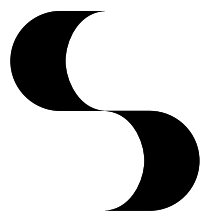

socialno delo

Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani

letnik **46** – avgust-oktober **2007** – št. **4-5**

Izdajatelj

Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Urednik

Bogdan Lešnik

Uredniški odbor

Srečo Dragoš, Mojca Urek, Darja Zaviršek

In memoriam

Jo Campling

Uredniški svet

Viktorija Bevc, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Marija Ovsenik, Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek, Tanja Rener, Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač, Marjan Vončina

Naslov

Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd

Subvencije

Ministrstvo RS za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo

Tisk

BOEX DTP, Ljubljana, naklada 500 izvodov

Naročnina (cena letnika)

za pravne osebe €63,39
za fizične osebe €36,22 (študentje €31,69)

Oblikovanje naslovnice

Jaka Modic

Vključenost v podatkovne baze

International Bibliography of the Social Sciences
Linguistics & Language Behavior Abstracts
Mental Health Abstracts
Social Planning/Policy & Development Abstracts
Sociological Abstracts
Studies on Women Abstracts

Časopis izhaja dvomesečno, začenši s februarjem.

Navodila, kako pripraviti in predložiti
prispevek za objavo, in s tem povezane informacije
se nahajajo na spletnih straneh časopisa
(www.fsd.uni-lj.si/sd – Pisanje za SD).

Maša Filipović

STANOVANJSKA RANLJIVOST V SLOVENIJI

ANALIZA NA PODLAGI RAZŠIRJENE DEFINICIJE BREZDOMSTVA

UVOD

Brezdomci so v javni percepciji pogosto povezani z osebnostnimi problemi in zlorabo alkohola. Tako percepcijo je potrdila tudi raziskava o ranljivih, težko zaposljivih skupinah, saj so strokovnjaki, ki delajo z brezdomci, kot najpogostejše razloge za brezdomstvo ocenili zlorabo alkohola in psihične težave, pogosto omenjen razlog pa je tudi nasilje v družini (Trbanc, Boškić, Kobal, Rihter 2003). Podobno so tudi raziskave v tujini pokazale na povezanost brezdomstva z zlorabami v otroštvu, nefunkcionalnimi družinami, zlorabo substanc, rizičnim spolnim vedenjem, problematiko duševnih bolezni in invalidnostjo (Razpotnik, Dekleva 2005: 270). Na podlagi takih raziskav lahko dobimo občutek, da je brezdomstvo posledica individualne, osebne usode posameznikov.

Vendar za večino ljudi brezdomstvo ni stalno stanje, ampak prehodno obdobje. »Medtem ko je stanovanjska ranljivost stalna življenjska izkušnja za nekatere, je slednja bolj običajno prehodno obdobje, ki sovпада s prehodnimi obdobji v posameznikovem življenjskem ciklu« (Edgar, Doherty, Meert 2002: 83; naš prevod). Zato je pomembno opazovati različna stanja, ki lahko na koncu pripeljejo do brezdomstva, torej do tega, da človek ostane brez strehe nad glavo. V to lahko pripeljejo zelo različne življenjske situacije – življenjske krize (npr. ločitev, smrt v družini, izguba zaposlitve), osebne krize (psihične težave, odvisnosti), nesreče (npr. rušitev doma, potres ipd.). Navadno pa so združeni različni dejavniki. Edgar, Doherty, Meert (*ibid.*) razlikujejo med strukturnimi, institucionalnimi, osebnimi in odnosnimi dejavniki brezdomstva. Večje tveganje brezdomstva imajo tudi specifične skupine, kot so revni, nezaposleni in nizko kvalificirani delavci. Avramov (1995: 136)

navaja kot najbolj »nevarno« kombinacijo dejavnikov, ki pripeljejo v stanovanjsko izključenost, pomanjkanje kvalifikacij in nizek dohodek (ali odsotnost stalnega dohodka) v kombinaciji s travmatskimi dogodki in specifičnimi osebnimi značilnostmi.

Brezdomce pogosto povezujejo s specifično skupino prebivalstva – samskimi moškimi srednjih let. Vendar to ne drži ne za Evropo ne za Slovenijo. Avramov (*op. cit.*: 165) je že pred desetletjem opozarjala na porast brezdomstva med mladimi, torej v občutljivem obdobju prehoda v odraslost, in na porast brezdomstva med mladimi družinami, ki travmatično zaznamuje življenja več generacij. Tudi Meert in sodelavci (2005) poudarjajo, da je v Evropi opazen trend večanja števila žensk in mladih med brezdomci. Enako se v Sloveniji povečuje število mladih brezdomcev, uporabnikov nedovoljenih drog, žensk z otroci in samskih oseb srednjih let (Černič Mali 2000, gl. tudi Mandič 1999).

Na te spremembe v strukturi brezdomcev vplivajo različni dejavniki. Avtorji (Edgar, Doherty, Meert 2002, Avramov 1995) v zvezi z razvojem novih ranljivih skupin naštevajo različne spremembe – demografske trende (staranje prebivalstva, manjša rodnost), spremembe v oblikah gospodinjstev in porast števila nekaterih tipov gospodinjstev (enostarševske družine, samska gospodinjstva, starejša gospodinjstva). Spremembe v strukturi gospodinjstev naj bi zmanjšale tradicionalno oporno vlogo družine (Edgar, Doherty, Meert 2002: 82). Na nastanek brezdomstva vplivajo torej strukturne spremembe.

Med najpogostejšimi strukturnimi razlogi za brezdomstvo so v literaturi poudarjeni stanovanjski dejavniki, kot so količina stanovanj na trgu in značilnosti najemnega sektorja. Zlasti na tem področju obstajajo tudi nekatere posebnosti

držav v tranziciji. V Sloveniji je stanovanjsko vprašanje pred osamosvojitvijo v največji meri reševala država. Po osamosvojitvi se je funkcija države prevesila iz »oskrbovalne« funkcije v t. i. »omogočanje«, pa ne le na stanovanjskem področju, temveč tudi na drugih. To je pomenilo tudi večja tveganja. Stanovanjsko področje se je s tranzicijo močno spremenilo in na njem je vloga države močno okrnjena. Med evropskimi državami ima Slovenija enega najnižjih deležev BDP za stanovanjsko področje (po podatkih Eurostata 2006). Stanovanjski problem in tveganje brezdomstva torej s spremembami sistema postane težje obvladljivo, zlasti za najbolj ranljive skupine prebivalstva.

Sodobno družbo lahko opišemo kot družbo, v kateri se število tveganj povečuje, zaradi česar jo mnogi avtorji, npr. Beck (1992), imenujejo »družba tveganja«. Ob povečevanju tveganj v družbi pa se ne povečujejo kolektivni odgovori nanje. Posamezniki ostajajo vedno bolj sami s svojimi težavami, odgovori na tveganje so prevladujoče individualni, kolektivnih pa je vedno manj. To še dodatno povečuje nemoč posameznikov, saj so številna tveganja v resnici individualno neobvladljiva. Politika ponuja kolektivne odgovore na tveganja v obliki specifičnih ukrepov za določene skupine prebivalstva ali v določenih situacijah. Zato je pomembno, da so tvegane situacije prepoznane kot take in da obstajajo zanje tudi politični odgovori.

V tem članku bom opazovala brezdomstvo in stanovanjsko ranljivost v Sloveniji. Pri tem izhajam iz široke definicije brezdomstva oz. stanovanjske izključenosti in poskusim opisati stanje s pomočjo različnih virov. Katere poti najverjetneje vodijo v brezdomstvo, torej, katera stanja in skupine v družbi imajo največjo stopnjo tveganja in tudi najmanj virov za spopadanje z njimi? V članku nadalje analiziram, kakšni so obstoječi odgovori na stanovanjsko ranljivost pri nas oziroma v kakšnem političnem kontekstu se ti odgovori oblikujejo. Kot poudarita Razpotnik in Dekleva (2005: 267), je poleg posameznikove vključenosti in vpetosti v sisteme za pojav brezdomstva ključna tudi (ne)povezanost institucij. S predstavitvijo obravnave brezdomstva v političnih dokumentih in načinov spopadanja s stanovanjsko problematiko želim narediti pregled stanja, ki bo pokazalo, kako pri nas delujejo in kako so povezane institucije, ki se spopadajo s to kompleksno problematiko.

DEFINICIJE BREZDOMSTVA IN STANOVANJSKE RANLJIVOSTI

Ena temeljnih definicij brezdomstva je, da gre za ljudi brez bivališča, ki so zato prisiljeni spati v javnih prostorih. Vendar večina definicij ni tako ozkih in navadno vključujejo različne stopnje stanovanjske ranljivosti. Tako je na primer v Veliki Britaniji definirano brezdomstvo kot stanje, ko »osebe ali gospodinjstva nimajo prebivališča v Veliki Britaniji ali nimajo prebivališča, v katerem bi lahko zakonito prebivali« (Neale 1997; naš prevod). Pogoj je torej zakonito prebivanje. Ni nujno, da oseba spi na ulici, da jo obravnavamo kot brezdomca ali brezdomko. Podobno strokovnjaki Sveta Evrope (Komisija za socialno politiko leta 1993) definirajo brezdomce kot posameznike ali družine, ki so brez trajne nastanitve v primernem osebem stanovanju (Mandič 1999: 13). Potrebni sta torej trajnost nastanitve in primernost stanovanja. Že bivanje v neprimernem stanovanju je dovolj, da posameznike oziroma gospodinjstva uvrstimo med brezdomce. Podobno tudi Fitzgerald, Shelley, Dail (2001: 123) navajajo kot temeljno definicijo brezdomstva, da posamezniki nimajo stalnega, primernega prenočišča oziroma prenočujejo (1) v nadzorovanih javnih ali zasebnih zavetiščih, (2) v začasnih prebivališčih za osebe, ki bodo institucionalizirane, (3) v javnih ali zasebnih prostorih, ki niso namenjeni prenočevanju ali jih človek navadno ne uporablja za prenočevanje. Tako lahko vidimo, da se stanovanjsko tvegane situacije prekrivajo z definicijami brezdomstva.

Tak pristop je prevzela tudi mednarodna federacija organizacij, ki se ukvarjajo z brezdomstvom (FEANTSA). Gre za t. i. ETHOS (»European typology of homelessness and housing exclusion«), ki bo opisan v nadaljevanju (podrobneje v Meert *et al.* 2004, Edgar, Meert 2005). Ta definicija brezdomstva, ki vključuje tudi temeljno metodologijo za opazovanje in spremljanje pojava, upošteva ne samo stanje najvidnejšega brezdomstva – tisti brez strehe nad glavo –, temveč tudi stanja povišanega tveganja brezdomstva, tj., stanovanjske ranljivosti. Njen namen je poleg spremljanja, opazovanja brezdomstva tudi omogočiti široko razpravo o tem pojavu.

Definicija ETHOS oblikuje tipologijo brezdomstva in stanovanjske izključenosti po fizični, družbeni in zakonski razsežnosti. Fizična je odsotnost fizičnega prostora za bivanje, »imeti streho nad glavo«. Zakonska je posedovanje zakonite

pravice za bivanje na določenem prostoru, v stanovanju. Družbena pa je posedovanje zasebnega prostora, v katerem se lahko odvijajo družbeni odnosi. Ranljive oz. izključene na stanovanjskem področju tako razdeli na štiri kategorije:

- osebe brez strehe nad glavo (*roofless*)
- osebe brez doma (*houseless*)
- osebe brez varne nastanitve (*insecure housing*)
- osebe v neprimernem stanovanju (*inadequate housing*).

V prvi kategoriji so posamezniki, ki jih najpogosteje povezujemo z brezdomstvom, torej tisti, ki spijo v javnem prostoru, na ulici ali v centrih za brezdomce (tu gre zlasti za omejene nastanitve, na primer le čez noč). To je najhujša oblika izključnosti, saj so v takem primeru osebe izključene po vseh treh razsežnostih, fizični, zakonski in družbeni.

Kategorija »osebe brez doma« označuje tiste, ki imajo dostop do različnih centrov, nimajo pa svojega doma. Sem sodijo tisti, ki so dalj časa v centrih za brezdomce, pa tudi v azilnih domovih, materinskih domovih in varnih hišah in v različnih oblikah podprtega bivanja. Ti sicer niso izključeni po fizični razsežnosti, saj imajo prostor (»streho nad glavo«), vendar so izključeni glede njegove uporabe v družbeni in zakonski domeni (nimajo zasebnosti, ne morejo prijaviti stalnega bivališča, ne morejo ga samostojno uporabljati).

Bivanje brez varnosti nastanitve vključuje najem brez zakonite pogodbe, bivanje pri sorodnikih in prijateljih (kot začasen izhod v sili), bivanje v stanovanju, v katerem gospodinjstvu grozi izselitev, in bivanje v nasilnem gospodinjstvu. Kot neprimerno stanovanje pa so opisani mobilni domovi (bivanje v prikolicah ipd.), nelegalno bivanje na posestvu, nelegalno bivanje v stavbi (*squatting*), bivanje v prostorih, ki so označeni kot neprimerni za bivanje po nacionalnih standardih (na primer v kletnih prostorih) in bivanje v okoliščinah ekstremne prenaseljenosti. V obeh kategorijah imajo gospodinjstva fizično stanovanje, vendar pa niso izpolnjeni zakonski pogoji varnosti, ali pa imajo neprimerne stanovanjske razmere¹.

Seveda ima ta široka operacionalizacija prednosti in slabosti. Med prednostmi je zagotovo

¹ V teh indikatorjih bi za temeljit pregled slovenskih razmer pogrešali zagotovo vsaj še dve kategoriji. Prva je »gradnja na črno«, ki bi jo uvrstili v nastanitve, kjer je stopnja varnosti manjša, saj je možnost, da bo dom porušen. Druga kategorija pa je bivanje brez urejenih dokumentov, kamor bi lahko uvrstili izbrisane.

ta, da se bolj zavedamo, da je problematika brezdomstva kompleksna, in da ne opazujemo brezdomstva kot končnega stanja, ampak opazujemo možne poti do brezdomstva (koncept *pathways*) in se tako navežemo na vprašanja stanovanjskega tveganja. To nam omogoči kompleksnejše in bolj integrirane prijeme za reševanje te problematike.

Ima pa tudi slabosti. Prva je že omenjena razširitev, ki morda pelje v »razvodenitev« samega koncepta, saj zajema zelo različne situacije. Druga je morda samo vprašanje širjenja definicije brezdomstva na osi stanovanjske problematike in vključevanje le nekaterih življenjskih situacij (nasilje, institucionalno bivanje) kot možnih situacij tveganja; druge življenjske situacije in s tem specifične skupine ostanejo zunaj koncepta. To je kritiziral na primer Tosi (2005). Poudaril je, da tako široka definicija, ki predvideva negativno pot navzdol po statusih stanovanjske izključnosti, ne upošteva, da ta negativni trend ni nujen. Opozarja, da se polja zaradi ozke definicije brezdomstva prekrivajo in jih je zato težko definirati. Hkrati je širjenje brezdomstva v smeri možnih razlogov po njegovem mnenju preveč arbitrarno in nejasno.

Zato je treba morda te razširjene definicije opazovati zlasti kot definicije stanovanjske izključnosti in stanovanjske problematike, ki lahko vodijo tudi v brezdomstvo. Vendar je ta razširitev pomembna, saj tako situacija ni več omejena le na en ozek segment prebivalstva, s tem pa se odpira tudi večja možnost političnega pritiska za reševanje problematike brezdomstva.

STANOVANJSKA RANLJIVOST V ŠTEVILKAH

Na podlagi definicije brezdomstva in stanovanjske ranljivosti po ETHOS bom analizirala stanje pri nas. S tem želim zlasti pokazati, kolikšen del prebivalstva se spopada z različnimi oblikami stanovanjske ranljivosti. Pri tem so podatki o brezdomstvu in stanovanjski ranljivosti pomanjkljivi. Tako v Sloveniji ni sistematičnega zbiranja podatkov o številu brezdomcev (v najožjem pomenu). Na podobne težave naletimo tudi pri drugih kategorijah brezdomstva in stanovanjske ranljivosti po ETHOS. Zato se bom oprla na zelo različne vire, s tem pa podoba stanovanjske ranljivosti ne bo povsem koherentna. Vendar menim, da omogoči vsaj okvirno oceno razširjenosti stanovanjske ranljivosti in brezdomstva.

»BREZ STREHE NAD GLAVO«

Ugotoviti, koliko je brezdomcev (v ožjem pomenu) v državi ali mestu, ni lahka naloga. V tujini uporabljajo različne metodologije, od nključnega štetja po ulicah na določeno noč pa do natančnega vodenja prehoda oseb v centrih za brezdomce. V Sloveniji za zdaj ne uporabljamo nobene od teh metod, zaradi česar so glavni vir informacij ocene oseb, ki se ukvarjajo z brezdomci (vodje centrov za brezdomce, posamezniki v prostovoljskih organizacijah ipd.). Zadnje ocene za celotno Slovenijo se gibljejo med 800 in 1.200 oseb². Vključeni so tako občasni uporabniki storitev za brezdomce kot redni uporabniki, ki lahko tudi že dalj časa bivajo v centrih za brezdomce. S tem torej deloma naslavljamo drugo kategorijo brezdomcev, tistih, ki imajo streho nad glavo, vendar nimajo doma. Dodaten vir podatkov je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, ki zbira podatke o programih, ki jih subvencionira. Tako je v letu 2005 subvencioniralo 12 programov za brezdomce. Zavetišča za brezdomce so vključevala 90 oseb, skozi druge programe (dnevni centri, delitve hrane, oblačil ipd.) pa je bilo doseženih še dodatnih 800 oseb³. Na podlagi števila postelj v zavetiščih, kot ponekod tudi opazujejo brezdomstvo, pa lahko v Sloveniji ocenimo število brezdomcev na približno 100 oseb.

Tabela 1: Število zavetišč v l. 2005 (ki jih financira MDDSZ)

Mesto	Število postelj
Ljubljana	45-50
Maribor	25
Celje	23
Slovenj Gradec	5
Krško	5
skupaj	108

Vir: MDDSZ (odgovor na poizvedbo, junij 2006)

² Cvetič (2004) ocenjuje stanje na 800 do 1000; vodja centra za brezdomce v Ljubljani pa na 1200 (Filipovič 2005). Podobno oceno 1000 oseb na podlagi ocen v večjih mestih poda tudi Grabrijan (2006).

³ Poleg zavetišč za brezdomce so pomembne tudi krizne nastanitve za mlade. Slednje se razvijajo v zadnjem času, kar je med drugim tudi odgovor na že omenjen trend k povečevanju števila mladih med brezdomci. Glede na podatke MDDSZ je bilo v Sloveniji sedem kriznih centrov za mlade, s skupno kapacitetami 57 postelj.

»BREZ DOMA«

Druga skupina po definiciji ETHOS je izrazito raznovrstna, saj gre za različnečasne ali pa morda tudi nekoliko bolj stalne oblike bivanja. Sem sodijo azilni domovi, varne hiše in materinski domovi. V Sloveniji je en azilni dom, njegova kapaciteta pa 203 postelje. Po podatkih Inštituta za socialno varstvo je v letu 2005 v Sloveniji delovalo 16 varnih hiš in materinskih domov, v obdobju od januarja do junija 2005 pa se je vanje zateklo 377 žensk in otrok (Smolej, Nagode 2005).

Med posebne podprte oblike bivanja bi lahko uvrstili tudi stanovanjske skupine za odrasle. Gre zlasti za posameznike s težavami v duševnem zdravju, ki potrebujejo pomoč pri samostojnem bivanju v skupnosti. Po podatkih Inštituta za socialno varstvo je bilo v letu 2005 v take oblike bivanja vključenih 120 oseb (*ibid.*). Stanovanjske skupine sočasna rešitev, zaradi česar jih lahko uvrstimo v to kategorijo brezdomstva, vendar pa pogosto postanejo stalna rešitev stanovanjskega vprašanja teh ljudi.

Deloma bi lahko v to kategorijo uvrstili tudi nujne bivalne enote. To je eden od instrumentov za akutno reševanje problematike brezdomstva, podobno kot to rešujejo različne druge oblike začasne nastanitve, na primer centri za brezdomce. Dodeljene so neposredno v nujnih primerih. Pogosto so uporabljene v primerih deložacije, pa tudi za osebe, ki izgubijo status v drugih oblikah začasne nastanitve (npr. matere z otroki v materinskih domovih) ali za ljudi po odpustu iz zapora. Stanovanjski zakon zaanje dovoljuje nižji stanovanjski standard⁴. V mestni občini Ljubljana imajo trenutno oddanih 108 bivalnih enot, v katerih biva 279 oseb. Povprečna velikost posamezne bivalne enote je 23 m², povprečna velikost na osebo pa 10 m² (Hegler 2006: 12).

V drugo kategorijo brezdomcev se po definiciji ETHOS uvrščajo tudi posamezniki, odpuščeni iz institucionalne skrbi, na primer iz bolnišnic in zaporov. Tu so podatki izrazito skopi. Podatek o odpustu bolnikov iz bolnišnice nam nič ne pove o

⁴ Stanovanjski zakon 2003 v 6. členu definira bivalne enote kot enote namenjene začasnemu reševanju stanovanjskih potreb socialno ogroženih oseb. Razvrščajo se na bivalne enote s souporabo sanitarij in kuhinje, bivalne enote s sanitarijami oziroma kopalnico in souporabo kuhinje ter bivalne enote s kopalnico in mini kuhinjo.

Tabela 4: Gospodinjstva, ki živijo v neprimernem stanovanju

	Število gospodinjstev	Delež
brez kopalnice v stanovanju	35.016	5,16 %
brez stranišča v stanovanju	32.921	4,85 %
brez kuhinje v stanovanju	9.113	1,34 %
živi v kleti	10.471	1,54 %
št. vseh gospodinjstev	678.950	
	število oseb	
živi v prostoru, ki ni namenjen za bivanje	1.194	

Vir: Popis 2002 (www.stat.si)

številu ljudi, ki se potem srečajo z stanovanjskimi težavami. Dostopni pa so podatki glede oseb, izpuščenih iz zaporov. Po podatkih uprave za izvrševanje sankcij je bilo v letu 2005 iz zapora (in drugih institucij zaprtega tipa) izpuščenih 1.719 oseb. 32 oseb že prej ni imelo doma, 39 pa jih je izgubilo dom med bivanjem v zaporu. Približno 4 % oseb po izpustu nima urejene nastanitve, 2 % pa je nameščenih v prehodni dom za tujce.

»BREZ VARNEGA DOMA«

V tretjo kategorijo po ETHOS sodijo tisti, ki nimajo varnega bivališča. Podatkov, koliko gospodinjstev je izgubilo stanovanje zaradi izvršbe, ni na voljo. Podobno ni mogoče dobiti podatka o številu ljudi, ki živijo v nasilnih odnosih, ali pa o številu ljudi, ki živijo pri sorodnikih, prijateljih le začasno, neprostoVOLjno (kot izhod v sili). Pomanjkanje podatkov kaže, da varnost nastanitve ni v ospredju obravnave in tudi ni opazovana kot del stanovanjske ranljivosti. In vendar je trajnost in varnost nastanitve eno od osnovnih meril primernosti stanovanja v evropskem in širšem prostoru (kot je zapisano na primer v *Agendi habitat... 1996*; za več o tem gl. Mandič 1999).

Okvirno oceno lahko dobimo glede varnosti najema. Po zadnjih podatkih stanovanjske ankete 2005⁵ je 14 % najemnikov brez najemne pogodbe (Mandič 2006). To lahko vzamemo kot manj varno obliko nastanitve, saj najemnik ni zaščiten, če mu najemodajalec samovoljno odpove najemno

⁵ Stanovanjska anketa 2005. Razvojno raziskovalni projekt. Naročnik: Stanovanjski sklad RS. Izvajalec: Univerza v Ljubljani, FDV, Inštitut za družbene vede (IDV), Center za proučevanje družbene blaginje (CDB) Vodja: dr. Srna Mandič.

razmerje. Čeprav je delež najemnikov pri nas majhen⁶, pa vseeno tak delež brez pravne zaščite ni zanemarljiv.

»NEPRIMEREN DOM«

Četrta kategorija po tipologiji ETHOS je bivanje v neprimernem stanovanju. V Sloveniji je stanovanjski zakon iz leta 1991 definiral primerno stanovanje kot stanovanje, ki ima poleg dnevne sobe, kuhinje in kopalnice dovolj sob, da zadostuje potrebe gospodinjstva; pri tem spalnica zadostuje za dve osebi, kabinet pa za eno. Novi stanovanjski zakon iz leta 2003 pa definira kot za bivanje primerno stanovanje tisto, ki zadostuje gradbenim standardom in ima dovoljenje za bivanje. Nacionalni standardi so izredno ohlapni in ne omogočajo oblikovanja jasnih meril za neprimerno stanovanje (za več o definiciji primerne stanovanja gl. Mandič, Filipović 2005). Kot najnižje standarde primernosti bi lahko določili bivanje v vlažnem, kletnem stanovanju ali v prostorih, ki izhodiščno niso bili namenjeni za bivanje. Koliko gospodinjstev živi v takih razmerah po podatkih popisa 2002, kaže tabela 4.

Prostori, ki niso namenjeni za bivanje, so poslovni prostori, hotelske sobe, garaže, ute, kleti, šotori ipd.

Poleg fizičnih in infrastrukturnih pomanjkljivosti je lahko stanovanje neprimerno tudi zaradi prevelikega števila ljudi, ki bivajo v njem, torej zaradi prenaseljenosti. Stanovanjski zakon iz leta 1991 je v definiciji primerne stanovanja obravnaval razmerje med številom sob in oseb. V stanovanjskem zakonu 2003 tega poudarka ni

⁶ Po podatkih stanovanjske ankete je delež najemnikov neprofitnih stanovanj 5%, profitnih (in službenih) najemnih stanovanj pa 4,2%.

Tabela 5: Primerna velikost stanovanja

Število oseb v gospodinjstvu	Merila za neprofitna stanovanja	Merila po stanovanjskem zakonu (1991)
	Velikost stanovanja (v m ²)	Velikost stanovanja (št. sob)
1	20 do 30	1,5
2	30 do 45	2
3	45 do 55	2,5
4	55 do 65	3
5	65 do 75	3,5
6	75 do 85	4

Tabela 6: Gospodinjstva po številu članov glede na velikost stanovanj

Število oseb v gospodinjstvu	Velikost stanovanja (v m ²)								Skupaj (n = 4007)
	do 19	20-30	30-45	45-55	55-64	65-74	75-84	več kot 85	
1 (n = 769)	1 % (0,2 %)	7,2 % (1,4 %)	21,8 % (4,2 %)	19,4 % (3,7 %)	16,3 % (3,1 %)	12 % (2,3 %)	5,3 % (1 %)	17 % (3,3 %)	100 % (19,2 %)
2 (n = 932)		1,9 % (0,4 %)	15 % (3,5 %)	14,4 % (3,3 %)	15,9 % (3,7 %)	13,8 % (3,2 %)	11,3 % (2,6 %)	27,7 % (6,4 %)	100 % (23,3 %)
3 (n = 874)		1,5 % (0,3 %)	8,2 % (1,8 %)	12,2 % (2,7 %)	17,3 % (3,8 %)	12,1 % (2,6 %)	14,1 % (3,1 %)	34,6 % (7,5 %)	100 % (21,8 %)
4 (n = 966)			5,3 % (1,3 %)	11,2 % (2,7 %)	12,4 % (3 %)	11,6 % (2,8 %)	14,5 % (3,5 %)	45 % (10,9 %)	100 % (24,1 %)
5 (n = 301)			2 % (0,1 %)	6,3 % (0,5 %)	9,6 % (0,7 %)	9 % (0,7 %)	16,3 % (1,2 %)	56,8 % (4,3 %)	100 % (7,5 %)
6 (n = 121)			1,7 % (0,0 %)	7,4 % (0,2 %)	9,1 % (0,3 %)	6,6 % (0,2 %)	14 % (0,4 %)	61,2 % (1,8 %)	100 % (3 %)
Skupaj	0,2 %	2,1 %	11 %	13,1 %	14,7 %	11,9 %	11,9 %	35,1 %	100 %

Vir: Stanovanjska anketa 2005 (FDV IDV, CDB).

Opomba: Iz tabele so izpuščena velika gospodinjstva (7 ali več oseb), saj je njihovo število majhno (n = 44). Podatki v oklepaju so deleži od celote. Ležeče številke veljajo za skupine, ki živijo v prenaseljenem stanovanju (po merilih za neprofitna stanovanja).

več, se pa sklicuje na primerne dimenzije glede na pravila, uporabljena pri dodeljevanju neprofitnih stanovanj. V pravilniku za oddajo neprofitnih stanovanj v najem je standard primerne velikosti stanovanja definiran glede na število oseb v gospodinjstvu. Kriterij je podan v tabeli 5. Vendar ne razlikuje med odraslimi člani in otroki in glede na starost in spol otrok, ki ju upoštevajo ponekod v tujini.

Glede na podatke stanovanjske ankete, opravljene v letu 2005, bi bil delež gospodinjstev, ki ne živi v primernem stanovanju, po merilih za neprofitna stanovanja 12 % vseh gospodinjstev. Natančni izračuni so prikazani v tabeli 6.

Podatki kažejo, da brezdomstvo in stanovanjska ranljivost nista zanemarljiv pojav. Neprimerne stanovanjske situacije ima zagotovo več kot 12 % gospodinjstev. V nadaljevanju bomo analizirali politične aktivnosti, ki naj bi pomagale posameznikom pri spopadanju s temi tveganji.

POLITIČNI OKVIR(I)

Eden od osnovnih ciljev definicije po ETHOS je bil omogočiti politikom pregled in razumevanje razmer brezdomstva in stanovanjske izključenosti, njihovo empirično spremljanje in na tej podlagi

tudi načrtovanje različnih ukrepov za reševanje te problematike. Kot pravita Hogwood in Gunn (v Mandič 1999: 39), vprašanje postane težava in je priznано kot družbeni problem, ko zadosti dovolj vplivnih ljudi meni, da gre za težavo, ki terja ukrepanje. Pri tem je pomembno, da definicija problema deloma že določa tudi načine njegovega reševanja: »Ideje in koncepti so nujen del politike, saj predstavljajo koncepte o tem, kakšno na bi bilo najprimernejše ravnanje, kako naj bi prišli do cilja.« (John 1998: 145; naš prevod.) Od opredelitve problema pa je odvisno tudi njegovo reševanje (Parsons 1999). Če je torej brezdomstvo postavljeno samo v ozki kontekst »problematičnih« in »asocialnih« posameznikov, je temu primerno tudi reševanje, torej le parcialno in ne celostno, usmerjeno samo na to majhno skupino ljudi, ne upoštevajoč dejavnike, ki so jih pripeljali v ta položaj.

Zelim torej analizirati, kako so se stanovanjski problemi artikulirali v slovenskem političnem prostoru – kako določene »probleme« obravnavajo izbrani politični dokumenti, ali so sploh definirani kot problem in kako so definirane rešitve tega problema, ki pokažejo, kako ga razumemo. Pri tem torej izhajam iz konstruktivističnega pristopa, kjer realnost ni dana, ampak jo ljudje soustvarjamo s svojimi definicijami, opazovanji in dejanji.

OBRAVNAVA STANOVANJSKE RANLJIVOSTI V POLITIČNIH DOKUMENTIH

Glavni okvir stanovanjske politike in njenih ukrepov v Sloveniji določata stanovanjski zakon iz l. 2003 in nacionalni stanovanjski program iz l. 2000. Stanovanjski zakon ne omenja stanovanjsko najbolj tveganih situacij – ne govori o neprimernem stanovanju, prenaseljenosti, deložacijah ali brezdomstvu. Izjema je opredelitev neprofitnih najemnih stanovanj kot instrumenta za pomoč ranljivim skupinam, ki same niso zmožne poskrbeti za rešitev stanovanjskega problema. To kaže, da pri nas socialna funkcija stanovanja ni poudarjena (več v Mandič, Filipović v tisku; za podrobnejšo analizo stanovanjskega zakona in o njegovi pomanjkljivi obravnavi socialne razsežnosti stanovanja gl. Boškič 2003).

Nacionalni stanovanjski program (2000; v nadaljevanju NSP) definira aktivnosti države na stanovanjskem področju do leta 2009. Cilj programa je omogočiti vsem, da »realizirajo svojo temeljno pravico do primerne stanovanja, v ustreznem

časovnem okviru, z lastnim prizadevanjem in s pomočjo skupnosti« (NSP 2000: 6). Država naj bi torej ustvarjala samo pogoje, posamezniki pa naj bi sami reševali svoje stanovanjsko vprašanje.

Glavna problema na stanovanjskem področju, kot so zapisali v NSP, sta neskladje med povpraševanjem in ponudbo in majhen delež nove gradnje. Problemi ne-varne nastanitve, tveganih stanovanjskih situacij, brezdomstva in neprimernih stanovanj so v ozadju ali pa sploh niso omenjeni. Ukrepi države za reševanje tveganih stanovanjskih situacij so zasilna bivališča, subvencije najemnin, večanje deleža neprofitnih stanovanj in hipotekarni krediti. Podrobneje jih obravnavamo v nadaljevanju.

Odsotnost omembe brezdomstva in tudi drugih oblik stanovanjske ranljivosti v dokumentih, ki se nanašajo na stanovanjsko politiko v Sloveniji, kaže, da ta tveganja niso opredeljena kot stanovanjska, temveč socialna, in tako bolj pogosto stvar osebnih (napačnih) odločitev, življenjskih okoliščin ipd. Več o tej problematiki zato najdemo v programih s socialnega področja, kot so Nacionalni program socialnega varstva (do leta 2005), Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010, Program boja proti revščini in socialni izključenosti (MDDSZ) in Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju 2004-2006. V nacionalnem programu socialnega varstva iz l. 2005 so glavni ukrepi za reševanje problema brezdomstva subvencije, ustanavljanje stanovanjskih skupin, nastanitve za uporabnike drog in žrtve nasilja in nastanitve za brezdomce. Ti ukrepi so namenjeni reševanju krizne situacije in zagotavljajo zlasti začasne oblike nastanitve. Podobno so v nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010, kjer je skrb za ranljive skupine prebivalstva, med katerimi so tudi brezdomci, navedena kot ena glavnih strategij, rešitve le začasne oblike nastanitve, in sicer mreže materinskih domov, zavetišč za ženske, stanovanjskih skupnosti (za posameznike s težavami v duševnem zdravju), nastanitvene terapevtske skupnosti za uživalce drog, sprejemališča za brezdomne uživalce nedovoljenih drog in sprejemališča za brezdomce.

Brezdomstvo in tudi druge oblike stanovanjske ranljivosti so torej pogostejše opredeljeni kot socialni in ne stanovanjski problem. Kot pravi Parsons (1999), se na take opredelitve veže tudi način reševanja. V slovenskem političnem kontekstu rešujemo stanovanjske probleme zlasti v povezavi

z drugimi socialnimi problemi. Podobno sta ugotovili Boškič in Filipović (2002), da se stanovanjski problemi pogosto rešujejo le, če so prevedeni v druge oblike, npr. nasilje v družini, psihične težave ipd. V tujini pa je, narobe, vedno bolj v ospredju pristop »housing first« (najprej stanovanje), na primer pri danskem primeru »Freak housing for freak people« (kar bi lahko prevedli kot »nenavadna stanovanja za nenavadne ljudi«), kjer je cilj najprej zagotoviti stanovanje in šele potem druge storitve in pomoč (Feantsa Shadow peer review 2005).

UKREPI ZA REŠEVANJE STANOVANJSKEGA PROBLEMA RANLJIVIH

Ukrepi za reševanje stanovanjske ranljivosti odsklikavajo razumevanje problematike (in njenege obsega) in so torej relevantni za analizo tega, kako stanovanjsko ranljivost vidijo odločujoči ljudje oz. oblikovalci politik. Glavni ukrepi v Sloveniji, ki naj bi omogočili dostop do stanovanj in so tudi omenjeni v analiziranih dokumentih, so:

- neprofitna stanovanja
- stanovanjske subvencije
- stanovanjska posojila
- zavetišča in zasilna bivališča oz. nujne bivalne enote.

Temeljna rešitev najskrajnejše oblike stanovanjske ranljivosti, brezdomstva, so različne oblike krizne nastanitve, kot so bivalne enote in centri za brezdomce. To so tudi poglobljeni mehanizmi, ki so v povezavi s tem problemom pri nas omenjeni v relevantnih političnih dokumentih. Vendar gre le za začasne rešitve najakutnejšega problema, ne rešijo pa stanovanjske problematike ranljivih skupin dolgoročno.

V stanovanjskih dokumentih so poudarjeni še drugi instrumenti za reševanje stanovanjske

problematike. Poglavitni so neprofitna stanovanja. Oddajajo jih občine in neprofitne stanovanjske organizacije, ki se pojavijo šele po letu 1991. Po denacionalizaciji se je v državni (zlasti občinski) lasti ohranil le majhen delež stanovanj, medtem ko je bilo novogradenj precej manj, kot je bilo predvideno. Kot opozarjata Mandič in Filipović (v tisku), je bila napoved za delež neprofitnih (in socialnih) stanovanj 19 %, dejansko stanje pa je okoli tretjina tega. Število prosilcev tako znatno presega število neprofitnih stanovanj, ki so na voljo. V Ljubljani je svoj stanovanjski položaj s pomočjo razpisa v letu 1995 rešilo 6,8 % prosilcev in nekoliko več v naslednjih letih – 9,7 % v letu 2005 (Hegler 2006). Ta delež očitno le počasi narašča in je zelo majhen.

Poleg tega neprofitna stanovanja niso dostopna vsakomur. Pogoj je namreč stalno bivališče v občini, kjer prosilec zaprosi za stanovanje, kriterij za dodelitev pa je tudi dolžina bivanja v občini. To postavlja v neenak položaj migrante, selivce ipd. Manjša dostopnost je tudi zaradi visokih stanovanjskih stroškov, pri čemer se neprofitna najemnina povečuje. Po novem pravilniku za določanje neprofitne najemnine lahko namreč ta vsebuje tudi faktor lokacije. To lahko poveča najemnino za 30 %. Tako so lahko stanovanjski stroški veliko breme za gospodinjstvo tudi v neprofitnem stanovanju. Po ugotovitvah stanovanjske ankete 2005 so s stanovanjskimi stroški najbolj obremenjena (glede na dohodek) prav gospodinjstva v neprofitnih stanovanjih (Cirman 2006). Neprofitna stanovanja so torej pomemben instrument za preprečevanje stanovanjske ranljivosti, vendar v Sloveniji izrazito okrnjen.

Stanovanjske subvencije so drug pomemben instrument za preprečevanje stanovanjske izključenosti ranljivih skupin. Dodeljujejo jih centri za socialno delo, pri čemer je kriterij primernosti

Tabela 8: Subvencije najemnin – število in spremembe kriterijev maksimalnega dohodka gospodinjstva

Število članov gospodinjstva	Dohodkovna meja za gospodinjstvo	
	pred 2005	2005
1	86.000 SIT	85.000-90.000 SIT
2	170.000 SIT	140.000-150.000 SIT
3	220.000 SIT	170.000-180.000 SIT
4	280.000 SIT	195.000-210.000 SIT
	2004	2005
Število prejemnikov	6.900	5.400
Izplačane subvencije	1.210.000.000 SIT	930.000.000 SIT

Vir: MOP: Predlog popravka stanovanjskega zakona (2006)

višina dohodka. Novi sistem stanovanjskih subvencij je stopil v veljavo 1. 1. 2005. Prinaša povečanje subvencije (lahko sega do 80 % najemnine), vendar se je dohodkovni prag za dodeljevanje subvencije znižal (dohodek ne sme presegati minimalnega dohodka, povečanega za 30 % in za vsoto najemnine). Hkrati je subvencionirana le najemnina za »primerno« velikost stanovanja glede na število članov gospodinjstva, ne pa glede na dejansko velikost stanovanja. Vse to seveda pomeni, da pogoje za dodelitev subvencije izpolnjuje manj ljudi. Spremembe v dohodku kot kriteriju za stanovanjsko subvencijo in spremembe v dodeljenih subvencijah so prikazane v tabeli 8. Kot je razvidno, se je število prejemnikov zmanjšalo za petino. Tudi subvencije so torej instrument, ki ne reši stanovanjskega problema za veliko ljudi. Poleg tega so vidne tudi težnje k omejevanju.

Tretji ukrep so stanovanjska posojila. Ta so bila v 80-ih zelo razširjen ukrep, saj jih je bilo na letni ravni po podatkih statističnega letopisa iz leta 1984 dodeljenih približno 30.000. V zadnjih letih je to povprečje le okoli 4.000 (Mandič, Boškič, Filipovič, Pezdir 2004). To kaže na primanjkljaj enega od pomembnih ukrepov za reševanje stanovanjskega vprašanja. Stanovanjski sklad naj bi v okviru nacionalne varčevalne sheme omogočil najem ugodnih stanovanjskih posojil, namenjenih nakupu, prenovi ali gradnji stanovanja. Od leta 1999 je tako stanovanjski sklad sklenil 77.795 pogodb za stanovanjsko posojilo (Poročilo o delovanju nacionalne varčevalne sheme 2005). Vendar so ti ukrepi poželi kar nekaj kritik zaradi majhne učinkovitosti in premajhne ciljne usmerjenosti na najbolj ranljive skupine⁷. Tudi ta ukrep se torej kaže kot okrnjen.

SKLEP

V članku smo predstavili razširjeno definicijo brezdomstva, ki omogoča opazovati različna stanovanjska tveganja. Prednost koncepta ETHOS je, da razširi možnost politične diskusije fenomena in tako omogoči boljšo povezanost med različnimi rešitvami, ki smo jih prej morda videli kot reševanje

⁷ Državno vlogo na tem področju v veliki meri vedno bolj dopolnjuje zasebni sektor, predvsem banke, ki so začele ponujati fleksibilna in primerljivo ugodna stanovanjska posojila. Vendar slednja pogosto niso dostopna najbolj ranljivim.

ločenih problemov različnih skupin. Analiza slovenskega prostora je pokazala, da stanovanjska tveganja niso zanemarljiv pojav. Z njimi se namreč spopada kar precejšen delež prebivalstva, saj 12 % gospodinjstev živi v neprimernem stanovanju glede na razmerje med velikostjo stanovanja in številom članov gospodinjstva.

Nadaljnja analiza političnih rešitev stanovanjskih tveganj in njihova obravnava v stanovanjskih dokumentih sta pokazali precejšno pomanjkljivost obstoječih instrumentov za reševanje težav različnih skupin in različnih tveganj. Osredotočeni so zlasti na začasne oz. prehodne rešitve stanovanjske problematike, kot so zasilna bivališča. Manj pa je na voljo instrumentov za dolgoročno reševanje stanovanjskega vprašanja ranljivih skupin. Zagotovo je nujno povečati neprofitni javni sektor, da najranljivejše skupine ne bi postale ulete v te začasne rešitve.

Stanovanjska tveganja pa niso odvisna le od stanovanjske politike, ampak tudi od drugih politik, ki vplivajo na posameznikovo možnost zagotavljanja primerne stanovanja. Kot poudarita na primer Razpotnik in Dekleva (2005: 266), je »brezdomstvo potrebno ugledati in misliti kot kompleksen družbeni pojav, ki ima svoje izvore v načinu delovanja vseh družbenih institucij«. Na področju podpore brezposelnim prihaja do krčenja pravic in strožjih kriterijev, na kar opozarjata Črnak Meglič (2005) in Kopač (2005). Na podlagi te poostritve se je izrazilo zmanjšalo število prejemnikov nadomestil za obdobje brezposelnosti. To pomeni, da lahko po izgubi zaposlitve hitreje nastopi tudi stanovanjsko tveganje. Tudi na področju socialne zaščite in zdravstvenega varstva je bilo veliko sprememb, ki so skrčile pridobljene pravice (gl. Črnak – Meglič 2005). Krčenje pravic posameznikov do različnih oblik pomoči in socialnega varstva vpliva na večanje stanovanjske ranljivosti. Stanovanjska politika se na to ne odziva s povečevanjem instrumentov za preprečevanje stanovanjske ranljivosti, temveč ravno narobe, krčijo se tudi ti.

VIRI

- Agenda Habitat and Istanbul Declaration* (1996). New York: United Nations Department of Public Information.
- Avramov, D. (1995), *Homelessness in the European Union: Social and Legal Context of Housing Exclusion in the 1990s*. Brussels: Feantsa.
- Beck, U. (1992), *Risk Society*. London: Sage.

- Boškič, R (2003), »Ljubo doma, kdor ga ima«: Analiza predloga novega stanovanjskega zakona skozi leče etike skrbi. V: Sevenhuisen, S., Švab, A. (ur.), *Labirinti skrbi: Pomen perspektive etike skrbi za socialno politiko*. Ljubljana: Mirovni inštitut (87–102).
- Boškič, R, Filipovič, M. (2002), Ranljivost na stanovanjskem področju: Kako jo zaznavajo organizacije in oblikovalci politik v Sloveniji. V: Mandič, S., Filipovič, M. (ur.), *Stanovanjske študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (71–92).
- Cirman, A. (2006), Kako dosegljiva so stanovanja za slovenska gospodinjstva. V: Mandič, S., Cirman, A. (ur.), *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (55–69).
- Črnič Mali, B. (2000), Programi stanovanjske oskrbe s cenovno dosegljivimi stanovanji in podpore brezdomcem. V: Mandič, S. (ur.), *Programi stanovanjske oskrbe posebnih družbenih skupin: Kakovost in nove povezave*. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije (raziskovalno poročilo).
- Črnak – Meglič, A. (2005), Razvoj države blaginje v devetdesetih letih in na začetku novega stoletja. V: Črnak – Meglič, A. (ur.), *Otroci in mladina v prehodni družbi: Analiza položaja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba Aristej (17–38).
- Edgar, B., Doherty, J., Meert, H. (2002), *Access to Housing: Homelessness and Vulnerability in Europe*. Bristol: Policy.
- Edgar, B., Meert, H. (2005), *Fourth Review of Statistics on Homelessness in Europe: Developing an Operational Definition of Homelessness*. Brussels: Feantsa.
- Eurostat: Statistics in focus, 11/2006. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_offpub/ks-nj-06-011/en/ks-nj-06-011-en.pdf (6. 11. 2006).
- Feantsa Shadow peer review 2005: Homelessness in Denmark: Freak Houses for Freak People or Unusual Housing for Unusual Lifestyles. http://www.feantsa.org/files/social_inclusion/Peer%20Review/EN_PeerRev2005_final.pdf (23.11.2006).
- FEANTSA (European Federation of National Organisations Working with the Homeless). <http://www.feantsa.org> (3. 12. 2006).
- Filipovič, M. (2005), *National Report on Homelessness*. Brussels: Feantsa.
- Fitzgerald, S. T., Shelley, M. C., Dail, P. W. (2001), Research on Homelessness: Sources and Implications of Uncertainty. *American Behavioral Scientist*, 45, 1: 121–148.
- Grabrijan, B. (2006), Brezdomci, socialnovarstveni programi in stanovanjska izključenost v Sloveniji. Prispevek na konferenci *Brezdomstvo in stanovanjska izključenost v EU: Odzivnost politik in primeri dobre prakse*. Ljubljana, 28. september 2006 (neobjavljeno).
- Hegler, J. (2006), Ljubljancanke in Ljubljancani imamo najbolj pestro stanovanjsko oskrbo v Republiki Sloveniji. *Glasilo Mestne občine Ljubljana*, 7, 11:4–15.
- John P. (1998), *Analysing Public Policy*. London: Pinter.
- Kopač, A. (2005), *Governance Arrangements of Career Guidance in Slovenia: Slovene National Report*. WP1. Guidance in Europe. ES/O4/C/F/RF. Ljubljana: FDV.
- Mandič S. (2006), Stanovanje in kakovost življenja. V: Mandič, S., Cirman, A. (ur.), *Stanovanje v Sloveniji 2005*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (15–52).
- (1999), Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi. V: Mandič, S. (ur.), *Pravica do stanovanja. Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo (11–42).
- Mandič, S., Boškič, R., Filipovič, M., Pezdir, T. (2004), *Policy Measures to Ensure Access to Decent Housing for Migrants and Ethnic Minorities: Slovenian National Report*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mandič, S., Filipovič, M. (2005), Stanovanjski primanjkljaj v Sloveniji: Problem, ki ga ni? *Teorija in praksa*, 42, 4/6: 704–718.
- (v tisku), Učinki tranzicijskih politik na stanovanjsko oskrbo v neprofitnem/socialnem sektorju. V: Sendi, R. (ur.), *Stanovanjska reforma: Pričakovanja, potrebe in realizacija*. Ljubljana: Urbanistični inštitut, Zbirka Urbani izziv – publikacije.
- MDDSZ (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve): Program boja proti revščini in socialni izključenosti 2000. <http://www.mddsz.gov.si> (23. 11. 2006).
- Meert, H., Benjaminson, L., Cabrera P., Dandolova, I., Fernandez, E., Filipovič, M., Hradecky, I., Koch-Nielsen, I., Maas, R., Rubio, M. J., Zidi, D. (2005), *The Changing Profiles of Homeless People: Still Depending on Emergency Services in Europe*. Brussels: Feantsa, European Observatory on Homelessness.
- Meert, H., Edgar B., Doherty J. (2004), Towards an Operational Definition of Homelessness and Housing Exclusion: Paper presented at the ENHR Conference Housing, Growth and Regeneration. <http://www.enhr2004.org> (3. 3. 2005).
- MOP (Ministrstvo za okolje in prostor): Predlog popravka stanovanjskega zakona. http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf (3.5.2006).
- Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju (2004–2006). Republika Slovenija. Ljubljana, julij 2004. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. <http://www.mddsz.gov.si> (8.3.2006).
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 (2000). *Uradni list RS*, 31-1442/2000: 3777–3787.
- Nacionalni stanovanjski program (NSP) 2000, *Uradni list RS*, 43/2000. <http://www.uradni-list.si> (18. 11. 2006).
- Neale, J. (1997), Homelessness and Theory Reconsidered. *Housing Studies*, 12, 1: 47–62.
- Parsons, W. (1999), *Public Policy: An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Popis prebivalstva 2002. <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm> (2. 11. 2006).

- Poročilo o delovanju nacionalne varčevalne sheme 2005. [Http://beta.mandatela.si/www.stanovanjskisklad-rs.si/porocilo_o_izvajanju_nsvs_2006.pdf](http://beta.mandatela.si/www.stanovanjskisklad-rs.si/porocilo_o_izvajanju_nsvs_2006.pdf) (2. 11. 2006).
- Razpotnik, Š., Dekleva, B. (2005), Kralji ulice: Prehodno poročilo o poteku akcijske raziskave. *Socialna pedagogika*, 9, 3: 265–300.
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2006-2010. *Uradni list RS*, 39/2006. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18.11.2006).
- Smolej, S., Nagode, M. (2005), *Spremljanje izvajanja inovacij na področju socialnega varstva in koordiniranje s tem povezanih akcij*. Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo (končno raziskovalno poročilo).
- Stanovanjski zakon 2003. *Uradni list RS*, 69/2003. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Stanovanjski zakon 1991. *Uradni list RS*, 18/1991. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Tosi, A. (2005), Defining Homelessness: Between Theoretical Attitudes and Social Construction. SFI Seminar, Copenhagen (neobjavljeno).
- Trbanc, M., Boskic, R., Kobal, B., Rihter, L. (2003), *Social and Economic Inclusion of Deprived Groups: Possible Measures to Increase the Employability of the Most Vulnerable Categories of Long-Term Unemployed and Inactive People*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (poročilo o raziskavi).
- Uprava za izvrševanje kazenskih sankcij: Letno poročilo 2005. [Http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/lp_2005_M_1A.pdf](http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/uiks/lp_2005_M_1A.pdf) (10.11. 2006).
- Uredba o metodologiji za oblikovanje najemnin v neprofitnih stanovanjih ter merilih in postopku za uveljavljanje subvencioniranih najemnin, sprejeta 2004, v veljavi od 1. 1. 2005. [Http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf](http://www.gov.si/mop/zakonodaja/zakoni/prostor/predlog_stanovanjski.pdf) (12. 9. 2006).
- Zakon o socialnem varstvu 1992. *Uradni list RS*, 54/92, 36/2004. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).
- Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. *Uradni list RS*, 20/2004. [Http://www.uradni-list.si](http://www.uradni-list.si) (18. 11. 2006).

Irena Gorenak
SODELOVANJE KRIMINALISTOV
S CENTRI ZA SOCIALNO DELO

UVOD

Sodelovanje in odnosi med posamezniki in organizacijami so v vsakdanjem življenju izjemno pomembni za njihov obstoj in uspešnost. Uspešnost pa je cilj tako posameznikov kot organizacij. Na sodelovanje in odnose med posamezniki in organizacijami vplivajo različni dejavniki. Sodelovanje in odnosi med drugim temeljijo na komuniciranju.

Tako kot je za razumevanje med ljudmi pomembno komuniciranje, je pomembno za uspeh posamezne organizacije komuniciranje v organizaciji in komuniciranje organizacije z okoljem. Komuniciranje v organizaciji je pomembno za doseganje podpore zaposlenih ciljem organizacije. Komuniciranje organizacij z okoljem pomaga organizacijam prepoznati najpomembnejše dejavnike okolja, ki lahko posredno ali neposredno vplivajo na njihovo delo.

Mnoge organizacije so zaradi narave svojega dela odvisne od komuniciranja, zlasti od komuniciranja z okoljem, saj za opravljanje svoje dejavnosti potrebujejo podporo in sodelovanje javnosti, zato je še toliko pomembnejše njihovo komuniciranje s posameznimi javnostmi, zlasti s skupnostmi, kjer opravljajo delo. To velja tudi za policijo in centre za socialno delo.

V pričujočem prispevku govorimo o sodelovanju in odnosih med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo. Posebno pozornost namenjamo oceni interpersonalnih kompetenc kriminalistov in uporabe komunikacijskih slogov kriminalistov pri komuniciranju s predstavniki centrov za socialno delo in vplivu teh dejavnikov na sodelovanje in odnose med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo.

SODELOVANJE ORGANIZACIJ

Sodelovanje med posamezniki in organizacijami je pomembno za uspešno delo in reševanje problemov. O sodelovanju organizacij govori Ury (1998) in ugotavlja, da je sodelovanje nujnost na vseh področjih tako med organizacijami kot med zaposlenimi v organizacijah. Več avtorjev (Lauffer 1984, Trunk - Širca, Tavčar 1998, Shockley-Zalabakova 1999) ugotavlja, da se morajo organizacije odzivati na vplive iz okolja, da organizacije in udeleženci iz okolja sodelujejo, da bi dosegli svoje cilje ali cilje organizacije, in da s sodelovanjem oblikujejo in soustvarjajo dogodke znotraj organizacij in v okolju.

Na sodelovanje in odnose organizacij z okoljem vplivajo različni dejavniki. Mosley, Pietri in Megginsson (1996) med dejavnike, ki vplivajo na odnose in sodelovanje organizacij z okoljem, prištevajo politične, ekonomske, socialne, tehnološke in internacionalne dejavnike. Po njihovem mnenju gre pri političnih dejavnikih za vpliv politike na uspešnost organizacije, pri ekonomskih dejavnikih gre za vprašanje, ali je organizacija v vzponu ali zastoju ali nazaduje, pri socialnih dejavnikih gre za vprašanje velikosti, starosti, spola populacije oziroma za vprašanje spreminjanja odnosa do posameznih stvari, okolja, varnosti, potreb itn. Pri tehnoloških dejavnikih gre za vprašanje razvoja tehnologije, avtomatizacije delovnih in drugih procesov in vedno večjega uvajanja računalnikov. Pomembni so tudi internacionalni dejavniki, ki imajo širši vpliv na ekonomijo držav.

Tudi Vechio (2000) govori o sodelovanju in odnosih organizacij z okoljem in ugotavlja, da so spremembe v okolju organizacij navadno vidne in znane. Organizacija se lahko na spremembe pripravi in doseže pozitivne učinke, če se na spremembe ne pripravi, pa lahko zaide v težave.

SODELOVANJE MED POLICIJO IN CENTRI ZA SOCIALNO DELO

Bric (1994) ugotavlja, da policija ni edina odgovorna za ljudi na cesti, zato se je v številnih državah pri reševanju socialnih problemov uveljavilo tesno sodelovanje med socialnimi in zdravstvenimi službami in policijo. Vodopivec (1959, v Palmer, Pagon 2002) meni, da določenih družbenih pojavov ne moremo reševati delno, po pristojnostih posameznih služb, marveč le kompleksno, z močno medsebojno koordinacijo služb. Tudi Lobnikar in Pagon (1995) poudarjata pomen sodelovanja med posameznimi sistemi, torej tudi med policijo in socialnimi službami. Pravita, da bi bilo prav, da si policija učinkovito izmenjuje podatke s temi službami ter da si prizna, da se ukvarja tudi in zlasti z dejavnostmi nekriminalne narave.

V nadaljevanju si pogledjmo nekaj raziskav različnih avtorjev, ki so raziskovali odnos in sodelovanje policijskih organizacij s centri za socialno delo.

Lobnikar in Pagon (*ibid.*) govorita o motečih dejavnikih, ki ovirajo delovanje policije na področju socialnega dela. To so:

- pomanjkanje priznanja za opravljeno delo,
- izolacija in ograditev od problemov, ki v temelju sodijo na področje socialnega dela,
- neprimerno in nezadostno izobraževanje in usposabljanje policije na področju socialnega dela in uslužnostnih dejavnostih, namenjenih skupnosti,
- blokiranje informacij, ki jih pri svojem delu zberejo policisti,
- prekrivanje in podvajanje ukrepov policije in institucij socialnega dela pri obravnavanju posameznega primera.

Koncilja (2002) je proučeval sodelovanje med policijo in centri za socialno delo. Ta odnos je ugotavljal na vzorcu 23 delavcev policije in 24 socialnih delavcev in delavk. Med drugim je ugotovil, da:

- policisti ne poznajo dovolj termina oziroma pomena servisnih dejavnosti policije,
- na sodelovanje policije in centrov za socialno delo ne vpliva neustreznost kadrovskih in socialnih resursov,
- sodelovanje obeh institucij vpliva na stanje javne varnosti,
- neposrednejše sodelovanje med policijo in socialnimi službami ne bi škodilo njihovemu

ugledu z vidika zaupnosti, učinkovitosti, operativnosti in ugleda organizacij,

- je sodelovanje policije in centrov za socialno delo dobro na področju otrok in mladoletnikov, na drugih področjih pa je zanemarljivo,
- je sodelovanje policije in centrov za socialno delo odvisno od zakonodaje in tudi od medsebojnega interesa organizacij,
- policisti in socialni delavci in delavke različno pojmujejo ovire za medsebojno sodelovanje,
- se delo policistov in socialnih delavcev, delavk pogosto prepleta, kar pa ne drži za sodelovanje,
- so policisti in socialni delavci, delavke bolj ali manj seznanjeni z ukrepi drugih institucij,
- policisti in socialni delavci, delavke nimajo ustreznih spodbud za sodelovanje.

Palmer in Pagon (2002) sta na vzorcu 94 policistov med drugim proučevala tudi odnos policistov do socialnih služb. Rezultati so pokazali veliko pripravljenost policistov za sodelovanje. Poročata, da so policisti prepričani, da so socialni delavci, delavke osebe, ki bi jih dokaj radi imeli ob sebi pri posredovanju v družinskih preprih. Ugotovila sta, da policisti menijo, da so socialni delavci, delavke tisti, ki bi jih najraje imeli ob sebi tudi pri opravljanju drugih nalog, kot so obravnavo mladoletnikov, pogovori z otroki in drugo. Policisti imajo po njihovih ugotovitvah razmeroma dobro mnenje o socialnih delavcih in delavkah.

KOMUNICIRANJE

»Komuniciranje je izmenjava informacij in enostranski tok informacij,« trdita Ule in Kline (1996: 53). Schramm (1963, v *op. cit.*: 54) trdi, da je mogoče opredeliti komuniciranje na različne načine, kot »prenašanje informacije, izmenjava idej ali kot oblikovanje skupnega ali enotnosti v mišljenju pošiljatelja in prejemnika sporočila«. Mumel (1998: 60) navaja, da »komuniciranje lahko najsplošneje opredelimo kot proces izmenjave informacij«. Po mnenju Rosengrena (2000) je komuniciranje proces tvorjenja pomenov. Pri tem je pomembno, kdo tvori pomeno ter kaj pomenijo. Pomeni so tisto, s čimer razumemo, razlagamo ali čutimo in na kar se odzivamo, ali kot trdi Burleson (1995: 576), je »komuniciranje osrednje orodje, s katerim ljudje zasledujejo in

izvajajo mnoge funkcije, ki so pomembne za ohranjanje odnosov. Odnosi torej odsevajo skupno, torej namensko vedenje akterjev v odnosih.« Foltz (1981: 5) pravi, da je »komuniciranje izmenjava informacij, zamisli in občutkov, navzdol, navzgor in v isti ravni organizacijskih linij«. Laswell (1960) pa pravi, da je komuniciranje proces prenašanja vsebine sporočila. Deli ga v sestavne dele: komunikator, vsebina, kanal, medij, prejemnik in učinek. Po Trčku (1998: 109) je »komuniciranje kompleksen in mnogovrsten proces pretoka informacij, ki ne nosi le sporočila o slovarskem pomenu uporabljenih besed ali o dejstvenih pojavih, ampak tudi o namenih, o izvorih in o odnosih med ljudmi, hkrati pa vedno potuje prek več kanalov«.

KOMUNIKACIJSKI SLOGI

Komuniciranje poteka tako na neverbalen kot na verbalen način, pri tem pa udeleženci komunikacijskega procesa uporabljajo različne komunikacijske sloge, prilagojene situaciji, ciljem, soudeleženi v komunikacijskem procesu in seveda okolju, v katerem komunikacija poteka. Sloge komuniciranja so proučevali različni avtorji (Satir 1972, Miller *et al.* 1988, Wetzler 1988, Shultz von Thun 1989, Brajša 1993, Howden 1994, Turk, Skalar 2001, Broderick 2004) in jih tudi različno poimenovali. Vsem pa je skupno to, da so svoja proučevanja komunikacijskih slogov vezali na vsebinski in odnosni vidik komunikacije med udeleženci komunikacijskega procesa in opazovali vpliv kulturnih razlik na slog komuniciranja. V nadaljevanju pogledjmo, kako so sloge komuniciranja poimenovali nekateri avtorji.

Satirjeva (1972) razlikuje pet slogov komuniciranja in navaja njihove značilnosti:

Spravljlivi slog. Pomembni so drugi, ne pa jaz in dejstva. Za ta slog je značilno, da skrbimo samo za druge in sebe dajemo v nič. Za dejstva se ne menimo, trudimo se, da bi ugajali, vsemu pritrjujemo, vse, kar drugemu ne bi bilo všeč, potlačimo, v vse privolimo. Pri tem slogu so pogosto uporabljene besede, ki omejujejo (samó, s pogojem, da ...) in pogojniki (bilo bi dobro, ko ...).

Obtožujoči slog. Pomemben sem jaz, ne pa drugi in dejstva. Za ta slog je značilno, da skrbimo samo zase, drugih ne cenimo. Dejstva nam niso pomembna, ničesar ne odobravamo, iščemo napake, smo izključujoči. Pri tem slogu so

pogosto uporabljena negativna vprašanja (zakaj nisi naredil ...?).

Racionalizirajoči slog. Pomembna so dejstva, ne pa jaz in drugi. Za ta slog je značilno zatrdjevanje, da nismo pomembni ne mi in ne drugi, temveč samo dejstva. Pri tem slogu pogosto uporabljamo racionalne fraze (če bolje analiziramo ...), izogibamo se čustev, prevladujejo aktivni glagoli (vidimo, jasno je, da ...).

Indiferentni slog. Niso pomembna ne dejstva ne drugi ne jaz. Za ta slog je značilna nezavzetost in indiferentnost, govorimo veliko, a se zelo malo pogovarjamo, uporabimo veliko nepomembnih in nesmiselnih besed. Ta komunikacija je površinska, neresna, čvekaška, usmerjena k temu, da se izognemo resničnemu razgovoru in zblíževanju.

Kongruentni slog. Pomembni so drugi, dejstva in jaz. Za ta slog je značilna iskrenost in usklajenost, prizadevamo si izraziti sebe, razumeti druge, razumeti dejstva, uskladiti čustva mišljenje, govor in vedenje. Govorimo in vedemo se tako, kot mislimo in čutimo.

Miller in sodelavci (1988, v Brajša 1993) govorijo o šestih slogih komuniciranja, in sicer konvencionalnem, blažje kontrolirajočem, aktivno ostro kontrolirajočem, pasivno ostro kontrolirajočem, raziskovalnem in odkritem.

Schulz von Thun (1989, v Brajša 1993) razlikuje osem slogov komuniciranja in jih poimenuje prošnja za pomoč, ponujanje pomoči, samoomalovaževanje, agresivnost in omalovaževanje sogovornika, samopotrjevanje, kontroliranje sogovornika, samodistanciranje in komedijanstvo. Brajša (1993) sam razlikuje šest slogov komuniciranja, in sicer komuniciranje, ki je odvisno od drugih (spravljlivo, samoomalovažujoče in nekreativno), komuniciranje, ki je usmerjeno proti drugemu (obtožujoče, strogo kontrolirajoče, agresivno in omalovažujoče), komuniciranje za druge (bolj pretanjeno, blažje kontrolirajoče in zaščitniško), površinsko komuniciranje (vsakodnevno, običajno in konvencionalno), komuniciranje, ki se distancira od drugih (strogo racionalno, analitično, raziskovalno, vezano na vsebino in dejstva in brezosebno), komuniciranje z drugimi (odkrito, osredotočeno, demokratično, kvalitetno, kreativno in uspešno).

Broderick (2004) pa razlikuje naključen govorni komunikacijski slog, previden govorni komunikacijski slog, neformalen pisni komunikacijski slog in formalen pisni komunikacijski slog.

»Pri naši komunikaciji s strankami pogosto ne ločimo privatne od profesionalne identitete

in uporabljamo svoje najbolj tipične načine povratnega reagiranja – komunikacijske sloge,« pravita Turk in Skalar (2001). Pri komunikaciji razlikujeta ocenjevalni slog, interpretativni slog, slog izražanja podpore, poizvedovalno-raziskovalni slog, slog predlaganje takojšnje rešitve in razumevajoči slog.

OPIS METODE, VZORCA IN UPORABLJENEGA INSTRUMENTARIJA

Uporabili bomo podatke, pridobljene v širši raziskavi med predstavniki organizacij, ki sodelujejo s kriminalisti. Opravili smo jo za potrebe priprave doktorske disertacije. Omejili se bomo na podatke, pridobljene med predstavniki centrov za socialno delo, in jih analizirali.

Predmet našega raziskovanja je bilo proučevanje sodelovanja in odnosov med kriminalisti in predstavniki centrov za socialno delo, ocene interpersonalnih kompetenc kriminalistov in ocene uporabe komunikacijskih slogov kriminalistov, ki so jih podali predstavniki centrov za socialno delo. Cilj raziskave je bil ugotoviti, ali so interpersonalne kompetence kriminalistov, uporaba njihovih komunikacijskih slogov in sodelovanje in odnosi kriminalistov s predstavniki centrov za socialno delo kako povezani.

V Sloveniji je 62 centrov za socialno delo. Na vsak center za socialno delo smo konec novembra 2004 poslali po pet anketnih vprašalnikov, skupno torej 310 anketnih vprašalnikov. Do 15. februarja 2005 smo prejeli 117 vprašalnikov, torej 34,5 %.

Med sociodemografske dejavnike smo šteli podatke o spolu, starosti, izobrazbi, delovni dobi, času dela na centru za socialno delo in pogostosti komuniciranja s kriminalisti.

Trditve s katerimi smo merili sodelovanje in odnose, so anketiranci označili na petstopenjski lestvici, pri čemer je ocena 1 pomenila nikoli, ocena 2 redko, ocena 3 včasih, ocena 4 pogosto in ocena 5 vedno.

S pomočjo faktorske analize smo 28 trditve, s katerimi smo merili sodelovanje in odnose, združili v pet sklopov, in sicer »formalno sodelovanje«, »neformalno sodelovanje«, »odnos s kriminalisti«, »načrtovanje sodelovanja« in »skupna mnenja«. Vseh pet sklopov smo združili v odvisno spremenljivko, ki smo jo poimenovali »sodelovanje in odnosi«.

Anketiranci so ocenili interpersonalne kompetence kriminalistov, kot so odkritost, kompetentnost, kritičnost, spoštljivost, prilagodljivost, realnost, dostopnost, objektivnost, iskrenost, zapljivost ipd., na petstopenjski lestvici, pri čemer je ocena 1 pomenila, da za kriminaliste, s katerimi sodelujejo, opis ne velja, ocena 5 pa je pomenila, da za kriminaliste, s katerimi sodelujejo, opis velja. Vmesne stopnje so bile v razponu od 2 do 4. Vseh 20 opisov smo združili v neodvisno spremenljivko »interpersonalne kompetence«.

Trditve, s katerimi smo merili pogostost uporabe komunikacijskih slogov kriminalistov, so anketiranci delavci centrov za socialno delo označili na petstopenjski lestvici, pri čemer je ocena 1 pomenila nikoli, ocena 2 redko, ocena 3 včasih, ocena 4 pogosto in ocena 5 vedno. Vseh 24 trditve, s katerimi smo merili pogostost uporabe komunikacijskih slogov, smo s pomočjo faktorske analize združili v pet sklopov komunikacijskih slogov, in sicer »odklonilni«, »pritrjevalni«, »racionalni«, »iskreni« in »indiferentni«. Vseh pet sklopov smo združili v neodvisno spremenljivko »ocena uporabe komunikacijskih slogov«.

REZULTATI

ANALIZA SOCIODEMOGRAFSKIH PODATKOV DELAVCEV CENTROV ZA SOCIALNO DELO

V vzorec smo zajeli 117 anketirancev. Med njimi je bilo 15 moških (12,8 %) in 102 ženske (87,2 %). Starost je navedlo 116 anketirancev, ki so bili stari od 25 do 61 let. Povprečna starost anketirancev je bila 42,2 leta. Izobrazbo je navedlo 117 anketirancev. Od tega jih je imelo 21 (17,9 %) višješolsko izobrazbo, 58 (49,6 %) visoko strokovno in 38 (32,5 %) univerzitetno ali več. Anketiranci so imeli povprečno 19,06 leta delovne dobe, na centru za socialno delo pa so bili zaposleni v povprečju 14,49 leta.

Zanimalo nas je, kako pogosto anketiranci komunicirajo s kriminalisti. Največ, kar 91 (77,8 %) anketirancev je navedlo, da s kriminalisti komunicirajo nekajkrat letno, 21 (17,9 %) anketirancev je navedlo, da s kriminalisti komunicirajo nekajkrat na mesec, in samo 5 (4,3 %) jih je navedlo, da s kriminalisti komunicirajo vsak dan.

Tabela 1: Povezanost med neodvisnimi in odvisno spremenljivko

Spremenljivka	Interpersonalne kompetence	Odklonilni slog	Pritrjevalni slog	Racionalni slog	Iskreni slog	Indiferentni slog	Sodelovanje in odnosi
Interpersonalne kompetence	1						
Odklonilni slog	-,626**	1					
Pritrjevalni slog	-,199*	,322**	1				
Racionalni slog	-,306**	,498**	,144*	1			
Iskreni slog	,522**	-,630**	-,179*	-,517**	1		
Indiferentni slog	-,470**	,646**	,295**	,640**	-,698**	1	
Sodelovanje in odnosi	,455**	-,524**	,116*	-,348**	,532**	-,399**	1

*p < 0,05; **p < 0,01

Tabela 2: Statistično pomembne razlike glede na pogostost komuniciranja

Spremenljivka	F	p	Povprečna srednja vrednost
Interpersonalne kompetence	3,172	0,046	3,89
Odklonilni slog	5,599	0,005	2,05
Racionalni slog	6,316	0,003	3,15
Iskreni slog	7,577	0,001	3,73
Indiferentni slog	10,958	0,000	2,67
Sodelovanje in odnosi	15,604	0,000	2,48

UGOTAVLJANJE POVEZANOSTI

S pomočjo korelacijske analize smo ugotavljali povezanost med neodvisnimi in odvisno spremenljivko. Rezultate prikazujemo v tabeli 1.

Iz tabele lahko med drugim razberemo, da anketiranci, ki bolj pogosto pozitivno ocenjujejo »interpersonalne kompetence« kriminalistov, tudi bolj pogosto poročajo, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »iskreni« slog komuniciranja, in bolj pogosto pozitivno ocenjujejo »sodelovanje in odnose«.

Anketiranci, ki bolj pogosto poročajo, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »odklonilni«, »racionalni« in »indiferentni« slog, manj pogosto pozitivno ocenjujejo »sodelovanje in odnose«.

Anketiranci, ki bolj pogosto poročajo, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »iskreni« slog komuniciranja, tudi bolj

pogosto pozitivno ocenjujejo »sodelovanje in odnose«.

Zanimalo nas je tudi, ali obstajajo statistično pomembne razlike med posameznimi neodvisnimi in odvisno spremenljivko glede na spol. S pomočjo t-testa smo ugotovili, da obstaja statistično pomembna razlika samo pri oceni uporabe »pritrjevalnega sloga« komuniciranja ($t = 2,792$, $p = 0,011$), saj anketiranci višje ocenjujejo (srednja vrednost 2,39), da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »pritrjevalni« slog komuniciranja, kot anketiranke (srednja vrednost 2,09).

S pomočjo analize variance smo ugotavljali, ali obstajajo statistično pomembne razlike med posameznimi neodvisnimi in odvisno spremenljivko glede na pogostost komuniciranja anketirancev s kriminalisti. Ugotovili smo, da obstajajo statistično pomembne razlike pri nekaterih spremenljivkah. Rezultate prikazujemo v tabeli 2.

Anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na leto, so spremenljivko »interpersonalne kompetence« ocenili nekoliko pod povprečjem (srednja vrednost 3,83), tisti, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na mesec, so jo ocenili nekoliko nad povprečjem (srednja vrednost 4,00), anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na teden, pa so jo ocenili najvišje (srednja vrednost 4,48).

Anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na leto, so nadpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »odklonilni« (srednja vrednost 2,13), »racionalni« (srednja vrednost 3,24) in »indiferentni« slog (srednja vrednost 2,38), hkrati pa so podpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »iskreni« slog (srednja vrednost 3,63).

Anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na mesec, so podpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »odklonilni« (srednja vrednost 1,82), »racionalni« (srednja vrednost 2,95) in »indiferentni« (srednja vrednost 1,94), hkrati pa so nadpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »iskreni« slog (srednja vrednost 4,02).

Anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na teden, so še nekoliko bolj podpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »odklonilni« (srednja vrednost 1,55), »racionalni« (srednja vrednost 2,33) in »indiferentni« slog (srednja vrednost 1,20), hkrati pa so še nekoliko bolj nadpovprečno ocenili, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo »iskreni« slog (srednja vrednost 4,36).

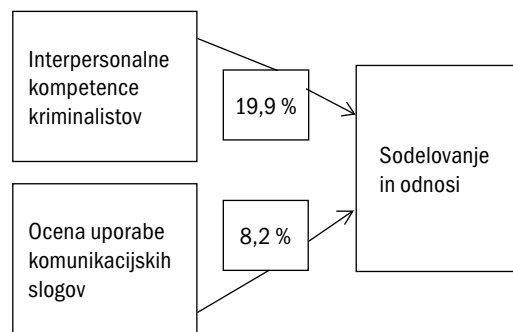
Anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na leto, so spremenljivko »sodelovanje in odnosi« ocenili nekoliko pod povprečjem (srednja vrednost 3,47), tisti, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na mesec, so jo ocenili nekoliko nad povprečjem (srednja vrednost 3,93) in anketiranci, ki s kriminalisti sodelujejo nekajkrat na teden, so jo ocenili najvišje (srednja vrednost 4,03).

V nadaljevanju smo opravili še regresijsko analizo za odvisno spremenljivko »sodelovanje in odnosi« in neodvisni spremenljivki »interpersonalne kompetence« in »ocena uporabe komunikacijskih slogov«.

Rezultati, ki jih prikazujemo v sliki 1, so pokazali, da lahko z vplivom interpersonalnih kompetenc kriminalistov pojasnimo 19,9 % variance ($R^2 = 0,199$, $F = 23,793$, $p = 0,000$) sodelovanja

in odnosov med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo. Z vplivom uporabe komunikacijskih slogov kriminalistov pa lahko pojasnimo 8,2 % variance ($R^2 = 0,082$, $F = 9,220$, $p = 0,003$) sodelovanja in odnosov med kriminalisti in delavci centrov.

Slika 1: Rezultati regresijske analize

RAZPRAVA

Sodelovanje med posamezniki in organizacijami je pomembno za uspešno delo in reševanje problemov. Na sodelovanje in odnose med posamezniki in organizacijami vplivajo različni dejavniki – politični, ekonomski, socialni, tehnološki in internacionalni. V pričujočem prispevku smo ugotavljali povezanost med interpersonalnimi kompetencami kriminalistov, oceno uporabe njihovih komunikacijskih slogov in sodelovanjem in odnosi med kriminalisti in delavci, delavkami centrov za socialno delo.

Ugotovili smo močno pozitivno in statistično značilno povezanost med interpersonalnimi kompetencami kriminalistov, uporabo iskrenega sloga komuniciranja kriminalistov in sodelovanjem in odnosi med kriminalisti in delavci, delavkami centrov za socialno delo. Predstavniki, predstavnice centrov za socialno delo, ki so bolje ocenili interpersonalne kompetence kriminalistov, so tudi pogosteje poročali, da kriminalisti pri komunikaciji z njimi uporabljajo iskreni slog komuniciranja, hkrati so tudi bolje ocenili medsebojno sodelovanje in odnose.

Ugotovili smo tudi, da delavci, delavke centrov za socialno delo, ki pogosteje sodelujejo s kriminalisti, bolje ocenjujejo njihove interpersonalne kompetence, pogosteje ocenjujejo, da kriminalisti pri komuniciranju z njimi uporabljajo iskreni slog komuniciranja, in bolje ocenjujejo medsebojno sodelovanje.

Tako smo ugotovili, da na sodelovanje in odnose med kriminalisti in predstavniki centrov za socialno delo vplivajo interpersonalne kompetence kriminalistov in njihov slog komuniciranja. Z interpersonalnimi kompetencami kriminalistov smo pojasnili 19,9 % variance, z uporabo komunikacijskih slogov kriminalistov pa smo pojasnili 8,2 % variance sodelovanja in odnosov med kriminalisti in delavci oziroma delavkami centrov za socialno delo.

Te ugotovitve lahko razumemo v kontekstu boljšega medsebojnega poznavanja med enim in drugim v primerih, ko je njihovo komuniciranje pogostejše. Na podlagi predstavljenih ugotovitev vodilnim v policiji in vodilnim v centrih za socialno delo priporočamo, da si prizadevajo za čim pogostejše neposredno strokovno sodelovanje med kriminalisti in delavci, delavkami centrov za socialno delo v različnih oblikah. Policiji in centrom za socialno delo svetujemo, da identificirajo delovna področja, na katerih bi lahko bilo medsebojno sodelovanje pogostejše. Kjer je le mogoče, bi kazalo oblikovati delovne skupine, v katerih bi kriminalisti in delavci, delavke centrov za socialno delo naloge čim pogosteje opravljali skupaj. Očitno je namreč, da pogostejši delovni stiki med enim in drugim dvigujejo kvaliteto njihovega medsebojnega sodelovanja in posledično kvaliteto opravljanja nalog.

VIRI

- Brajša, P. (1993), *Pedagoška komunikologija*. Ljubljana: GLOTTA Nova.
- Bric, F. (1994), *Normativi in standardi za opravljanje socialno varstvenih storitev na področju socialnega varstva polnoletnih storilcev kaznivih dejanj*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Broderick, J. P. (2004), *Linguistics, Language Structure, Language Variation, and Plain Language*. <http://web.odu.edu/al/jpbroder/lingangvarplainlang.ppt> (2. 9. 2004).
- Burleson, B. R. (1995), Personal Relationships as a Skilled Accomplishment. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12: 575-581.
- Foltz, R. G. (1981), Communication in Contemporary Organizations. V: Reus, K., Silvis, D. (ur.), *Inside Organizational Communication*. New York: Longman (5-16).
- Howden, J. C. (1994), Competitive and Collaborative Communicative Style: American Men and Women, American Men and Japanese Men. *Intercultural Communication Studies*, 4: 1-10.
- Koncilja, F. (2002), *Sodelovanje med policijo in centri za socialno delo*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola (diplomska naloga).
- Lasswell, H. (1960), *The Structure and Function of Communication in Society*. V: Schramm, W., *Mass Communication Urbana*. University of Illinois (117-130).
- Lauffer, A. (1984), *Strategic Marketing For Not-for-profit Organizations: Program and Resource Development*. New York: The Free Press, Macmillan.
- Lobnikar, B., Pagon, M. (1995), Elementi socialnega dela pri opravljanju policijske dejavnosti. *Zbornik strokovno znanstvenih razprav* (Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve), 8, 6: 165-177.
- Miller, S., et al. (1988), *Gespräche selbstsicher und ebenbürtig führen*. Landensberg: MVG.
- Mosley C. D., Pietri H. P., Megginsson C. L. (1996), *Management: Leadership in Action*. New York USA: Harper Collins College Publishers (5. izdaja).
- Mumel, D. (1998), Tržno komuniciranje v konkurenčnem okolju – nujnost integriranega pristopa. *Teorija in praksa*, 4: 660-670.
- Palmer, T., Pagon, M. (2002), Socialno delo v policiji. V: Pagon, M. (ur.) *Tretji slovenski Dnevi varstvoslovja*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Rosengren, K. E. (2000), *Communication: An introduction*. London: Sage.
- Satir, V. (1972), *Selbstwert und Kommunikation*. München: Pfeiffer.
- Schramm, W. (1963), Raziskovanje sporočanja v Združenih državah Amerike. *Komunikološka hrestomatija*, 2. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (prevod K. V. Erjavec).
- Schulz von Thun, F. (1989), *Miteinander reden II Rowohl*. Reinbek.
- Sholckley-Zalabak, P. (1999), *Fundamentals of Organizational Communication*. New York: Longman (4. izdaja).
- Trček, J. (1998), *Medosebno komuniciranje: Kontaktna kultura*. Ljubljana: Korona Plus.
- Trunk Širca, N., Tavčar, M.I. (1998). *Management nepridobitnih organizacij*. Koper: Visoka šola za management.
- Turk, S., Skalar, T. (2001). Komuniciranje in obvladovanje konfliktov za policiste. Ljubljana: Policijska akademija (seminarsko gradivo).
- Ule, M., Kline, M. (1996), *Psihologija tržnega komuniciranja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ury, W. (1998). *Od nasprotovanja do sodelovanja: Kako preseči zavrnitev*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Veichio, P. R. (2000). *Organizational Behavior*. USA: Harcourt of College Publishers.
- Vodopivec, K. (1959), Socialni delavci pri okrajnih tajništvi za notranje zadeve. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* (Ljubljana: Republiški sekretariat za notranje zadeve), 1: 39-45.
- Wetzel, P. J. (1988), Are »Powerless« Communication Strategies the Japanese Norm? *Journal of Language in Society*, 17, 4: 555-564.

Liljana Rihter

EVALVACIJA NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA V SLOVENIJI

UVOD

V trenutni situaciji, ko se države blaginje soočajo s številnimi spremembami in omejitvami in ko številne teorije predpostavljajo možnost pesimistične smeri razvoja držav blaginje (Overbye 2001, Alber, Standing 2000, prim. tudi Rihter 2004 a), da bo razpoložljivih virov za zagotavljanje blaginje državljanov pod vplivom globalizacije vedno manj, moramo biti na voljo orodja, s pomočjo katerih bomo razporejali vire v tiste programe in v tiste dejavnosti, ki na najboljši možen način odgovarjajo na potrebe državljanov in državljanek. Pritisk na zmanjševanje virov za zagotavljanje blaginje je v ospredje razprav v socialni politiki prinesel vidike uspešnosti in učinkovitosti (Johnson 1999: 97).

Za spremljanje izvajanja programov za zagotavljanje blaginje državljanom, za ugotavljanje, kateri so najboljši, in za ugotavljanje učinkovitosti in uspešnosti razporejanja sredstev je po mnenju številnih avtorjev (npr. Fitz-Gibbon, Morris 1987, Rossi, Freeman 1989, Martin, Kettner 1996, Patton 1990) primerno orodje evalvacija.

Na področju socialnega varstva, ki sodi na širše področje zagotavljanja socialne varnosti, je naša država sprejela določene usmeritve razvoja socialnega varstva v Sloveniji (Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005). V nacionalnem programu socialnega varstva so navedeni glavni socialnovarstveni cilji: izboljšanje kakovosti življenja, zagotavljanje aktivnih oblik socialnega varstva, razvoj strokovnih socialnih mrež pomoči, vzpostavitev in razvoj pluralnosti dejavnosti, oblikovanje novih pristopov za obvladovanje socialnih stisk. Če hoče država ugotoviti, ali je sredstva za zagotavljanje teh ciljev porabila učinkovito, lahko dobi odgovor na to vprašanje z ustrezno načrtovanimi in izvedenimi evalvacijami.

Z natančnim pregledom normativnih aktov in dejansko izvedenih evalvacij in samoevalvacij (Rihter 2004 a) smo želeli ugotoviti, ali so evalvacije na področju socialnega varstva (že) postale orodje, s katerim si država tudi dejansko pomaga pri razporejanju sredstev za zagotavljanje socialnega varstva.

NORMATIVNA PODLAGA ZA IZVAJANJE EVALVACIJE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

V Zakonu o socialnem varstvu (ZSV) možnost izvajanja evalvacij ni izrecno predvidena. Je pa predviden strokovni in upravni nadzor nad izvajanjem dela v javnih socialnovarstvenih zavodih, ki ga opravlja ministrstvo, pristojno za socialno varstvo. Ta nadzor je opravljen na zahtevo upravičenca do storitve ali na zahtevo ustanovitelja zavoda. Izvaja se tudi redni strokovni in upravni nadzor enkrat v obdobju treh let. Strokovni nadzor pomeni pregled stanja glede organizacije dela, dela strokovnih delavcev in sodelavcev, uporabe metod dela, kvalitete in obsega opravljenih storitev. Dejansko naj bi za temeljno, aplikativno in razvojno raziskovalno delo na področju socialnega varstva ter za spremljanje razvoja dejavnosti in učinkov sprejetih ukrepov skrbel Inštitut RS za socialno varstvo.

Možnosti za izvajanje evalvacij v ožjem in širšem smislu¹ so v zakonu implicitno podane,

¹ Evalvacija v ožjem pomenu besede pomeni vrednotenje objekta evalvacije in jo pogosto izvajajo brez raziskovanja ali zbiranja podatkov. Evalvacijo v tem pomenu najdemo v analizi politik. Evalvacija v širšem smislu besede pa pomeni evalvacijsko raziskovanje, ki vključuje sistematično zbiranje in analizo podatkov o specifičnem programu in vrednotenje tega programa.

vendar ostajajo odprta vprašanja, kdo, kdaj in na kakšen način naj izvaja evalvacije ter ali je mogoče poleg nadzora izvajanja dela v javnih socialnovarstvenih zavodih nadzirati in ocenjevati tudi programe v ostalih sektorjih, ki zagotavljajo socialno varstvo.

V pravilniku, ki določa standarde in normative socialnovarstvenih storitev (Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev) je možnost izvajanja evalvacije – sicer res samo v ožjem smislu besede – natančno opredeljena pri izvajanju nekaterih storitev. Tako je v zadnji fazi postopka storitve osebnna pomoč v zvezi s svetovanjem predpostavljena evalvacija svetovalnega procesa z vidika spremembe odnosa med svetovalcem in upravičencem iz odnosa pomoči v odnos sodelovanja. Zadnja faza postopka v zvezi z urejanjem predpostavlja evalvacijo doseženega in morebitno določitev novih, višjih ciljev in vključitev upravičenca v organizirane oblike samopomoči. Zadnja faza v zvezi s postopkom vodenja pa vključuje polletno evalvacijo dela, ki je osnova za nadaljnje dogovore. Tudi pri storitvi pomoč družini za dom je v postopku v petem delu predvidena evalvacija doseganja etapnih ciljev, pri čemer gre za oceno motivacije za spremembe v celotnem funkcioniranju družine, spremembe, ki jih zaznava okolje, in učinke pri posameznih družinskih članih. Pri ostalih storitvah evalvacija s pravilnikom ni predvidena.

Eksplisitno je možnost izvajanja evalvacije na področju socialnega varstva opredeljena v Nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005. To je akt, ki določa usmeritve razvoja socialnega varstva v Sloveniji. V njem so navedena izhodišča za pripravo programa, glavni socialnovarstveni cilji, merila za določitev mrež javne službe in merila za oblikovanje mreže služb z javnimi pooblastili in izhodišča za oblikovanje mrež socialnovarstvenih dejavnosti, ki jih bo spodbujala in sofinancirala država prek skupnega programa. V nacionalnem programu socialnega varstva je evalvacija eksplicitno predvidena samo za spremljanje učinkov sofinanciranih programov. To so programi, ki naj bi jih civilna združenja, nevladne organizacije in zasebniki izvajali na področju postavljanja mreže materinskih domov in zavetišč za ženske, mreže stanovanjskih skupin, dnevnih centrov za redne ali občasne uporabnike in mreže centrov za svetovanje in zagovornišstvo za osebe z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju, mreže ekip za svetovanje

po telefonu otrokom, mladostnikom in drugim osebam v stiski, mreže stanovanjskih skupin oz. bivalnih skupnosti za neodvisno življenje invalidov in mreže drugih specializiranih programov za organizacijo in spodbujanje neodvisnega življenja invalidov, mreže nizkopražnih programov za uživalce drog, mreže centrov za socialno rehabilitacijo zasvojenih s prepovedanimi drogami, ki potrebujejo vsakodnevno obravnavo, mreže terapevtskih skupnosti in drugih programov, ki omogočajo nastanitev, mreže medgeneracijskih in drugih skupin za samopomoč in drugih programov, ki v bivalnem okolju skrbijo za zmanjševanje socialne izključenosti starih, mreže centrov za kratkotrajno dnevno ali celodnevno obravnavo in oskrbo otrok in mladoletnikov, prikrajšanih za normalno družinsko življenje, mreže specializiranih preventivnih programov, namenjenih otrokom s težavami v odraščanju in otrokom in mladoletnikom, ki doživljajo nasilje ali spolne zlorabe, in družinam s težavami v medosebnih odnosih, mreže centrov za psihosocialno pomoč žrtvam nasilja in mreže sprejemališč in zavetišč za brezdomce.

V nacionalnem programu socialnega varstva je med drugim predvideno, da je treba prilagoditi storitve javnih zavodov različnim in novim potrebam uporabnikov, da bi dosegli večjo učinkovitost, strokovnost in finančno racionalnost, ter uvesti sistem za spremljanje kakovosti. Čeprav ni eksplicitno navedeno, je evalvacija bistvena za izpolnjevanje teh nalog.

Iz zakonske opredelitve in iz opredelitev v drugih pravnih aktih s področja socialnega varstva je razvidno, da država v večini primerov predvideva in določa evalvacijo tistih programov socialnega varstva, ki jih izvajajo izvajalci izven javnega sektorja na podlagi pogodb o sofinanciranju države. Za storitve, ki jih izvaja država, pa evalvacija v širšem pomenu ni predpisana.

Če na evalvacijo gledamo z normativnega vidika, opazimo, da ima v področni zakonodaji sicer določeno mesto, vendar ni prav posebej izpostavljena oz. opredeljena kot splošno sprejet princip za ugotavljanje uspešnosti in učinkovitosti programov (storitev). Zaradi tega je najbrž malo verjetno, da bi na področjih, kjer (samo)evalvacija ni opredeljena kot del standarda storitve, to v praksi tudi izvajali. Na prvi pogled se tako zdi, da država evalvaciji ne posveča potrebne pozornosti, vendar je med temeljnimi usmeritvami za dograditev zakonodaje v prihodnosti

v nacionalnem programu socialnega varstva kot prioriteta zapisana naloga vzpostavitve socialne inšpekcije in evalvatorjev programa. Na podlagi te usmeritve lahko predvidevamo, da nameravajo evalvaciji v prihodnosti posvetiti več pozornosti in ji dati večji pomen. To je treba, glede na nakazane možne smeri razvoja države blaginje v prihodnje (gl. Rihter 2004 b) in na vse večjo potrebo po dokazovanju uspešnosti in učinkovitosti v okoliščinah vedno tesnejšega političnega povezovanja, narediti čimprej. Če bo evalvacija določena kot obvezen del izvajanja programov s področja socialnega varstva in jo bo treba zaradi tega izvajati v večjem obsegu, bo morala država za to dejavnost predvideti določene virov. Mogoče je bilo pomanjkanje virov glavni razlog, da država do sedaj s pravnimi akti ni predvidela obsežnejših evalvacij.

EVALVACIJA IN SAMOEVALVACIJA NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

V pravnih aktih za področje socialnega varstva v Sloveniji ni določeno, da je evalvacija nujen sestavni del izvajanja programov, se je pa ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, zavezalo, da bo tudi z izvajanjem evalvacij preverjalo uspešnost in učinkovitost nekaterih storitev in programov. Pritiski na izvajanje evalvacij v programih za zagotavljanje socialnega varstva so tako zunanji kot notranji. Zunanji se kažejo v tem, da želi država preverjati učinkovitost programov (čeprav do sedaj prave študije stroškovne učinkovitosti še ni bilo). Notranji pritiski pa izvirajo iz splošne etične in profesionalne obveznosti socialnih delavcev, da ponudijo pomoč, ki bo učinkovita (Cheetham, Fuller, McIvor, Petch 1992: 5).

V letih od 1997 do 2001 je ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, podprlo šest evalvacij, ki so jih izvajali izvajalci z Visoke šole za socialno delo, Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo in iz Skupnosti centrov za socialno delo. Evalvacije so bile usmerjene na tale področja:

- Na ravni nacionalnega programa socialnega varstva (najbolj splošna in najvišja raven) so izvedli analizo ciljev in strategij nacionalnega programa socialnega varstva, preučili možnost oblikovanja kazalcev za merjenje teh ciljev, oblikovali kazalce ter spremljali učinke nacionalnega programa socialnega varstva. Žal v letu 2001 učinkov nacionalnega

programa socialnega varstva še niso spremljali na podlagi oblikovanih kazalcev, ampak le na podlagi števila izvajalcev posamezne storitve, števila sodelujočih strokovnjakov, števila sodelujočih prostovoljcev in števila uporabnikov.

- Področje spremljanja uvajanja inovacij v socialnem varstvu, kjer še ni bila izvedena prava evalvacija, ampak je bil oblikovan načrt za spremljanje inovacij na področju socialnega varstva.
- Področje spremljanja posameznih programov (preventivni programi socialnovarstvenih storitev, psihosocialna pomoč družini) in storitev (storitev pomoč družini za dom).
- Področje posameznih strategij v socialnem delu (kontrolna strategija in strategija pomoči).
- Področje ugotavljanja potreb (bivalne potrebe in druge usluge za ljudi z različnimi stiskami socialne narave).

Našteta področja pokrivajo različne ravni sistema socialnega varstva – od najbolj splošnega z vidika izvajanja usmeritev nacionalnega programa socialnega varstva, izvajanja programov socialnega varstva izven javne službe in izvajanja storitev javnih služb do najbolj konkretne ravni izvajanja posameznih strategij in metod socialnega dela. Opravljena pa je bila tudi prava raziskovalna ocena potreb.

Večji del evalvacij je bil narejen v programih, ki jih sofinancira država, samo dve evalvaciji sta bili izvedeni neposredno v javnih službah (Stritih 1998, Sunko 2001) in nekaj na ravni nacionalnega programa socialnega varstva (Novak, Thaler, Dremelj 2001). To ne preseneča, saj je država razpoložljive virov za izvajanje evalvacij razporedila na tista področja, kjer je izvajanje evalvacij normativno predpisano.

Pri pregledu raziskovalnega načrta in vrst evalvacij ugotovimo, da gre v glavnem za študije posameznih primerov (pri čemer je lahko primer program, storitev, metoda dela) in analize dokumentov. Kompleksna evalvacija je bila samo »Evalvacija preventivnih programov centrov za socialno delo 1995–1998« (Mesec 1998). Temu modelu se približuje še raziskava »Modeli in metode za merjenje učinkov razvojnih in preventivnih programov na področju socialnega varstva« (Flaker, Rode 2000). V večini primerov lahko izvedene evalvacije opredelimo kot »evalvacije *post factum*« (Smith 1990), kar pomeni, da evalvacijo

izvedemo, ko program že deluje, in učinkov ne spremljamo sproti, ampak pozneje, kot evalvacijo zrelega delovanja programov (Mesec 1998: 24–25), ki jo izvedejo zunanji raziskovalci ob pomoči osebja, ki izvaja programe.

Izvajalci evalvacij opozarjajo na številne težave. Te težave se pojavljajo zaradi zavračanja sodelovanja (neizpolnjevanja vprašalnikov) in nepopolnih odgovorov. Zaradi časovnih in finančnih omejitev je težko oblikovati raziskovalni načrt, ki bi povečal notranjo in zunanjo veljavnost. Dogaja se tudi, da implementacija evalvacije v celoti ne sledi zastavljenemu raziskovalnemu načrtu. V nekaterih primerih pa so bili nejasno opredeljeni cilji programov, zaradi česar je bilo težko oblikovati merske instrumente.

Zaradi naštetih težav so rezultati izvedenih evalvacij pogosto podvrženi kritiki. Veliko dvomov v rezultate bi bilo ovrženih, če bi raziskovalni načrti za izvedbo evalvacije (tam, kjer etično to ni vprašljivo) temeljili na eksperimentu oz. vsaj kvazi eksperimentu. To bi bilo mogoče, če bi bili zagotovljeni ustrezni viri (finančni, časovni). Problemi z vračanjem vprašalnikov oz. z zavrnitvami udeležencev se pojavljajo v vseh raziskavah in ne samo pri evalvacijah. Nekoliko jih lahko olajšamo s tem, da posvetimo več pozornosti razlagi, zakaj so rezultati raziskave pomembni za udeležence, in da v čim večji meri uporabimo možnost osebnega anketiranja, kar pa podraži raziskavo. Probleme v zvezi z opredelitvami ciljev programov bi bilo treba rešiti skupaj z oblikovalci programov. Cilje bi morali pregledati in jih ponovno definirati v taki obliki, ki bo omogočila merjenje.

Ali je število izvedenih evalvacij veliko ali majhno, ni lahko presoditi. Za zahodnoevropske države, ki imajo razvito tradicijo evalviranja na področju socialnega varstva, bi bilo vsekakor majhno. Za slovenske razmere tega ne moremo trditi, še zlasti če vemo, da na področju zagotavljanja socialne varnosti nimamo tradicije evalvacije, saj izhajamo iz sistema, ki ga Zinka Kolarič (2000) imenuje etatični. V tem sistemu je imela vodilno vlogo pri zagotavljanju blaginje državljanom država, ki ni imela interesa preverjati samo sebe in je bila zato potreba po evalvacijah majhna. Poleg tega je iz navedene analize pravnih aktov (ZSV, Pravilnik o standardih in normativih v socialnem varstvu, Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005) razvidno, da izvajanje evalvacij ni opredeljeno kot obvezujoče in da je evalvacija predvidena samo za sofinancirane

programe. Navsezadnje je država omejena z viri za zagotavljanje socialne varnosti (varstva) in obenem z viri za izvajanje evalvacij. Vse to so okoliščine, zaradi katerih je majhno število evalvacij razumljivo, in najbrž je v danih razmerah težko pričakovati kaj več.

Ker evalvacija na področju socialnega varstva še ni množičen pojav in ker mora ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, dobiti povratne informacije od izvajalcev programov, ki jih sofinancira, je pogostejša samoevalvacija teh programov. To pomeni, da izvajalci sami spremljajo delovanje in učinke svojih programov in o tem letno poročajo ministrstvu. Za Goodina (2001) je tak sistem sprevržen. Ministrstvo pogodbeno zaveže nevladne organizacije, ki so izvajalci programov, da pišejo poročila o izvajanju programov, ki temeljijo na samoevalvaciji, in jim tako naloži še dodatno breme, ki ga zaradi omejenih evalvacijskih znanj težko opravijo. Poročila, ki temeljijo na samoevalvaciji, pa so pogoj, da izvajalci dobijo dogovorjena finančna sredstva.

Da bi ugotovili, kako poteka samoevalviranje programov in v kolikšni meri so rezultati samoevalvacije primerni za odločanje o nadaljnjem sofinanciranju programov, smo analizirali razpisno dokumentacijo in poročila vzorca izvajalcev programov, ki jih sofinancira ministrstvo. Vzorec izvajalcev programov smo izbrali po postopku, ki ga Patton (1990: 170) poimenuje vzorčenje z namenom. Namenoma smo izbrali del večletnih programov s področja socialnega varstva, ki jih ministrstvo sofinancira za daljše (petletno) časovno obdobje, saj so to »najboljši« programi, za katere ima ministrstvo posebne kriterije, ki so veliko strožji kot za financiranje enoletnih programov. Menimo, da imajo izvajalci teh programov bolj izdelane postopke za samoevalvacijo delovanja in če se v teh programih pojavljajo omenjene težave zaradi teže dodatnega bremena, ki ga jim je naložilo ministrstvo, se bodo še toliko verjetneje pojavljale v programih, ki niso tako izpopolnjeni.

Z analizo smo ugotovili, da izvajalci kar sledijo smernicam, ki jih za pripravo razpisne dokumentacije in poročil o izvajanju programa predpiše ministrstvo. Dejansko iz leta v leto izboljšujejo obliko poročil, ki postajajo podobna predlogu ministrstva, če že ne v oblikovnem, pa vsaj v vsebinskem smislu. Bistvena pomanjkljivost, ki izstopa, je ta, da so rezultati programov zelo površno povezani z zapisanimi cilji, prav tako površno pa so tudi

predstavljene metode ugotavljanja in vrednotenja rezultatov. Večina izvajalcev ne razlikuje med širšimi (splošnimi) in ožjimi (konkretnimi) cilji. Cilji so le redko predstavljeni v operacionalizirani obliki, poleg tega ni postavljenih kriterijev za merjenje uspešnosti programa. V večini primerov izvajalci programov izvajajo nepopolno evalvacijo vloženega napora (spremljajo število ur dela in popišejo izvajalce), nepopolno evalvacijo procesa in evalvacijo ciljev. V zvezi z evalvacijo procesa ministrstvo od izvajalcev programov ne zahteva skoraj nič drugega kot samo opis izvedenih aktivnosti. Pri tem izvajalci večinoma prepíšejo tisto, kar so navedli že v razpisni dokumentaciji, in ne tistega, kar dejansko izvajajo. Morda bi potrebovali natančnejša navodila, naj opišejo dejavnost tako, kot je potekala, in navedejo odstopanja od tistega, kar je zapisano v razpisni dokumentaciji (kje se kažejo odstopanja, kakšna so, zakaj je do njih prišlo). Poleg tega bi bilo zanimivo vedeti, katere dejavnosti v programu pripomorejo k večjemu (končnemu) uspehu programa. Na ta način bi dobili pomembne informacije, vendar je treba najprej več pozornosti posvetiti samoevalvaciji ciljev, saj se pri vseh izvajalcih kažejo večje ali manjše težave. Veliki problemi se pokažejo pri pripravi in implementaciji načrta za evalvacijo, ki ga izvajalci zapišejo v razpisni dokumentaciji. V večini primerov ni navedena povezava med cilji in načinom, kako bi jih merili, ali pa je ta povezava za nekatere cilje narejena, za druge ne. Pojavljajo se tudi opisi načrtov za evalviranje ciljev, ki v razpisni dokumentaciji sploh niso navedeni. Kaže se razkorak med tem, kar so načrtovali, da bodo merili, in kar so dejansko izvedli oz. zapisali v poročilu. Ker razen redkih izjem ne navajajo indikatorjev za ocenjevanje uspešnosti, se ministrstvo zadovolji zgolj s podatki o številu uporabnikov (ponekod je dodan še podatek o številu tistih, ki so iz programa izstopili) in s finančnim poročilom, kar pa ni dovolj dobra podlaga za odločanje. Kaže, da je breme samoevalvacije za izvajalce programov resnično preveliko. V izvajanje samoevalvacije vložijo kar nekaj napora, rezultatov, ki bi bili dobra osnova odločanju, pa ni.

Da bi tako ministrstvu, ki je pristojno za socialno varstvo, kot izvajalcem programov rezultati (samo)evalvacij prinesli več koristi (prvemu informacije o uspešnosti in učinkovitosti in drugim informacije o tem, ali program deluje dobro in kako ga izboljšati), sta na voljo najmanj dve rešitvi (Rihter 2004 a: 229–230):

- da ministrstvo v sodelovanju z izvajalci programov pripravi kriterije za ocenjevanje uspešnosti in načrt za izvedbo evalvacij ter jih tudi samo izvede
- da izvajalci programov osvojijo določena (vsaj temeljna) metodološka znanja s področja evalvacije, pri čemer bi jim možne načrte, metode in raziskovalne instrumente predstavilo ministrstvo.

SKLEP

Evalvacija in samoevalvacija na področju socialnega varstva v Sloveniji ni več nobena novost. V normativnih pravnih aktih (ZSV, Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev, Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005) sicer niso določene kot obvezne, vendar se je država zavezala, da bo spremljala učinke sofinanciranih programov, ki jih izvajajo nevladne in druge organizacije, da bo prilagodila storitve javnih zavodov različnim in novim potrebam uporabnikov z namenom doseganja večje učinkovitosti, strokovnosti in finančne racionalnosti. Tako v javnih socialnovarstvenih zavodih ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, izvaja strokovni in upravni nadzor, učinke sofinanciranih programov pa spremlja bolj na podlagi izvedenih samoevalvacij izvajalcev programov. Izvedenih je bilo tudi nekaj evalvacij programov in storitev tako v javnem kot v nevladnem sektorju.

Čeprav se na tem področju dogajajo pomembni pozitivni premiki, moramo opozoriti, da rezultati evalvacij in samoevalvacij ministrstvu ne dajejo trdnejše podlage za sprejemanje pomembnih odločitev glede tega, katere programe je (še) vredno financirati ali sofinancirati. Zato si upravičeno zastavljamo vprašanje, ali je take (samo)evalvacije sploh smiselno izvajati.

Zunanje okoliščine za zagotavljanje socialnega varstva državljanom niso najboljše. Države blaginje imajo v zadnjem času številne omejitve in veliko pozornosti je posvečene finančni učinkovitosti in uspešnosti programov. (Samo)evalvacija ima v tem okviru veliko vlogo, vendar mora biti skrbno načrtovana in izvedena, da bodo lahko njeni rezultati bolj primerni za nadaljnje odločanje.

Menimo, da je velikega pomena, da evalvacija na področju socialnega varstva dobi trdnejše temelje. Zato je treba poseči na dve ravni.

Na normativni ravni bi morala evalvacija postati obvezen sestavni del izvajanja programov, projektov in storitev na področju socialnega varstva, saj sedanja, preveč ohlapna opredelitev ne spodbuja te dejavnosti. Dejavnosti evalviranja bi bilo treba zagotoviti primerne vire in upoštevati, da so lahko v določenih družbenih okoliščinah ti viri omejeni in da v takem primeru izvajamo manj obsežne evalvacije.

Na operativni (izvedbeni) ravni potrebujemo osnovne modele za izvajanje evalvacij (gl. Rihter 2004 a: 286–309), iz katerih izpeljemo ustrezne načrte. Pri pripravi konkretnih načrtov za izvajanje evalvacije je nujno upoštevati mnenje vseh vpletenih strani – izvajalcev programov, finančerja, uporabnikov itn. – in tehnične možnosti, ki jih ponujajo sodobni informacijski sistemi in ki lahko precej zmanjšajo napore zbiranja in obdelave podatkov.

Glavne naloge, ki nas čakajo pri oblikovanju ustreznega sistema evalviranja programov s področja socialnega varstva, so (*op. cit.*: 320):

- izboljšati splošno metodologijo evalvacijskih študij in spodbuditi meddisciplinarno sodelovanje
- identificirati ključne spremenljivke, ki jih uporabljamo kot veljavne kriterije evalvacij
- razviti primerne merske instrumente za posamezna področja socialnega varstva
- izboljšati in razviti tehnike za evalvacijo stroškovne učinkovitosti in uspešnosti
- vzpostaviti izobraževanje o izvajanju evalvacij za različne skupine profesionalcev in praktikov, skupine menedžerjev, politikov in drugih, ki odločajo, in raziskovalce
- zlasti pa je treba paziti, da ne bosta glavni vodili evalvacij dominacija in kontrola, ampak naj imajo evalvacije tudi emancipatorni pomen oz. naj izgrajujejo in izboljšajo sistem socialnega varstva v Sloveniji.

Podlaga za odločanje so lahko le rezultati dobro utemeljenih evalvacij.

VIRI

- Alber, J., Standing, G. (2000), Social Dumping, Catch-up or Convergence? Europe in a Comparative Global Context. *Journal of European Social Policy*, 10, 2: 99–119.
- Cheetham, J., Fuller, R., Mclvor, G., Petch A. (1992), *Evaluating Social Work Effectiveness*. Buckingham: Open University Press.
- Fitz-Gibbon, C.T., Morris, L.L. (1987), *How to Design Program Evaluation*. Newbury Park: Sage.
- Flaker, V., Rode N. (2000), *Modeli in metode za merjenje učinkov razvojnih in preventivnih programov na področju socialnega varstva: Evalvacija stroškovne učinkovitosti in uspešnosti 5-letnih socialnovarstvenih programov: Končno poročilo*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Goodin, R. E. (2001), *Perverse Principles of Welfare Reform*. [Http://www.sefos.uib.no/eiss](http://www.sefos.uib.no/eiss) (5. 10. 2001).
- Johnson, N. (1999), *Mixed Economies of Welfare: A comparative Perspective*. London: Prentice Hall Europe.
- Kolarič, Z. (2000), Različni znanstveno teoretski pristopi k proučevanju neprofitnih organizacij. [Http://radiostudent.si/ngo/index.php](http://radiostudent.si/ngo/index.php) (14. 3. 2001).
- Martin, L. L., Kettner, P. M. (1996), *Measuring the Performance of human Service Programs*. London: Sage.
- Mesec, B. (1998), *Evalvacija preventivnih programov centrov za socialno delo 1995–1998: Raziskava 98/1*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Novak, M., Thaler, P., Dremelj P. (2001), *Spremljanje učinkov izvajanja nacionalnega programa socialnega varstva: Končno poročilo*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 (2000). *Ur. l. RS*, 31/2000: 3777–3787.
- Overbye, E. (2001), Globalisation and the Design of the Welfare State. [Http://www.sefos.uib.no/eiss](http://www.sefos.uib.no/eiss) (5. 10. 2001).
- Patton, M. Q. (1990), *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park: Sage.
- Pravilnik o standardih in normativih socialno varstvenih storitev (1995). *Ur. l. RS*, 52/1995.
- Rihter, L. (2004 a), *Evalvacije na področju socialnega varstva in njihov pomen za prilagajanje sodobnih držav blaginje na izzive globalizacije*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede (doktorska disertacija).
- (2004 b), Trendi razvoja države blaginje. *Socialno delo*, 43, 2–3: 65–72.
- Rossi, P. H., Freeman, H. E. (1989), *Evaluation: A systematic Approach*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Smith, M. J. (1990), *Program Evaluation in the human Services*. New York: Springer Publishing Company.
- Sritih, B. (1998), *Strategija in evalvacija socialnega dela*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Sunko, B. (2001), *Evalvacija socialno varstvene storitve pomoč družini za dom in programov psihosocialne pomoči v centrih za socialno delo*. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo.
- Zakon o socialnem varstvu. *Ur. l. RS*, 54/1992, 56/1992, 13/1993, 42/1994, 1/1999, 36/2000, 54/2000, 26/2001.

Eva Jereb, Marko Ferjan

SOCIALNI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA PO INTERNETU

UVOD

Dober učitelj, ki se ukvarja z izobraževanjem po internetu, mora najprej zelo dobro poznati vsebino stroke oziroma snovi, ki jo podaja. Vešč pa mora biti tudi v medosebnih odnosih, kajti glavni izziv izobraževanja po internetu je ravno medosebna interakcija. Čeprav je internetno okolje odvisno zlasti od komunikacij računalnikov, ne smemo pozabiti, da za njimi sedijo ljudje. Gre sicer za elektronsko posredovanje različnih vsebin, njihov tvorec pa je človek, ki je lahko netočen, nejasen, zmotljiv, nepredvidljiv ipd. Ravno zaradi te nejasnosti, negotovosti in nepredvidljivosti pa je za mnoge izobraževanje in komuniciranje po internetu še večji izziv (White 2000).

Izobraževanje po internetu je odvisno od učinkovitega medsebojnega komuniciranja in vedenja izobraževancev in seveda tudi učitelja. Veliko razočaranj, s katerimi se na začetku srečujejo tako izobraževanci kot učitelji, je posledica prav neučinkovitega komuniciranja in neustreznega vedenja, ki zelo slabo vpliva na dobre medsebojne odnose in onemogoči oblikovanje uspešnih učnih skupnosti oziroma učnih skupin.

Izobraževanje, ki temelji samo na strokovnem znanju učitelja in izobraževancem onemogoča izražati svoje ideje in posredovati svoja znanja, ne bo nikoli doseglo visokih rezultatov (Teach Online 2003). Pri izobraževanju po internetu moramo ponuditi več kot samo elektronsko verzijo učbenika in tehnološko naprednejše dopisovanje. Prav tako ni dovolj, da izobraževanci samostojno izpolnjujejo naloge, ki so jih prejeli od brezizraznega učitelja. Ponuditi jim moramo možnost interakcije z drugimi izobraževanci in učiteljem v obliki internetnih učnih skupin, kjer bodo lahko reševali probleme, preverjali svoje domneve, izmenjevali ideje, spraševali zapletena

vprašanja itn. Internetne učne skupine so podobne skupinam, ki jih najdemo po šolah in fakultetah, kjer se izobraževanci družijo izven razredov. Tukaj mislimo zlasti na druženje in bogatitev izkušenj v knjižnicah, na kulturnih prireditvah, predavanjih tujih predavateljev, v študentskih združenjih in organizacijah, šolskih restavracijah ipd. (Bauman 1997).

V prispevku je opisana interakcija izobraževancev v internetnih učnih skupinah in podanih je nekaj smernic za izgradnjo uspešnih skupin. Nato je podanih nekaj elementov učinkovitega komuniciranja po internetu in navedenih nekaj vedenjskih pravil, ki jih je smiselno upoštevati pri izobraževanju po internetu.

INTERAKCIJA IZOBRAŽEVANCEV V INTERNETNIH UČNIH SKUPINAH

Z razvojem elektronskega komuniciranja in navidezne resničnosti je postalo težko natančno definirati, kaj pomeni beseda skupnost. Lahko rečemo, da imamo danes veliko različnih vrst skupnosti z različnimi lastnostmi. Ena od teh skupnosti je tudi tako imenovana navidezna skupnost. Vključitev in vzdrževanje članstva v navidezni skupnosti sta za nekatere ljudi težja kot vključitev in članstvo v klasični skupnosti (Palloff, Pratt 1999). Jones (1995) pravi: »Kolikor ljudje uporabljajo računalniško podprto komuniciranje kot sredstvo za izmišljanje novih oseb in spreminjanje svoje identitete, v bistvu izgrajujejo računalniško podprto socialni svet.« Navidezna skupnost, katere oblikovanje je nujno potrebno za učinkovito izobraževanju po internetu, lahko imenujemo internetna učna skupina.

Jones (*ibid.*) osebo oziroma osebnost, kakršna postanemo, ko komuniciramo po internetu, imenuje elektronska osebnost. Za obstoj in

delovanje elektronske osebnosti so potrebne nekatere sposobnosti:

- voditi notranji dialog v smislu ustreznega formuliranja odgovorov
- ohranjati določeno mero privatnosti
- pogovarjati se o čustvenih zadevah v pisani besedi
- miselno si predstavljati partnerja, s katerim komuniciramo na daljavo
- dajanje občutka prisotnosti v smislu pooblašanja komunikacij.

Ljudje, ki so bolj zaprti vase, si lažje zgradijo navidezno okolje, ker procesirajo oziroma obdelujejo informacije predvsem navznoter oziroma sami pri sebi. Ti ljudje so načeloma tudi težje dostopni. Zanje je zelo ugodno, da imajo dovolj časa za razmišljanje, preden odgovorijo. Ravno narobe pa velja za ljudi, ki so odprti navzven in veliko lažje komunicirajo neposredno. Ti ljudje potrebujejo družbo in radi govorijo (Palloff, Pratt 1999). Ornstein (1995) pravi, da »navzven odprti ljudje namerno izbirajo glasnejše situacije, ker se v njih bolj počutijo in tudi bolje delajo, medtem ko vase zaprti ljudje za delo potrebujejo mir in tišino«. Potemtakem vase zaprti ljudje lažje stopajo v navidezno učno skupino kot navzven odprti ljudje, ki za delovanje potrebujejo občutek dejanske prisotnosti oziroma socialne bližine drugih.

Razvoj interneta in porast njegove priljubljenosti močno vplivata na način povezovanja in sodelovanja ljudi med seboj. Družbeni razvoj, znanstvena odkritja in hiter razvoj tehnologije zahtevajo nove, drugačne načine medsebojne interakcije ljudi. Prizadevanja za medsebojno komunikacijo so v bistvu prizadevanja za gradnjo skupnosti. Osnovna potreba ljudi po povezovanju in sodelovanju na socialni ravni močno vpliva na razvoj elektronskih komunikacij in narobe. Naši odnosi so zaradi sodobnega razvoja tehnologije in porasta števila internetnih partnerjev postali veliko bolj kompleksni. Naše skupnosti in soseske so danes tako navidezne kot resnične, tako globalne kot lokalne. Razvoj tehnologije je omogočil izoblikovanje nove oblike socialne neodvisnosti, ki omogoča gradnjo novih skupnosti, kjer koli je mogoče vzpostaviti komunikacijo (Gergen, 1991, Jereb, Šmitek 1999, Jereb, Šmitek 2006).

POMEN SKUPNOSTI (UČNE SKUPINE) ZA IZOBRAŽEVANJE PO INTERNETU

Danes se skupnosti ustanavljajo glede na skupne točke, ki jih imajo posamezniki med seboj. Na primer zaradi reševanja enakih ali sorodnih problemov, druženje zaradi enakega mišljenja, vsestranskih koristi itn. Skupnosti niso več prostorsko vezane, kot je bilo značilno v preteklosti. Učna skupina (skupnost) je gonilna sila, ki omogoča izobraževanje po internetu v pravem obsegu in pomenu. Člani učne skupine so odvisni drug od drugega v smislu doseganja čim boljših rezultatov izobraževanja. Če se član skupine prijavi oziroma vstopi na internetni tečaj in se tam nekaj dni ne dogaja nič, se počuti zapuščenega, kot da bi bil edini študent, ki je prišel v razred, medtem ko je še učitelj odsoten. Brez medsebojne podpore in sodelovanja učne skupine bo izobraževanje po internetu propadlo oziroma, lahko rečemo, sploh ne obstaja (Palloff, Pratt 1999).

Pri izobraževanju po internetu učitelji spodbujajo občutek neodvisnosti in ustvarjalnosti izobraževancev tako, da jih spodbujajo k postavljanju vprašanj, kritičnemu mišljenju, dialogu in medsebojnemu sodelovanju (Brookfield 1995). Izobraževanci v klasičnem razredu, kjer so fizično prisotni, vidijo drug drugega in se tako lažje spoznajo. Kako naj to dosežemo pri izobraževanju po internetu, kjer so vsi stiki odvisni od teksta na zaslonu? Samo po sebi se to ne bo zgodilo. Zadevo moramo pospešiti. Eden izmed načinov, kako oblikovati učno skupino, je vzajemno pogajanje o načinu medsebojnega delovanja skupine (Palloff, Pratt 1999). Dober začetek delovanja skupine omogoči tudi učiteljev začetni pozdrav in njegova nadaljnja spodbuda k medsebojnemu predstavljanju izobraževancev in odkrivanju skupnih interesnih področij.

Pri izobraževanju po internetu moramo pustiti prostor tudi za osebne zadeve. Teh ne smemo zanemariti, jemati jih moramo resno in ravnati premišljeno ter jih vzdrževati ves čas izobraževanja. Če ne bomo vzpostavili prostora za osebne zadeve, ga bodo izobraževanci poiskali sami, velikokrat na nepravi način. Ali se bodo lotili debate o osebnih zadevah po e-pošti ali pa bodo z neprimernimi vprašanji prišli na dan med tečajem. Nekateri člani učne skupine se ob pomanjkanju osebnega elementa lahko počutijo izolirane in osamljene. Rezultat tega pa je slaba izkušnja in nezadovoljstvo z izobraževanjem po internetu.

Lahko se zgodi, da se izoblikuje močna učna skupina, v kateri je le malo učenja, med člani pa se izoblikujejo zelo močne socialne vezi. Tudi zato mora biti učitelj aktivno udeležen v vsem procesu izobraževanja po internetu. Tako lahko usmerja izobraževance, ki zaidejo, nazaj k doseganju prvotno postavljenih učnih ciljev. Razvoj močne učne skupine in ne le socialne skupnosti je glavni element računalniško podprtega izobraževanja na daljavo.

OBLIKOVANJE INTERNETNE UČNE SKUPINE

Kakovost izobraževanja oziroma tečaja, ki se izvaja po internetu, je odvisna od stopnje interakcije učitelj–izobraževanec in izobraževanec–izobraževanec. Poleg tega je kakovost odvisna tudi od velikosti učne skupine. Strokovnjaki z Univerze v Ilinioju pravijo, da so uspešni internetni tečajji znani po nižjem številu članov skupine (University of Illinois, 1999). Hiltz (1995) priporoča med 10 in 30 članov, ker interakcija učitelja s posameznimi člani skupine zahteva veliko časa. Tudi premalo članov (manj kot 10) ni priporočljivo, ker ne morejo vzpostaviti ustreznih interakcije, ki bi jim omogočila reševanje težjih problemov, globljega razvoja idej itn.

Nadalje je za izobraževanje oziroma tečaj po internetu zelo pomemben prvi dan tečaja. Draves (2002) trdi, da je prvi dan tečaja najpomembnejši dan, ne glede na to, kako dolgo tečaj traja. Če gre prvi dan vse dobro, imaš zagotovljen dober začetek in nadaljevanje tečaja. Če pa se stvari zalomijo že prvi dan, so možnosti za dobro nadaljevanje tečaja veliko manjše. Če gre kaj narobe peti teden tečaja, ti izobraževanci odpustijo. Polom na prvi dan pa zmanjša njihovo navdušenje in poruši pričakovanja. Izobraževanci začnejo dvomiti o pravilni izbiri tečaja.

Učitelj mora za uspešno izgradnjo učne skupine že na samem začetku tečaja spodbuditi izobraževance k medsebojni predstavitvi in debati o določeni temi tečaja. Tako se izobraževanci sprostitjo, skupina pa dobi povod za medsebojno interakcijo. Poleg tega učitelj hitro lahko ugotovi, ali imajo vsi izobraževanci dostop do tečaja (Deubel 2003). Za tečaj je izredno pomembna tudi navzočnost učitelja, ki spremlja dogajanje ter posreduje, ko je potrebno.

Izobraževanci za izgradnjo učinkovitih internetnih učnih skupin potrebujejo tudi zadosti

socialne interakcije s kolegi, kjer se sproščeno pogovarjajo o nalogah, tehnoloških problemih oziroma rešitvah in drugih skupnih zadevah. Alley in Jansak (2001) menita, da tako imenovani »cyber-caffej« zmanjšujejo občutek izolacije in morebitne frustracije izobraževancev in jim pomagajo pri vzdrževanju oziroma zviševanju motivacije.

Izobraževanci pričakujejo neprestano sodelovanje učitelja in kaj kmalu ugotovijo, kakšna je njegova stopnja angažiranosti. Ustrezni in pravočasni učiteljevi odgovori spodbudijo diskusijo in nadaljnje raziskovanje. Po drugi strani pa lahko izobraževanci sprejmejo učiteljev odgovor kot zadnjo besedo na določeno temo, kar lahko zaduši ali celo pretrga diskusijo. Muilenburg in Berge (2000) menita, naj se učitelj ne vmešava v diskusijo med izobraževanci, ki poteka gladko. Nadalje pravita, da naj učitelj poseže vmes šele, ko razgovor pojema. Takrat naj poda povzetek snovi in nekaj ključnih točk ter postavi nadaljnje vprašanje za ponovno vzpostavitev diskusije.

Kako dobro bo stekla interakcija med izobraževanci, je odvisno od tega, kako je učitelj oziroma avtor oblikoval naloge. Če je sodelovanje pri razgovorih sestavni del ocene, se bodo izobraževanci dosti bolj potrudili in veliko raje sodelovali

Oblika na tečaju zastavljenih vprašanj skupaj s sposobnostjo učitelja, da usmerja in vodi diskusijo, močno vpliva na kakovost diskusije (Muilenburg, Berge 2000, Salmon 2000). Muilenburg in Berge (2000) pravita, da so izkušeni učitelji, ki snov podajajo po internetu, ugotovili, da raznolika in odkrita vprašanja spodbujajo najučinkovitejšo diskusijo. Alley in Jansak (2001) menita, da je dodeljevanje odgovornosti za moderacijo diskusije izobraževancem eden izmed načinov, ki povečuje stopnjo povratne informacije in s tem vzdržuje učinkovito diskusijo. Poleg tega to ne izčrpava učitelja. Avtorja tudi menita, da bi morali izobraževanci narediti povzetke diskusij, kar bi jim pomagalo analizirati in sintetizirati znanje svojih kolegov.

Na koncu tečaja izobraževanci pričakujejo ustrezen sklep. Zaključna ocena in učiteljeva razlaga ocene sta izredno pomembni za nadaljnje zaupanje in spoštovanje izobraževanja po internetu.

KOMUNICIRANJE PO INTERNETU

Eden od pogojev kvalitetne komunikacije je v tem, da obe strani, ki med sabo komunicirata, jasno razumeta pomen in namen izmenjanih informacij (Nilles 1998, Jereb, Ferjan 2005).

Profesorica s področja komunikacij in avtorica del s področja računalniško podprtega komuniciranja in učenja na daljavo Linda Harasim (1994) pravi, da imata besedi skupnost (*community*) in komunikacija (*communication*) isti izvir, *communicare*, kar pomeni sodelovati. Pravi tudi, da nas naša narava usmerja k iskanju sredstev in načinov, ki nam omogočajo komuniciranje in gradnjo skupnosti; prav to pa nas dela človeške. Računalniško podprto komuniciranje je eden izmed teh načinov.

Učinkovita izbira načina komuniciranja po internetu se začne z odkrivanjem in spoznavanjem, kako ljudje zaznavajo oziroma dojemajo komunikacijo. Ljudje, ki vidijo komunikacijo kot vročo debato oziroma spor, spodbujajo negativne argumente oziroma podžigajo diskusijo. Če imajo ljudje občutek, da se kregajo, je jasno, da poskušajo dokazati svoj prav in zmagati. Vendar komunikacije ne smemo videti kot sredstva za doseganje svojega prav za vsako ceno. Drugi ljudje sprejemajo komunikacijo kot pogovor. Če jim ni treba zmagati oziroma če ne tekmujejo, nimajo vzroka za prepiranje in podžiganje.

Člani internetne učne skupine prav tako kot vsi drugi ljudje, ki komunicirajo po internetu, komunicirajo na podlagi svojih predstav oziroma metafor. Metafore so izredno pomembne in jih ne smemo zanemarjati, podrobno jih moramo analizirati in ugotoviti morebitne posledice, ki nastanejo z njihovo uporabo. Metafore so lahko močno popačene. Če metafora predstavi ozek, plitek pogled na komunikacijo oziroma situacijo, lahko onemogoči potrebno analizo problema in odtuji izobraževance. Če gledamo na komuniciranje kot na boj, to prav tako popači in omeji premišljeno diskusijo. Ko človek pričakuje vojno, napade sogovornike, kar seveda navadno ne pripelje nikamor. V taki situaciji izobraževanci niso zmožni niti poslušati, kaj ima sogovornik povedati, kaj šele razumeti ga in se pri tem učiti.

Izobraževanci se komunikaciji po internetu bodisi z učiteljem ali drugimi člani učne skupine ne morejo izogniti. Lahko pa se odločijo, da ne bodo obiskovali predavanj, če niso obvezna in se lahko s tem izognejo neposredni komunikaciji.

Ena in druga oblika komunikacije imata svoje prednosti in slabosti. Pri neposredni komunikaciji so večje možnosti pojasnjevanja in ponovnega formuliranja določenih zadev oziroma vsebin, kjer imata pomembno vlogo tudi ton govora in telesna govorica. Kljub temu pa Chamberlin (2006) ugotavlja, da se danes veliko izobraževancev izogiba neposredni komunikaciji z učiteljem ali drugimi člani učne skupine. Avtor pravi, da komunikacija po elektronski pošti in forumih izenači »igrišče« in odpravi določene psihološke in socialne ovire, ki nastanejo med interakcijo izobraževancev med sabo in med izobraževanci in učiteljem. Prostorska in časovna neodvisnost pa sta poglobilni prednosti komunikacije po internetu. V primeru asinhronne komunikacije se lahko izobraževanci vključijo v razpravo kadar koli in seveda od koder koli. Komunikacija po internetu omogoči vključevanje v izobraževanje tudi tistim, ki so iz oddaljenih krajev, ki so polno zaposleni, telesno prizadeti, oziroma vsem, ki se iz različnih razlogov ne morejo udeležiti predavanj. Komunikacija po internetu tako izobraževancem kot učiteljem ponudi večjo prilagodljivost in svobodo.

ELEMENTI UČINKOVITEGA KOMUNICIRANJA PO INTERNETU

Učinkovit način komuniciranja po internetu naj bi vseboval (Lewis 2000) toplino, odzivnost, radovednost, oklevanje in zmožnost, živeti se v čustva drugih.

Toptina. Besede na zaslonu so dvodimenzionalne. Branje teh besed nekje na samem brez neposredne verbalne komunikacije lahko vodi do burnih, pretiranih reakcij, podžiganja in hladnih odnosov med izobraževanci. Vname se lahko besedni boj med sogovornikoma, ki se sploh ne zavedata, da ju spremlja cela internetna učna skupina. Zaradi tega komunikacija po internetu včasih izgubi smisel. Ljudje si lahko nepravilno razlagajo pomen besed, ne razberejo smisla in pravega pomena teksta, kar lahko pripelje do neustreznih reakcij. Hitro pride do podžiganja, draženja, sramotenja, nejevolje, pojavi se lahko občutek krivde, jeze ipd. Skratka, na dan privre ogromno negativnih in neproduktivnih čustev.

S toplino ne mislimo na elektronske poljubčke in objeme. Prej bi lahko rekli, da povečanje topline zmanjšuje občutek oddaljenosti med tistimi, ki komunicirajo po internetu. S toplino

spomnimo druge (in sebe), da so na drugi strani ljudje in ne stroji. Navajamo nekaj učinkovitih načinov, kako povečati toplino pri komuniciranju na internetu:

Če komunikacija po internetu ali elektronski pošti ne zadošča za razrešitev določenega problema oziroma ni primerna glede na občutljivost teme, je treba uporabiti telefon.

Osebnih zadev in informacije občutljive narave pošiljamo po zasebni elektronski pošti.

Napisano besedilo naj izraža toplino. Profesionalni pisci so sposobni s pisano besedo izraziti široko paleto čustev. Za nas je to malo težje. Včasih pomaga, če v besedilo vključimo tudi kaj malega o naši družini, interesih, konjičkih ali če povemo šalo. Vendar s tem ne smemo pretiravati.

Priporočljivo je, da opišemo okolje, v katerem se nahajamo oziroma kjer pišemo, povemo, katero glasbo trenutno poslušamo ipd. Vse to ustvari neke vrste toplino, ki pomaga izobraževancem, da si oblikujejo predstavo o nas.

Priporočljivo je uporabljati oznake in okrajšave. To prispeva k razumevanju in daje občutek topline, vse dokler s tem ne pretiravamo. Oznake podpirajo tako imenovano neverbalno komunikacijo. Ena je na primer *smiley*: ☺. Za učitelja in izobraževance je zelo pomembno, da razumejo pomen teh oznak. Smiselno je oblikovati slovar, kamor lahko vsakdo doda kakšno oznako in tudi opiše njen pomen (Draves 2002). Ne smemo pa jih uporabljati prepogosto, ker to postane moteče in neprijetno.

Odzivnost. Komuniciranje po internetu je navadno asinhrono. To pomeni, da ljudje včasih čakajo več dni, preden dobijo odgovor na poslano sporočilo. To lahko povzroči nezadovoljstvo in napačno predstavo o sogovorniku, na primer: »Eva ni odgovorila na moje sporočilo! Hmmm ... mogoče se ji moje ideje ne zdijo dobre ali pa me ne mara prav preveč in noče komunicirati z mano.«

Temu se izognemo, če postavimo rok, do katerega je treba odgovoriti. Tako zmanjšamo strah in nezaupanje izobraževancev, saj bodo vnaprej vedeli, kdaj lahko pričakujejo odgovor. Če zadovoljimo izobraževance s pravočasno povratno informacijo, povečamo njihovo zadovoljstvo in ustvarimo občutek topline. Pri odgovarjanju moramo dati prednost občutljivim osebnim zadevam.

Treba je upoštevati tudi pomembnost podvajanja oziroma ponavljanja določenih stvari. Izobraževance je treba občasno opozoriti na določene

roke, na primer za oddajo nalog ipd. Poleg tega si izobraževanci težko zapomnijo ogromne količine prenesenih informacij. Zato je treba pošiljati kratka sporočila, oblikovati povzetke in večkrat ponoviti kakšne zadeve. Vse to pomaga, da si izobraževanci več zapomnijo in raje sodelujejo pri komuniciranju po internetu.

Radovednost. Navadno se veliko bolje obnese, če izobraževance vprašamo, zakaj bi to storili tako, kaj jih je to tega pripeljalo itn., kot pa če jim rečemo, da to ne bo šlo in da je bolje storiti tako in tako. Ko se bodo trudili odgovoriti na postavljena vprašanja, bodo sami spoznali, da bi bilo mogoče bolje zadevo speljati drugače. Radovednost na internetu v bistvu rabi dvoje: zmanjšuje nedostopnost in sramežljivost izobraževancev in velikokrat spodbudi izmenjavo pomembnih informacij, brez katerih ne bi bilo moč rešiti problema ali naloge.

Obotavljivost. Velikokrat se bolje obnese, če ljudje slišijo ali berejo: »Morda bi ...,« kot pa: »Treba je ...« Obotavljivost in radovednost se pri komuniciranju po internetu zelo dobro obneseta. Vprašanja, zastavljena na ta način (na primer: »Misliš, da ne bi bilo bolje, če bi ...?«), navadno prinesejo bogate odgovore in nas oskrbijo s pomembnimi informacijami.

Obotavljivost in radovednost pa seveda nista vedno primerna. V nekaterih situacijah mora učitelj uporabiti tudi direktne izjave in trditve. Večinoma se pri komuniciranju po internetu (pa tudi sicer) bolje obnese, če rečemo: »Jaz mislim ...,« kakor: »Nimaš prav.« Včasih pa mora učitelj pokazati tudi strogost in naravnost povedati izobraževancem, kaj morajo storiti. Sicer se lahko zgodi, da bo komunikacija degenerirala v plehko, sentimentalno, nejasno zmešnjavo in ne bo podobna diskusiji skupine, ki razglablja o določenem problemu. Kdaj biti neposreden in kdaj obotavljiv, je odvisno od situacije, v kateri se nahaja učitelj, in njegove lastne presoje.

Zmožnost živeti se v čustva drugih. Pri komuniciranju po internetu kakor tudi sicer je zelo pomembno, da smo se sposobni živeti v situacijo poslušalcev. Tako moramo vedno pretehtati položaj svojih izobraževancev in biti pri tem pozorni na veliko stvari. Na primer, izobraževanec je lahko zelo učinkovit, inteligenčen in veliko prispeva k učni skupini, čeprav ne zna dobro črkovati besed in je njegova slovnica slaba. Materin jezik izobraževanca je lahko drug, kot je jezik, v katerem poteka izobraževanje.

Včasih imajo izobraževanci sto izgovorov, zakaj niso opravili naloge, in pošiljajo opravičila učiteljem za zapoznelo delo po elektronski pošti. Veliko takih opravičil je izmišljenih. Vendar moramo kljub temu dobro premisliti, kako bomo nanje odgovorili in ali bomo dali izobraževancu še eno priložnost.

Da bi laže in bolje razumeli svoje občinstvo, moramo biti radovedni. Če je treba, moramo zavestno izobraževancem najrazličnejša vprašanja. Tako bomo pridobili potrebne informacije in razrešili marsikateri problem.

PRAVILA KOMUNICIRANJA PO INTERNETU

Če želimo, da bo diskusija na internetu uspešna, moramo pri komuniciranju upoštevati določena pravila. Problem je v tem, ker nas večina vsaj na začetku ne ve, kako komunicirati po internetu. To je popolnoma nova izkušnja. Pravila komuniciranja po internetu nam pomagajo razviti sposobnosti, potrebne za uspešne pogovore oziroma diskusije na daljavo (Draves 2002).

V svetu interneta se ta pravila spreminjajo od domene do domene. Kar je popolnoma sprejemljivo na enem področju, je zelo neolikano na drugem. Ko vstopimo v popolnoma novo domeno, je priporočljivo, da se najprej razgledamo in prisluhnemo pogovorom oziroma diskusijam, ki tečejo. Ko ugotovimo, kako se ljudje, ki sodelujejo v pogovorih, vedejo, se na podoben način v pogovor vključimo še mi (Shea 1994).

V nadaljevanju navajamo nekaj pravil, ki jih je smiselno upoštevati pri izobraževanju po internetu:

Ne pozabiti, da smo ljudje. Zlato pravilo je dokaj preprosto: »Ne stori drugim tistega, česar nočeš, da oni storijo tebi. Postavi se na položaj te osebe. Postavi se zase, vendar pazi, da pri tem ne škoduješ drugim.« Ko se pogovarjamo po internetu, ne glede na to, ali gre za izmenjavo elektronske pošte ali pa za skupinsko diskusijo, se zelo hitro zgodi, da si napačno razlagamo sogovornikove besede in izkrivimo pomen njegovega sporočila. Pri tem kaj hitro pozabimo, da je sogovornik človek z vsemi čustvi prav tako mi (*ibid.*). Včasih se diskusija na internetu razvname. Če se to zgodi, moramo dobro premisliti, preden odgovorimo. Hitra reakcija je lahko zelo čustvena, odgovor pa sramotilen, nasilen, sarkastičen in ga pozneje obžalujemo. Preden odgovorimo, je najbolje, da si

predstavljamo, da bo naš odgovor objavljen v časopisu (Draves 2002). Ko komuniciramo po internetu, naj gre za elektronska sporočila ali skupinsko diskusijo, so naše besede zapisane. Kar pomeni, da je veliko možnosti, da so tudi kje shranjene. Z drugimi besedami, obstaja možnost, da jih bodo pozneje uporabili proti nam (Shea 1994).

Ne bodimo preveč čustveni. Nič slabega ni, če smo čustveni. Včasih pa nas čustva preveč prevzamejo. Takrat je najbolje za trenutek prekiniti komunikacijo, stopiti na svež zrak in narediti nekaj globokih vdihov, in šele nato zopet sestiti nazaj za računalnik. Pri komunikaciji po internetu (kakor tudi sicer) ne smemo dovoliti, da nas čustva prevzamejo.

Uporabljajmo svoje pravo ime. Ko se izobražujemo po internetu, moramo uporabljati svoje pravo ime. Po vsej verjetnosti izobraževanci tudi ne bodo imeli možnosti nastopati pod lažnim imenom, ker jih ob prijavi na tečaj in vsakem nadaljnjem vstopu program avtomatsko identificira.

Izogibajmo se sebičnim komentarjem. Če imamo dobro idejo, krasno. Če želimo prispevati k reševanju problema in sodelovati pri diskusiji, super. Ko pa bi radi drugim samo povedali, kaj nas bremeni, in se pogovarjali o svojih problemih, ki niso povezani s trenutno obravnavano problematiko, smo na dobri poti, da zadržimo diskusijo.

Izogibajmo se negativnosti. Nič ni narobe, če se ne strinjamo z idejami drugih. Včasih je to celo nujno. Lahko nasprotujemo in smo drugačnega mnenja, vendar pri tem ne smemo biti negativni. To slabo vpliva na sogovornike, ovira diskusijo in ustvari napačen vtis o nas (Draves 2002).

Ne bodimo agresivni. Pri komuniciranju po internetu se moramo izogibati agresivnosti (*ibid.*). To je nevljudno in daje občutek, kot bi kdo kričal na nas (Lewis 2000).

Komentarji naj bodo vljudni, zadržani, jezik pozitiven. Pri komuniciranju po internetu smo zelo občutljivi. Sporočilo bomo razumeli, četudi ni večkrat poudarjeno in podčrtano. Če bo jezik pozitiven, bodo tudi ideje, napisane v njem, bolje sprejete.

Bodimo vljudni, tudi če se ne strinjamo. Kadar svoje nestrinjanje izrazimo na prijazen način, s tem spodbudimo diskusijo. Poleg tega pa ohranimo dobre odnose s tistimi, s katerimi se ne strinjamo.

Ne prekinjati diskusije. V diskusijo se vključimo, če nas obravnavana tematika zanima in imamo o tem kaj povedati. Če pa bi radi povedali kaj popolnoma drugega, kar se ne tiče trenutno

obravnavane problematike, moramo počakati, da se trenutna diskusija konča, ali pa drugje poiskati diskusijo na to temo (Draves 2002).

Navajamo še nekaj nasvetov za učitelje, ki svojo snov podajajo po internetu.

Odgovori naj bodo kratki in naj odražajo bistvo. Z drugimi besedami, bodite kratki in jedrnat (Lewis 2000).

Poskrbite, da se odgovori na vsak komentar. Kot učitelju vam ni treba odgovarjati na vse komentarje izobraževancev. Poskrbeti pa morate, da bo na vsak komentar odgovoril kdo od članov učne skupine. Če nihče ne odgovori, počakajte nekaj časa in nato odgovorite sami.

Pohvalite izobraževance za komentarje. Pohvala spodbudi izobraževance k delu in prispevanju še več idej. Izobraževance moramo pohvaliti za prispevke k diskusiji ne glede na to, ali se strinjamo z njihovimi idejami ali ne.

Bodite vljudni. Učitelj mora biti še bolj pazljiv pri izražanju nestrinjanja z izobraževanci kot ostali člani učne skupine. Beseda učitelja v očeh izobraževancev tehta veliko več kot beseda drugih članov skupine.

Ne kaznujte in ne oštevajte. Izobraževanci sprejmejo oštevanje in celo najmanjšo kritiko zelo osebno in so kaj hitro užaljeni. To pa negativno vpliva na nadaljnje izobraževanje po internetu.

Spodbujajte. Po eni strani ljudje mislimo, da za svoje delo in trud nismo nikoli dovolj pohvaljeni. Po drugi pa mislimo, da neprestano spodbujamo in nagrajujemo. Kot učitelji se moramo zavedati, da moramo pretirano spodbujati in nagrajevati izobraževance, če hočemo, da bodo uspešno opravili izobraževanje po internetu (Draves 2002).

Naj gre za vročo debato, nesoglasje, kritiziranje, prepiranje, naj gredo stvari še tako narobe, učitelj mora ostati miren in odgovarjati vljudno in pozitivno.

SKLEP

Izobraževanje, kjer so izobraževanci in učitelj fizično navzoči, spremljajo določeni socialni elementi. Te elemente je smiselno ohraniti tudi pri izobraževanju po internetu. Jasno pa je, da ne moremo popolnoma izenačiti socialnih ritualov, kot so pozdravljanje in kramljanje pred začetkom dela, kadar smo fizično prisotni, z rituali, ki se odvijajo pri sodelovanju na internetu. Kljub temu

pa se tudi pri sodelovanju na daljavo lahko razvijejo močne socialne vezi in ustvari prava skupnost oziroma v našem primeru učna skupina. Socialni rituali so enako potrebni na začetku tečaja, ki poteka po internetu, kakor v nadaljevanju pri graditvi močne, učinkovite in uspešne internetne učne skupine (Collison *et al.* 2000).

Veliko diskusij in internetnih strani je posvečenih obravnavi navidezne skupnosti oziroma v našem primeru učne skupine, njenemu oblikovanju in sestavnim elementom. Številni strokovnjaki s tega področja se strinjajo, da moramo pri oblikovanju take skupine:

- jasno definirati namen skupine
- jasno določiti prostor za druženje skupine
- vzpostaviti ustrezno vodenje in usmerjanje skupine
- določiti norme in pravila sodelovanja
- dovoliti, da člani skupine prevzemajo različne vloge
- dovoliti in celo pospeševati nastajanje podskupin
- dovoliti članom, da rešujejo tudi svoje lastne probleme.

Če pri izgradnji internetne učne skupine to upoštevamo, lahko dosežemo, da se bodo med člani skupine izoblikovale celo močnejše vezi kot pri klasičnem izobraževanju, kjer so izobraževanci fizično navzoči. Pojavi pa se vprašanje, kako bomo vedeli, da se oblikuje taka učna skupina. Oblikovanje močne, učinkovite in uspešne internetne učne skupine se pokaže takole (Palloff, Pratt 1999):

- živahna interakcija izobraževancev, ki zajema tako na tečaju obravnavano vsebino kot osebno komunikacijo
- sodelovanje izobraževancev pri učenju, ki je razvidno iz številnih komentarjev
- izmenjava virov med izobraževanci
- podpiranje in bodrenje izobraževancev med seboj
- pripravljenost kritičnega vrednotenja dela članov učne skupine.

Delovanje učne skupine je odvisno od tega, kako učitelj in izobraževanci dojemajo komunikacijo in kolikšen pomen pripisujejo človeškemu faktorju. Način komuniciranja je odvisen od situacije, v kateri se nahajajo. Kot učitelji se moramo zavedati, da lahko z ustrezno interakcijo ugodno vplivamo na počutje izobraževancev, kakovost njihovega učenja in življenja nasploh.

Učinkovito poučevanje po internetu je odvisno od sposobnosti jasnega in natančnega prenosa

informacij in ohranjanja pozitivnih medosebnih odnosov (White 2000). Tako za konec podajmo nekaj koristnih nasvetov za izboljšanje medosebne komunikacije in veščin poučevanja, ki jih potrebujemo pri izobraževanju po internetu:

Pri komuniciranju po internetu so pomembne toplota, odzivnost, radovednost, obotavljivost in zmožnost, da se uživimo v čustva drugih.

Vsak izobraževanec je za nas dragocen. Uporabljamo njihova osebna imena.

Za dober začetek najprej lepo pozdravimo svojo skupino, se predstavimo in nato spodbudimo ostale člane skupine, da se predstavijo še oni.

Neprestano bodrimo in spodbujamo člane skupine k sodelovanju. Ne pozabimo na pohvalo.

Dovolimo članom skupine, da sami izbirajo načine komuniciranja. Ljudje se odločajo o tem, kako bodo komunicirali, na podlagi preteklih odločitev, izkušenj, zaznave trenutne situacije in sposobnosti različnih pogledov na situacije.

Aktivno prispevamo k pozitivnemu vzdušju. Individualno kontaktiramo člane skupine in jih spodbujamo k skupinskim razpravam. Poskrbimo za pravočasne povratne informacije. Mirimo spore med člani skupine in pri tem, če se le da, uporabimo humor.

VIRI

- Alley, L. R., Jansak, K. E. (2001), The Ten Keys to Quality Assurance and Assessment in Online Learning. *Journal of Interactive Instruction Development*, 13, 3: 3-18.
- Bauman, M. (1997), Online Learning Communities: Trends and Issues in Online Instruction. http://leahi.kcc.hawaii.edu/org/tcc_conf97/pres/bauman.html (5. 3. 2006).
- Brookfield, S. D. (1995), *Becoming a Critically Reflective Teacher*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Chamberlin, W. S. (2001), Face-to-Face vs. Cyberspace: Finding the Middle Ground. <http://www.campus-technology.com/article.asp?id=5857> (5. 5. 2006).
- Collison, G., Elbaum, B., Haavind, S., Tinker, R. (2000), *Facilitating Online Learning: Effective Strategies for Moderators*. Madison: Atwood Publishing.
- Deubel, P. (2003), Learning from Reflections: Issues in Building Quality Online Courses. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 4, 3. <http://www.westga.edu/~distance/ojdl/fall63/deubel63.htm> (15. 3. 2006).
- Draves, W. A. (2002), *Teaching Online*. Wisconsin: LERN Books.
- Gergen, K. (1991), *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
- Harasim, L. (1994), Shaping Cyberspace Into Human Space. Update Newsletter, 6, 3. <http://css.sfu.ca/update/vol6/6.3-harasim.main.html> (14. 2. 2006).
- Hiltz, S.R. (1995), Teaching in a Virtual Classroom. International Conference on Computer Assisted Instruction, Taiwan, March 7-10 http://www.njit.edu/Virtual_Classroom/Papers/Teaching.html (4. 2. 2006).
- Jereb, E., Ferjan, M. (2005), Managing Employees Working at Distance. V: Florjančič J., Paape B. (ur.), *Personel and Management: Selected Topics*. Frankfurt am Main: Peter Lang (161-173).
- Jereb, E., Šmitek, B. (2006), Applying Multimedia Instruction in E-Learning. *Innovations in Education and Teaching International*, 43, 1: 15-27.
- Jereb, E., Šmitek, B. (1999), Using an Electronic Book in Distance Education. *Informatica*, 23, 4: 483-486.
- Jones, S. (1995), *Cybersociety*. California: Thousand Oaks.
- Lewis, C. (2000), Taming the Lions and Tigers and Bears: The WRITE Way to Communicate Online. V: White K. W., Weight B. H. (ur.), *The Online Teaching Guide: A Handbook of Attitudes, Strategies, and Techniques for the Virtual Classroom*. Boston: Allyn & Bacon (13-23).
- Muilenburg, L., Berge, Z. (2000), A Framework for Designing Questions for Online Learning. *The American Journal of Distance Education*. <http://www.emoderators.com/moderators/muilenburg.html> (18. 3. 2006).
- Nilles, J. M. (1998), *Managing Telework: Strategies for Managing the Virtual Workforce*. New York: John Wiley & Sons.
- Ornstein, R. (1995), *The Roots of the Self*. San Francisco: Harper.
- Palloff, R. M., Pratt, K. (1999), *Building Learning Communities in Cyberspace: Effective Strategies for the Online Classroom*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Shea, V. (1994), *The Core Rules of Netiquette*. San Francisco: Albion Books.
- Salmon, G. (2000), *E-moderating: The Key to Teaching and Learning Online*. London: Kogan Page Limited.
- Teach Online (2003), Social Interactions: Learning Communities. Michigan State University. http://teachvu.vu.msu.edu/public/designers/social_interactions/index.php?page_num=4 (12. 2. 2006).
- University of Illinois (1999), Teaching at an Internet Distance: The Pedagogy of Online Teaching and Learning. Report of a University of Illinois 1998-1999 faculty seminar. <http://www.vpaa.uillinois.edu/tid/report> (20. 3. 2006).
- Weick, K. (1969), *The Social Psychology of Organizing*. Reading: Addison-Wesley.
- White, K. (2000), Face to Face in the Online Classroom: Keeping It Interpersonal and Human. V: White K.W., Weight B. H. (ur.), *The Online Teaching Guide: A Handbook of Attitudes, Strategies, and Techniques for the Virtual Classroom*. Boston: Allyn & Bacon (1-12).

UVOD V TEMATSKI BLOK

PROJEKT MOBILNOSTI LEONARDO DA VINCI

PRILOŽNOST ZA UČENJE IN REFLEKSIJO

V nadaljevanju so predstavljeni prispevki, ki so nastali kot rezultat devettedenskega študija in dela podiplomskih študentk Fakultete za socialno delo na petih partnerskih univerzah v tujini: Alice-Salomon Fachhochschule für Sozialarbeit und Sozialpädagogik, Berlin, Anglia Ruskin University Faculty of Health and Social Care, Cambridge, University of Birmingham Institute of Applied Social Studies, Fachhochschule St. Pölten, Stockholm University Department of Social Work. Podiplomske študentke so bile vključene v projekt »Prilagajanje evropskemu sistemu izobraževanja: Mednarodni doktorski študij socialnega dela«, ki je bil financiran v okviru programa »Leonardo da Vinci - mobilnost« s sredstvi Evropske unije prek Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja (CMEPIUS). S projektom, ki ga vodi Darja Zaviršek, smo na fakulteti pričeli v juniju 2005 ter se leta 2006 na podlagi dobrih rezultatov odločili, da nadaljujemo. Tako smo v dveh študijskih letih z zagotovljenimi sredstvi za prevoz in bivanje omogočili študijsko izkušnjo v tujini 19 študentkam in študentom podiplomskega študija na Fakulteti za socialno delo.

Glavni cilji projekta so bili usmerjeni na več ravni. Najprej smo želeli zagotoviti, da imajo udeleženci v tujini možnost za sodelovanje s strokovnjaki podobnih profilov in s primerljivimi znanji, kar povečuje možnosti za komparativne raziskave in seznanjanje z evropskimi trendi na področju socialne politike, socialnega varstva in socialnega dela. Na ta način omogočamo tudi večjo konkurenčnost naših strokovnjakov. Z opazovanjem in beleženjem metod poučevanja in učenja na partnerskih univerzah smo želeli povečati možnosti za implementacijo novih metod učenja v izobraževalne programe pri nas. Najširši cilj pa je bil s pomočjo vložka in rezultatov tega projekta

vpeljati mednarodni doktorski program za področje socialnega dela in vzpostaviti mrežo učiteljev in strokovnjakov na področju socialnega varstva ter oblikovati mednarodno skupnost akademikov in strokovnjakov kot vir znanja in osnovo dobre prakse in krepitve mednarodnih izobraževalnih mrež. Za doseg te ciljev je mobilnost ena od nujnih predpostavk.

Na podlagi analiz gradiv, ki so jih oblikovale študentke in študenti in njihovi mentorji po končanem bivanju v tujini, smo ugotovili, da so bili cilji v celoti doseženi. Udeleženke in udeleženci projekta so v partnerskih ustanovah pridobili nove izkušnje, obiskovali so predavanja in seminarje in socialne institucije in organizacije v skupnosti ter navezali stike s praktiki in strokovnjaki. Seznanili so se z različnimi modeli socialne politike in spoznali različne metode dela z ljudmi na področju socialnega varstva s posebnim poudarkom na socialnem vključevanju. Več udeleženk se je seznanilo z novjšimi didaktičnimi pristopi, uporabnimi za izobraževanje za socialno delo, zlasti s situacijskim učenjem, katerega namen je spodbujanje študentk in študentov h kritičnosti in sprotni refleksiji pridobljenega znanja.

V vseh partnerskih organizacijah so bili mentorji in mentorice zelo zadovoljni z delom naših študentk in študentov, saj so prek stalnih preverjanj in refleksije dobili tudi informacije o stanju v Sloveniji. Na ta način se krepi sodelovanje med fakultetami in razumevanje univerzalnosti in posebnosti na področju znanosti socialnega dela. Prenesli smo nekatere spretnosti na področju socialnega dela, socialnega varstva in socialne politike iz tujine v Slovenijo; udeleženke so pridobile dodatna izhodišča in argumente, zakaj je nujna vključitev antirasističnega izobraževanja v socialno delo, seznanile so se z novimi načini

terapevtskega dela (performansi, klovni, kreativna terapija ipd.), prek sodelovanja z uporabniškimi organizacijami so dobile spodbude za nove načine dela z uporabniki psihiatrije, pri iskanju zaposlitve za osebe, ki so zbolele za rakom v otroštvu, spoznale so organizacijo skrbi za ljudi z intelektualnimi ovirami, ki na Švedskem poteka po principu državljskih pravic (identifikacija in odstranitev ovir, preprečevanje in boj proti diskriminaciji, promocija enakosti). Pridobile so številne ideje za izvedbo akcij pri nas (različni pripomočki za ljudi z ovirami - navodila na izdelkih v trgovini, posebne knjige in časopisi). Oblikovali smo trdno omrežje partnerskih izobraževalnih ustanov, s katerimi bodo udeleženke

še naprej obdržale stike. Pomemben rezultat, ki ga omenjajo udeleženke, je boljše znanje tujih jezikov. Ob izvedbi projekta se je utrdilo partnerstvo med sodelujočimi organizacijami, ki vse, razen Švedske, aktivno sodelujejo v okviru projekta razvoja mednarodnega doktorskega študija socialnega dela (INDOSOW).

Odlični rezultati projekta nikakor ne smejo ostati prezrti, zato ponujamo v branje nekatere izkušnje udeleženk projekta. Pričujoča poročila so nastala med bivanjem udeleženk projekta v tujini in obravnavajo različne teme, povezane z glavnimi cilji študija in dela. Poleg vsebinskih vidikov mobilnosti odkrivajo tudi vpogled v družabno in kulturno življenje v kraju obiska.

Liljana Rihter

Janja Babič

TEŽAVE Z ZAPOSLOVANJEM MLADIH, KI SO BILI V OTROŠTVU ALI ZGODNJI MLADOSTI ZDRAVLJENI ZARADI RAKA

UVOD

Uspešnost zdravljenja malignega obolenja v otroštvu v državah, v katerih se zdravljenje odvija po naj sodobnejših principih, med njimi je tudi Slovenija, ocenjujejo s približno enakim odstotkom ozdravitev, ki je pri najpogostejših vrstah otroškega raka od 50 do 90 odstotna (Zadravec Zaletel 1998, Jereb 1998 b). Odstotek je visok, če ga primerjamo s tistim pred nekaj desetletji. Vendar strokovnjaki raje kot o ozdravitvi govorijo o podaljšanem preživetju in boleznim pripisujejo kronični značaj. Vedno bolj so pozorni tudi na posledice, ki se razvijejo neposredno ob boleznim in zdravljenju, in na razvoj poznih posledic, ki zahtevajo pozorno sledenje več let po zdravljenju. Sedaj že vemo, da spremljanje ne sme biti nikoli pretrgano. Zaradi posledic po zdravljenju, še zlasti vidnih, imajo mladi manjše pa tudi večje težave. Te posledice so lahko ovira, ki vpliva na kakovost njihovega življenja (Anžič, Jereb 1998).

Pomembna pokazateljka uspešne rehabilitacije sta dosežena izobrazba in pridobitev zaposlitve, vendar so se v primerjavi s populacijo, ki v otroštvu ni doživela življenja ogrožajoče bolezni, pokazala odstopanja glede poklicnega statusa in višine dohodkov. Dolgin *et al.* (1999) navajajo, da preživeli po zdravljenju raka dosežejo nižjo stopnjo izobrazbe, pri njih je višja stopnja brezposelnosti, na splošno imajo nižji zaposlitveni status in nižje dohodke kot primerjalna skupina mladih, ki niso imeli raka ali druge življenja ogrožajoče bolezni. Preživeli po tumorju v centralnem živčnem sistemu (CŽS) dosežejo nižjo stopnjo izobrazbe in imajo nižji zaposlitveni status kot preživeli po tumorju izven CŽS. Opazna je tudi diskriminacija na področju zaposlovanja in v vojaških centrih. Dolgin *et al.* (1999) navajajo tudi, da je kar 45 odstotkov oseb iz skupine preživelih

poročalo o občutku, da je njihova bolezen vplivala na dosežke v izobraževanju »v veliki meri« ali »v zelo veliki meri«.

Forrinder *et al.* (2005, 2006) opisujejo raziskavi, od katerih je ena končana, druga pa še poteka na pediatričnem oddelku Karolinske univerzitetne bolnišnice v Stockholmu. Raziskovalka Löf se je pogovarjala z otroki, starejšimi od 9 let, pri katerih so pretekla najmanj tri leta od presaditve kostnega mozga zaradi levkemije oziroma drugega, nemalignega obolenja. Namen je bil dobiti vpogled v počutje in kakovost življenja po opravljenem posegu iz otroške perspektive. Starejši otroci (po 17. letu) so govorili o velikem pomenu, ki ga ima zanje pridobitev zaposlitve. Povedali pa so tudi, da imajo več težav pri iskanju. Raziskavo so razširili na pogovore s starejšimi mladimi po 22. letu starosti. Problem zaposlovanja je tukaj še večji. Obstajajo pa razlike glede zadovoljstva in uspešnosti, saj so nekateri mladi bolj zadovoljni in bolj uspešni, ne glede na resnost stanja po zdravljenju, kar si razlagajo z vplivom okolja, ki se odziva različno. Na splošno je razmišljanje staršev, ki jih podpirajo, usmerjeno v cilje, ki jih je mogoče doseči. Ljudje, ki so mlade iz njihovega okolja po zdravljenju varovali bolj, kot je bilo to potrebno, so omejevali njihove sposobnosti.

Raziskava poznih posledic raka v otroštvu poteka v Ljubljani že daljši čas. Na onkološkem inštitutu imamo tako študijo že od leta 1986, od leta 1993 pa je organiziran program, v katerega so vključeni mladi raziskovalci in specialisti s posameznih področij s kliničnega centra in pediatrične klinike. Sledimo »mladoletnike«, ki so se zdravili zaradi raka v otroški dobi, so stari najmanj 15 let in pri katerih so od končanega zdravljenja minila vsaj tri leta. (Jereb 1998 a). Podobno kot v tujini so se pri mladih v Sloveniji, ki so se v otroštvu

in zgodnji mladosti zdravili zaradi raka (mladi nekdanji bolniki), pokazali nekateri odmiki v primerjavi z vrstniki, ki niso imeli teh težav. Včasih so dosegli nižjo stopnjo izobrazbe ob enakih sposobnostih. Ob manjšem samozaupanju se je pokazala večja negotovost v odnosu do zaposlitve in v aktivnostih za pridobitev zaposlitve. Otrok s prebolelo boleznijo je v predstavi staršev dostikrat drugače oziroma drugače sposoben kot brat ali sestra (Korenjak 1998). Ob zahtevah po primer- nih aktivnostih glede na otrokove sposobnosti se kljub posledicam, ki so nastale tedaj ali so se raz- vile pozneje, morda ne bo identificiral z boleznijo ali z omejitvami, temveč z občutkom zdravja in s svojimi sposobnostmi.

POZNE POSLEDICE PO ZDRAVLJENJU RAKA V OTROŠTVU

Posledice, ki se razvijejo pri otrocih, obolenih zaradi raka, so raznovrstne, prav tako tudi sto- pnje prizadetosti. Posledice delimo na telesne in psihične. Odvisne so od več dejavnikov. Pojavljajo se vzporedno z razvojem otroka in niso vedno predvidljive, lahko pa so pričakovane. Nekateri je mogoče tudi ublažiti. Pozne posledice so neu- godne spremembe, odvisne od načina zdravljenja ali medsebojnih vplivov zdravljenja, osebnosti in poteka bolezni. Obstajajo nekatera splošna pravila o razvoju posledic, toda informacije o tem so še vedno nepopolne, saj se posledice spre- minjajo hkrati s spreminjanjem načinov zdravljenja (Ruccione 1985).

Kakovost življenja po zdravljenju ni vedno sorazmerna resnosti posledic. Ena od posledic so motnje na področju čustvovanja, ki so lahko pomembna ovira pri uspešnem uveljavljanju in osamosvajanju. Na onkološkem inštitutu v Lju- bljani je Jereb s sodelavci (Jereb *et al.* 1994) pri mladih osebah, ki so bile v otroštvu zdravljene za levkemijo ali zaradi možganskih tumorjev, s pomočjo diagnostičnega intervjuja, Rorschachovega projekcijskega preskusa in likovnega testa L. Benderjeve odkrila znake čustvene nestabilnosti, osebnostno nezrelost, negotovost vase, nagnje- nost k potrnosti, potrebo po odnosu z ljudmi in te- žave s komunikacijo. Avtorji med možnimi vzroki za čustvene težave omenjajo pogoste hospitaliza- cije, učinke kemoterapije in nazadnje predsodke okolice v času zdravljenja in po njem. Zdravljenje je pogosto dolgotrajno in agresivno. Mnogi mladi,

ki so se zdravili kot otroci, so pripovedovali, da so težko prenašali ločitev od staršev. Najbolj ne- prijetno je bilo zdravljenje s kemoterapijo. Mnogi avtorji navajajo, da je nenadna prekinitev odnosa z bližnjo osebo zaradi zahtev boleznin in procesa zdravljenja še posebej resna, kadar se pojavi v povezavi s pretirano zaščitniškim odnosom star- šev. Nekateri otroci so še posebej občutljivi za take prekinitve normalnega razvoja in jih nikoli ne morejo popolnoma nadomestiti. Ko dosežejo pozno adolescenco in zgodnje odraslo obdobje, se lahko pri njih izrazi podaljšana odvisnost, izvirne družine in pretirana potreba po varnosti (Lansky *et al.* 1985). Otroke je motilo tudi preti- rano varovanje odraslih. Vendar je v praksi težko določiti hiperprotektivnost. O njej lahko jasno govorimo samo takrat, ko otroku prepreči, da bi se vključil v aktivnosti, pri katerih je tveganje, kar zadeva varnost, minimalno (Shakespeare 1982). Nekateri so občutili omejevanje in zavračanje odraslih, pogosto pa tudi vrstnikov, ki niso bili primerno pripravljene na spremembe v njihovem videzu ali sposobnostih ali na samo bolezen. Več težav so imeli otroci, ki niso imeli priložnosti za pogovor z odraslimi o bolezni, zdravljenju, posledicah, stiskah in strahovih, in tisti, ki so imeli vidne posledice. Starši so pogosto sami pretreseni ob bolezni otroka. Zdravstveno osebje naj bi jim pomagalo pri izgrajevanju ustreznih načinov spoprijemanja, večje samostojnosti in zmožnosti ustreznega spopadanja s stresi, ki sledijo zdravljenju (Ostroff, Steinglass 1996 v Burger 1999: 67).

ODNOS DRUŽBE DO RAKA

Odnosi, ki so mladim nekdanjim bolnikom pomagali ali ovirali pri njihovih ciljih v okviru sočasnih družbenih razmer, so se razvijali vse od določitve diagnoze. Domnevamo lahko, da bodo imele težave v šoli, družini in socialnih aktivnostih, ki spremljajo diagnozo in zdravljenje raka, velik pomen za adolescenta (Lansky *et al.* 1985). Težavam v šoli lahko sledijo težave pri pridobivanju poklicnih spretnosti in zaposlitve (*ibid.*). Zaposlitev je za mlade nekdanje bolnike poleg sredstva za preživetje tudi dokaz, da so ozdraveli, in obenem vpliva na njihovo nadaljnjo zdravstveno kondicijo. Z aktivnostmi v okviru zaposlitve se gradi pozitivno zdravje, ki ga WHO definira takole: zdravje ni samo odsotnost slabega

počutja in bolezni, temveč je stanje telesnega, duševnega in socialnega blagostanja (WHO v Dolgin *et al.* 1999).

Strokovnjaki so nekaterim mladim nekdanjim bolnikom odsvetovali aktivnosti, ki so jih drugim priporočali (Jereb, specialist radioterapije, osebna komunikacija). Ob takem svetovanju bi lahko domnevali, da je šlo za negotovost, enostransko presojo posledic omejevanja in opustitev zavestne odločitve o varnem tveganju, ki bi imelo za cilj podpreti drugega v njegovi življenjski situaciji. V analizi tveganja je teoretično podan odnos do sprejemanja odločitve. Da bi tvegala kdo, ki je v konkretnem primeru odgovoren za dejanja drugega, je potrebna precejšnja identifikacija s koristmi drugega, in narobe, bolj ko je kdo oddaljen od življenjske situacije drugega, bolj je situacija tveganja zanj abstraktna in temu primerno bo večja tudi njegova konservativnost (Flaker 1994).

Mladi nekdanji bolniki so bili ob iskanju zaposlitve pogosto zavrtnjeni zaradi stereotipov. V procesih ekonomske globalizacije se zmanjšujejo socialne bonitete posameznikom, ki se zdijo »neupravičeni«, da bi dobili socialno podporo, obenem pa postaja ideja, da je kdo normativno sposoben, drugi pa ne, vse bolj restriktivno normativna (Zaviršek 2000). Prisotno je mnenje, da je rak neozdravljiva bolezen in da nekdanji bolniki ne morejo biti uspešni pri delu. Nekateri menijo, da nekdanji bolnik ne more biti dovolj produktiven, nekatere je strah, da je rak nalezljiv (Nessim, Nellis 1991 v Burger 1999: 62).

MOŽNOSTI IN TEŽAVE PRI ISKANJU ZAPOSLOTITVE IN PRI DELU

V letu 1986 so prvi mladi ljudje v Sloveniji prenehali obiskovati otroško kliniko zaradi dosežene starosti 16 let in več in namesto tega začeli prihajati na preglede v okviru znanstvenoraziskovalnega projekta odkrivanja poznih posledic raka in zdravljenja raka v otroštvu med odrasle onkološke bolnike. Večina mladih, ki so bili povabljeni v projekt, se je odzvala. Njihova povprečna starost je bila 25 let, od zdravljenja pa so pretekla najmanj tri leta. Število oseb se je konstantno povečevalo, saj je uspešno zdravljenih otrok v Sloveniji vsako leto med 30 in 40 od približno 60 obolelih. Sodelavci v timu so se od vsega začetka seznanjali z razmerami na področju zaposlovanja in dela.

Namen raziskave je bil zbrati in prikazati težave, o katerih so mladi nekdanji bolniki najpogosteje pripovedovali, poiskati vzroke zanje in možnosti, da bi te težave zmanjšali.

V okviru raziskovalnega projekta so ob prvem pregledu zdravniki mlade nekdanje bolnike na podlagi vprašanj iz pripravljene vprašalnika vprašali med drugim tudi glede šolanja, partnerstva in zaposlitve. Bili so povabljeni, da pripovedujejo o izkušnjah ob iskanju zaposlitve oziroma ob delu, o občutkih zavračanja zaradi bolezni ali posledic, o odnosih in kakovosti življenja tistih, ki so imeli status invalida in pri katerih je prišlo do upokojitve, zaposleni pa so pripovedovali o kakovosti odnosov ob delu. Sogovorniki so bili seznanjeni z namenom raziskave.

Z mladimi nekdanjimi bolniki so bili med leti 1990 in 2006 opravljeni pogovori z uporabo načrtovanih, nestandardiziranih intervjujev (na onkološkem inštitutu ali na domu), naključni pogovori v času rednih kontrolnih pregledov v specialistični zdravstveni ustanovi (onkološki inštitut), v okviru skupinskih srečanj (na onkološkem inštitutu ali v skupini Mali vitez) ali pa ob iskanju podpore za zaposlitev, pred izgubo zaposlitve ali ob težavah pri delu (na onkološkem inštitutu ali po telefonu).

Z mladimi nekdanjimi bolniki se je pogovarjala avtorica tega članka. Večina pogovorov je potekala individualno, nekaj mladih nekdanjih bolnikov se je udeležilo dveh skupinskih pogovorov v obliki konference, z eno mlado nekdanjo bolnico pa je potekal cikel pogovorov na njenem domu. Skupno število sogovornikov je bilo 20. Vsi pogovori so bili zapisani, nekateri neposredno, pri drugih so bili narejeni zapisi na podlagi avdio posnetkov. Zbrani podatki tako iz intervjujev kot iz poznejših pripovedi mladih ob kontrolnih obiskih ambulate na onkološkem inštitutu v Ljubljani so omogočili kvalitativno analizo izkušenj mladih. Pri analizi smo se osredotočili na izjave, ki so se nanašale na težave in na odzive nanje.

Z analizo smo odkrili te sklope težav, ki jih prikazujemo ločeno za tri skupine mladih nekdanjih bolnikov: pri tistih, kjer ni vidnih posledic po bolezni in zdravljenju, pri tistih, kjer posledice so, in pri tistih, ki imajo zaradi posledic priznan status invalidnosti. Sklope težav ilustriramo s konkretnimi primeri.

OSEBE BREZ VIDNIH POSLEDIC

Strokovnjaki (osebni zdravnik in drugo zdravstveno osebje, pedagogi, prosvetni delavci) so otroku po zdravljenju odsvetovali nekatera šolanja, nekatere aktivnosti med šolanjem, pozneje pa nekatere zaposlitve ali zaposlitev nasploh. Kandidatu za zaposlitev, na primer mladi materi, ki je dobila delo v lesni industriji, in študentu, ki je želel opraviti tečaj, predviden za gasilce, komisija ni izdala zdravniškega spričevala o sposobnosti za delo. Menila je, da je rak bolezen, zaradi katere se ni varno zaposliti v teh dejavnostih (mlada nekdanja bolnica, telefonski pogovor 2005, onkološki inštitut 2001, osebna komunikacija). V nekaterih primerih je podobno razmišljal osebni zdravnik. Tako je mlado dekle zaprosilo, da ji onkolog napiše potrdilo, da je ozdravljena. Osebni zdravnik je menil, da je njena bolezen »prehuda«, da bi lahko delala (mlada nekdanja bolnica, onkološki inštitut 1990, osebna komunikacija). V takih primerih so bila in so še vedno učinkovita specialistična mnenja onkologov o zdravstvenem stanju in o sposobnosti za delo po zdravljenju.

V zdravniškem spričevalu o delovni sposobnosti je bil po pripovedi nekaterih mladih nekdanjih bolnikov vpisan podatek o zdravljenju zaradi raka, kar je zmanjšalo možnost za zaposlitev; podoben vpliv je imelo njihovo »priznanje«, da so se zdravili. Mlada, že več let brezposelna mati samohranilka brez vidnih posledic po zdravljenju je bila na razgovoru za razpisano prosto delovno mesto. Komentar osebe, s katero je govorila, je bil: »Še sreča, da si pravočasno povedala, da si se zdravila,« kar je pomenilo – če ne bi vedeli, bi te morda zaposlili (skupina Mali vitez 2006, osebna komunikacija).

Po izkušnjah avtorice članka so bili strokovnjaki, ki so si prizadevali pomagati mladim, uspešni pred letom 1990, pozneje pa vse manj. Priporočila, ki so jih po želji nekaterih mladih nekdanjih bolnikov pisali zdravniki specialisti, so navajala preteklo zdravljenje in posledice, ki jih je povzročilo. S tem so dosegli nasproten učinek, kot so želeli. Namesto razumevanja so s priporočili dosegli zavrnitev (Jereb, specialist radioterapije, osebna komunikacija). Tako je mladeniču, ki je prosil za pomoč pri zaposlitvi, zdravnica specialistka onkologije napisala priporočilo, v katerem so bili opisani bolezen, zdravljenje, ki ga je prestal, in lastnosti, po katerih se odlikuje prav zaradi prestance bolezni. Povedal pa je, da so se njegove že

tako majhne možnosti za zaposlitev izničile, takoj ko je pokazal priporočilo (mladi nekdanji bolnik, onkološki inštitut 1994, osebna komunikacija).

Mladi nekdanji bolniki, ki nimajo očitnih posledic po zdravljenju, ne dobijo vedno zaposlitve. Ovira jih odnos, ki so ga razvili sami do sebe ali do bolezni, pridruži pa se še odnos družbe ali delodajalca do bolezni. Pretekla bolezen vpliva na presojo o sposobnostih. Fant, ki je bil zaposlen za določen čas, je povedal, da ob prvem razgovoru navadno delodajalcu ne pove za svojo bolezen. Enkrat je povedal, pa je potem delal le en dan. Izkazalo se je, da je delodajalec opazil njegovo »težavo«, ki se pokaže tedaj, kadar delo zahteva več spretnosti in hitrosti (mladi nekdanji bolnik, onkološki inštitut 2003, osebna komunikacija).

Diskriminacija, ki so jo mladi nekdanji bolniki doživeli, je bila največkrat prikrita; iskalec zaposlitve ni izvedel, da je bil odklonjen zaradi bolezni. Tisti, ki so lahko prikrili zdravljenje, so tako pogosto tudi ravnali. S tem so se izognili zavrnitvi. Vendar se jim ni vedno posrečilo, zlasti ne v manjših krajih, kjer se ljudje dobro poznajo. Mlada mati je dve leti vztrajno iskala zaposlitev. Ni povedala, da se je zdravila, vendar je prepričana, da prav zaradi zdravljenja ne dobi zaposlitve. Ko je nekoč dobila delo za določen čas, je nanjo opozoril sodelavec, ki je vedel za njeno zdravljenje. Glasno je podvomil pred vsemi, ali je revica zmožna delati, in jo vztrajno spraševal, ali ni že utrujena. Vodilni delavec jo je kmalu zatem poklical na razgovor in jo spraševal, ali ni delo, ki ga opravlja, zanj prenaporno. Pogodbe z njo niso obnovili, čeprav ni uveljavljala nobenih posebnih pogojev (mlada nekdanja bolnica, telefonski pogovor, 2006).

Mnogi mladi nekdanji bolniki brez vidnih posledic bolezni so zaposlitev dobili. Čedno mlado dekle se je zaposlila v organizaciji, v kateri je delala že v času študija. Meni, da delodajalci iščejo mlade in lepe ljudi. V njeni organizaciji sedaj že vedo za njeno bolezen, vendar se o tem ne pogovarjajo. To se ji zdi poseganje v njeno intimnost. Hodi pa na redne kontrolne preglede (mlada nekdanja bolnica, onkološki inštitut 2003, osebna komunikacija).

OSEBE Z VIDNIMI POSLEDICAMI

V nekaterih primerih je že zdravnik odsvetoval določeno zaposlitev zaradi odklonilnega odnosa okolice do vidnih posledic. Mlademu fantu, ki je

diplomiral na fakulteti za farmacijo, je zdravnik odsvetoval da bi delal s strankami. Zaradi nesorazmerne rasti je majhne, čokate postave, njegova hoja je zibajoča, sam jo opiše v šali, da hodi kot Charlie Chaplin (mladi nekdanji bolnik, Ljubljana 2006, osebna komunikacija).

Nekateri mladi, pri katerih so se po zdravljenju razvile vidne posledice, so lahko doživeli zavrnitev, vendar ni bilo vedno jasno, ali je bil vzrok rak ali ovira, ki so jo imeli.

Mlada mati, ki je pred leti izgubila zaposlitev, se je dogovarjala za delo. V telefonskem pogovoru je omenila, da ji ustreza sedeče delo, ki so ga ponujali. Sogovornica je zahtevala pojasnilo. Po informaciji, da je tako zaradi operacije noge po zdravljenju raka, je bila nemudoma črtana iz seznama kandidatov za delo (mlada nekdanja bolnica, telefonski pogovor 2003).

Pri mladih, ki so se zaposlili, čeprav so imeli vidne posledice oziroma je bilo znano, da so se zdravili, je bilo pomembno, kakšen odnos so imeli ljudje v okolici do posledic, ki so se razvile po zdravljenju, kakšne so bile izkušnje mladih, ki so oblikovale njihov odnos do sebe, in kakšnih spretnosti so se naučili. Nekateri so se zaposlili, ko so uspešno končali šolanje. To se je posrečilo tudi tistim, ki so imeli resnejše posledice po zdravljenju. Zaposlitev je bila odvisna od vrste poklica, izobrazbe, ki so jo dosegli, in potrebe po delavcih.

Samozavestna dekle je dobila delo takoj po diplomi – njen poklic je redek in iskan. V prošnji za delo ni navedla zdravljenja in amputacije noge. Ob razgovoru za zaposlitev jo je vodilna delavka vprašala le, ali ima težave z nogo. Odgovorila je, da je imela operacijo in ali je to za njih moteče. Olajšav zaradi noge ni uveljavljala. Pogajala pa se je o tem, da ne bi opravljala pripravništva, ki ni več obvezno: »Če si pripravnik, potem dobiš samo 70 odstotkov plače.« Dobila je redno zaposlitev s polnim delovnim časom in polno plačo (mlada nekdanja bolnica, onkološki inštitut 2003, osebna komunikacija). Po naravi veder, bister fant, poln zaupanja v svoje sposobnosti pa tudi v druge ljudi, je prav tako zaposlen. Enkrat je službo zamenjal, ker je prvo podjetje propadlo. Je majhne in drobne postave, zaradi krajše noge šepa (skupina Malivitez 2006, osebna komunikacija).

Po letu 1991 so nekateri izgubili zaposlitev. Prekinitev delovnega razmerja so utemeljili kot nujni ukrep zaradi presežka delavcev. Po devetih letih zaposlitve se je fantu, ki je bolj počasen, vendar je bil sposoben delati, zgodilo, da je med

prvimi izgubil zaposlitev v obdobju odpuščanja, uradno zaradi presežka delavcev (skupina Onkološki inštitut 1995, osebna komunikacija).

OSEBE S STATUSOM INVALIDNOSTI

Mladi nekdanji bolniki so se redko oprli na pravice, ki izhajajo iz zakonodaje, da bi se postavili po robu diskriminaciji ali težavam na delovnem mestu. Nekaj že zaposlenih je zaposlitev izgubilo, drugi so se tega bali. Pogosteje je prihajalo od tega, da so zaprosili za zdravniška potrdila, s katerimi so si pomagali pridobiti status delovnega invalida, nekateri pa tudi prerazporeditve ali prekvalifikacije. Hoteli so se zavarovati pred velikimi obremenitvami, velikokrat tudi zaradi strahu pred izgubo dela. Brez podpore, s katero bi ob prevelikih naporih ohranili sposobnost za delo, so vse pogosteje zaprosili za pomoč, ki je bila na voljo. To pa je bila opredelitev invalidnosti. Nekateri so se invalidsko upokojili, mnogi pa so postali vsaj začasno odvisni od socialne pomoči.

Mlada nekdanja bolnica, čedno in živahno dekle, ki je rada delala in je sklenila delovno pogodbo za nedoločen čas, je vse težje zdržala od jutra do poznega večera, pogosto je morala delati tudi ob sobotah in nedeljah. Postopoma je pridobila status II. stopnje invalidnosti, ob tem pa ji je delodajalka zagotovila, da je ne bi zaposlila, če bi vedela, da se je zdravila. Lastnika podjetja, neka zakonca, si prizadevata prekiniti pogodbo z njo na podlagi dokazane krivde, kot je povzročena škoda zaradi malomarnosti pri delu. Delodajalec se boji, razmišljala je tudi o samomoru. Zaposlila je za popolno upokojitev (mlada nekdanja bolnica, onkološki inštitut 2003, osebna komunikacija).

Po letu 2001 so se okoliščine poslabšale. Status invalidnosti, ki ga je bilo vse težje pridobiti, je postal tudi ovira za ponovno zaposlitev. Nekaj jih je poskusilo pridobiti novo zaposlitev tako, da so prikrili pridobljeni status invalidnosti. S tem so si nakopali še večje težave. Ko se je razkrilo, da imajo status invalidnosti, so jim prekinili delovno razmerje. Mlad nekdanji bolnik, ki ni imel vidnih posledic, delavec s statusom III. stopnje invalidnosti, je prekinil delovno razmerje zaradi težkega dela. Dolgo je bil brezposeln, zaposlitev je dobil, ko je delodajalcu prikril zdravljenje in status invalidnosti. Ko se je to razkrilo, pa je zaposlitev ponovno izgubil (mladi nekdanji bolnik, onkološki inštitut 2004, osebna komunikacija).

Po zdravljenju in rehabilitaciji, ki je vključevala šolanje s poklicno rehabilitacijo, nekateri mladi nekdanji bolniki niso dobili zaposlitve, ker delovno mesto ni bilo prilagojeno njihovim posebnim potrebam. Namesto tega so se invalidsko upokojili. Bolezen, ki je povzročila težko posledico, je zmanjševala zaupanje v smotrnost zaposlitve v prvi vrsti drugim ljudem, pozneje pa še samim mladim nekdanjim bolnikom. Čeprav lahko hodi ob opori, sedaj tridesetletno dekle zaradi motenj ravnotežja po operativnem posegu večinoma uporablja invalidski voziček. Ima srednjo stopnjo izobrazbe. Po praktičnem usposabljanju ni dobila zaposlitve. Pove: »V našem mestu ni dostopa do službe z vozilkom, tako so me odslovili.« Invalidsko upokožitev so uredili v njeni odsotnosti, z njenim očetom. Doma kuha in opravi še kakšno drugo delo. Domači ji precej pomagajo, fizično in materialno, da živi bolj udobno. V možnost, da bi se zaposlila, sedaj ne verjame več (mlada nekdanja bolnica, pogovor na domu, 2003).

POMOČ IN PODPORA SPECIALISTA

V analizi zapisanih pogovorov so se pokazale različne vrste pomoči strokovnjakov, obenem pa je bilo mogoče ovrednotiti tudi njihovo učinkovitost. Onkologi so za mladega nekdanjega bolnika oblikovali pomoč, kakršno so zahtevale okoliščine kot zdravstveno stanje, posledice po zdravljenju, potreba po statusu invalidnosti ali popolni invalidski upokožitvi. Konkretno je šlo za te oblike pomoči:

- pisanje priporočil delodajalcem
- pisanje mnenj o delazmožnosti oziroma strokovno mnenje o zdravstvenem stanju in obenem priporočilo osebnemu zdravniku in posredno pristojni komisiji, kakšni bi bili najustreznejši ukrepi (največkrat so priporočali zaposlitev)
- aktiviranje drugih služb, to je socialne službe, zavoda za zaposlovanje in posameznih oseb, tudi na ministrstvih, zlasti MDDSZ
- osebno (pisno ali po telefonu) posredovanje pri delodajalcu oziroma v pristojni kadrovski službi
- organiziranje terapevtskih skupin, v katerih so ponudili mladim priložnost, da podoživijo in s tem ublažijo travmatične izkušnje po zdravljenju raka
- konkretna medicinska pomoč za korekcijo telesnih posledic po zdravljenju

- finančna pomoč fundacije – pri šolanju, za pridobitev vozniškega dovoljenja, za različna družjenja in počitnice.

Vidnejših uspehov zdravniki onkologi pri večini naštetih oblik posredovanja in pomoči niso imeli. Izjemi sta medicinska pomoč za korekcijo telesnih posledic in finančna pomoč. Zelo dober je bil odziv mnogih mladih glede udeležbe v skupinah in v različnih drugih oblikah družjenja. Posredni uspeh so imeli spodbujanje, usmerjanje in podpora mladim, da so iskali možnosti za rešitev problema zaposlitve in dvigovali kakovost pogojev pri delu.

Določene spremembe so povzročili strokovnjaki, ko so z razmerami, ki so jih odkrivali, seznanjali strokovno in širšo javnost. Zaradi njihovega delovanja se družba posredno seznanja z odnosi diskriminacije, kar bo lahko sčasoma pripeljalo do spremembe tega odnosa. Vedno širši krog družbe spoznava prisotnost mladih nekdanjih bolnikov, ki po drugi strani opažajo vse bolj odkrite odnose in so večkrat povedali, da imajo manj težav pri pogovorih o raku, tudi v javnosti.

STRATEGIJE PRI ISKANJU ZAPOSLITVE IN PRI DELU

V pogovorih so mladi nekdanji bolniki izražali mnenja glede možnosti, da bi se zaposlili oziroma obdržali zaposlitev ali pa si zagotovili osnovno socialno varnost. Odkrivali so različne načine uresničevanja teh možnosti na podlagi lastnih izkušenj, izkušenj drugih mladih nekdanjih bolnikov in drugih vrstnikov in izkušenj ob podpori strokovnjakov. Prilagajali so se trenutnim možnostim v svojem okolju. Analiza zapisov pogovorov je pokazala te aktivnosti mladih nekdanjih bolnikov:

- Ko so jim osebni zdravniki odsvetovali zaposlitev ali določeno vrsto zaposlitve, sami pa so jo želeli, so zaprosili za priporočila specialistov onkologov, ki bi vplivala na oceno osebnega zdravnika oziroma komisije, da so sposobni za delo.
- Zaprosili so za priporočila zdravnikov specialistov, ki bi vplivala na komisijo za pridobitev zaposlitve. Po prvih neugodnih posledicah so opustili tako obliko pomoči.
- Ko so iskali zaposlitev, niso povedali, da so se zdravili. Pozneje so imeli zaradi tega večkrat težave.

- Največkrat niso uveljavljali pravic, ki bi jim pripadale zaradi posledic po zdravljenju, in niso iskali lažjega dela.
- Nekateri so ob novi zaposlitvi prikrili status invalidnosti. Vendar lahko ob odkritju izgubijo zaposlitev, kar so nekateri tudi doživeli.
- Pomembno je bilo, da so ob iskanju zaposlitve mladi nastopili samozavestno, in dobro je bilo, če so že ob prvem razgovoru povedali tudi svoje poglede na zaposlitev in svoje želje.
- Med sabo so se pogovarjali, izmenjevali izkušnje in koristne informacije.
- Od strokovnjakov, zlasti zdravnikov, so pričakovali pomoč v obliki posredovanja v delovni organizaciji. Do zaposlitve naj bi pomagala vplivna oseba, »zveza«. Izkazalo se je, da ima taka oblika posredovanja največkrat neugodne posledice. Mlado osebo je postavila v položaj nekoga, ki potrebuje pomoč, ker ima težave.
- Nekaterim so starši priskrbeli delo, če so imeli vpliv ali prijatelje v kateri od delovnih organizacij. Drugim so pomagali tako, da so se zaposlili v domačem, družinskem podjetju, tudi na kmetiji. S pomočjo staršev ali brez nje so nekateri mladi ustanovili svoje lastno podjetje.
- Pomoč strokovnjakov so potrebovali in uveljavljali, kadar so se potegovali za status invalidnosti. Zdravniki specialisti naj bi napisali priporočilo, to je, poročilo o zdravljenju in o sedanjem, neugodnem in nepopravljivem zdravstvenem stanju. To se je zgodilo, kadar so sami zaznali, da je status invalidnosti edina možnost. Specialisti onkologi so večinoma nasprotovali upokojitvi tako mladih oseb. Oblike pomoči, ki jo slovenska zakonodaja namenja osebam z ovirami, so nekdanji bolniki pogosto zavračali zaradi slabega doživljanja tovrstne pomoči ali specifičnih potreb.

MOŽNOSTI ZA NADGRAJEVANJE PODPORE

Opredelitev stopnje invalidnosti pomeni opredelitev stopnje nezmožnosti. Osebe, ki imajo opredeljeno določeno stopnjo nezmožnosti, imajo priznane enake potrebe. Pomoč je dodeljena glede na tako določene potrebe. Mladi nekdanji bolniki imajo specifične potrebe, zakonodaja pa omogoča, da pridobijo status invalidnosti in pomoč

v okviru pridobljenega statusa. Vendar mladim nekdanjim bolnikom rešitve v sedanji zakonodaji ne ustrezajo, z obstoječo prakso pa se je težko spopadati. Potrebni sta iskrena želja in moč.

Starši, ki so vložili veliko truda, da bi pomagali otroku, bi organizirani v skupine za pomoč drugim mladim nekdanjim bolnikom, dosegli novo, žlahtnejšo raven delovanja, manj obremenjujočo za starše in odnose z njihovimi otroki.

Skupine mladih nekdanjih bolnikov, ki se radi obračajo drug na drugega za prijateljski nasvet, bi prav tako pridobile, če bi se tematsko ukvarjale z določenim ciljem za medsebojno pomoč ob problemih na področju zaposlovanja. Ustvarila bi se nova kakovost medsebojne pomoči.

V centrih za zaposlovanje mladim nekdanjim bolnikom ni treba poročati o preteklem zdravljenju, dovolj je, če komisija oceni, da so sposobni za delo. Obravnava v centru ni prilagojena okoliščini, ki jo predstavlja zdravljenje zaradi raka v otroštvu. Centri so po zasnovi odvisni od birokratske ureditve. Za mlade nekdanje bolnike bi morali torej ustanoviti center, ki bi upošteval posebne potrebe te skupine.

Pogosto na potrebe, ki so spregledane ali zanemarjene, odgovorijo nevladne organizacije, ki v Sloveniji nimajo prave moči. Največja težava je, da delujejo s pomočjo sredstev, ki jih njeni člani pridobivajo sami. Velik del aktivnosti se zato namenja pridobivanju sredstev, dejavnosti pa so odvisne od njihove višine.

Problem je, kadar potrebe uporabnikov prerastejo namen ustanove in jim ustanova ne zmore slediti. V zdravstvu, kjer je poudarjena celostna obravnava bolnika, le redki zdravniki vključijo v svoje obveznosti pomoč pri težavah z zaposlitvijo, ki se pogosto pridružijo zdravljenju. Zdravnikom je podeljena velika moč na račun občutka odvisnosti širšega kroga ljudi. Problem pa zahteva angažiranost, ki presega njihove možnosti v okviru vsakdanje rutine. Javne ustanove, kot so bolnišnice, lahko vseeno vključijo določene usluge, na primer mesto za izvajanje projektov z različnimi cilji, kot so raziskave, analize, evalvacije podpore, proučevanje zakonov, gostitev centra za zaposlovanje in svetovanje itn.

V Sloveniji imamo visoke normative, ki bi zahtevali več sredstev za uspešno delo. To se kaže tako v pogojih dela strokovnjakov za podporo posameznih skupin uporabnikov kot tudi na delovnih mestih, kjer se osebe z ovirami zaposlujejo. Na Švedskem so razvite skoraj enake oblike pomoči.

Skupina mladih nekdanjih bolnikov je prepuščena obravnavi osebnega zdravnika, ki ga mladi nekdanji bolniki obiščejo po lastni odločitvi, in poznim posledicam po zdravljenju pri teh mladih ne sledijo organizirano. Na ta način je kakovost zdravstvenih uslug bolj ogrožena (Forinder, predavatelj socialnega dela na Univerzi v Stockholmu, osebna komunikacija). Težave pri zaposlovanju oseb s fizičnimi ovirami so manjše zaradi bolj prilagojenih delovnih mest. Tudi za delo v zavodih, kot so invalidske delovne organizacije in varstveno-delovni centri, so razvili več prilagojenih programov, v katerih je ponudba pestrejša. Poudarek je na tem, da se uporabniki ne bi počutili odrinjeni. Masterton, I., vodja dnevnega centra Västerboplans v Stockholmu, je povedala, da je cilj njihove politike zapolniti prepad med osebami z invalidnostjo in brez nje (Masterton, I., osebna komunikacija).

SKLEP

Vzpostavlanje pogojev za samostojno življenje, šolanje in pridobitev zaposlitve so glavni cilji kakovostne rehabilitacije po zdravljenju. Mladi nekdanji bolniki imajo težave pri šolanju in tudi pozneje, ko iščejo zaposlitev. Velika večina mladih aktivno išče zaposlitev. V članku so opisana nekatera razhajanja med podporo pri iskanju zaposlitve, ki je bila mladim nekdanjim bolnikom dostopna, in strategijami, ki so jih razvili sami. Nekatere oblike pomoči, kot je usmerjanje v določeno šolanje in poklice, pisanje priporočil za pridobitev zaposlitve, dogovarjanje z odgovornimi osebami za zaposlitev v imenu kandidata za zaposlitev in določitev statusa invalidnosti pa tudi invalidska upokojitev namesto prilagajanja delovnih mest, mlade dodatno omejujejo ali pa so neučinkovite. Pri iskanju zaposlitve je pomembno, kakšni so trenutni splošni pogoji za šolanje in zaposlitev. Problemi se pojavljajo zaradi nerazumevanja položaja mladega nekdanjega bolnika, odnosa družbe do raka, oviranja mladih z varovanjem na eni strani in diskriminacijo na drugi. Temu se pridružuje prikrivanje diskriminacije, ker jo zakoni prepovedujejo, zato se je s tem še težje spopadati. Diskriminacija pa je dvojna, zaradi odnosa družbe do raka in zaradi posledic, ki so se razvile pri mladem nekdanjem bolniku.

Delovna razmerja so določena na podlagi ustave v zakonu o delovnih razmerjih (2006). Z ustavo in direktivami iz temeljnih dokumentov –

Direktiva o rasni enakosti (2000) in Direktiva o enakosti pri zaposlovanju (2000) – je Slovenija zavezana k uresničevanju pravne in socialne države na področju zaposlovanja in dela.

Iz temeljnih človekovih pravic izhajajo definicije in pravice ob nastanku invalidnosti. Oseba, ki je invalidna, mora imeti enake možnosti kot vsi drugi. V resnici je uporaba medicinskega modela, ki po konceptu prizadetosti ločuje ljudi v skupine po stopnji invalidnosti, kar pomeni stopnjo nezmožnosti, in določa pomoč od zunaj ne glede na resnične potrebe, nasprotna postavki enakih možnosti. Taka oblika pomoči zanemari osebne vire in poveča omejitvev.

Analiza zapisov opravljenih pogovorov je pokazala, da so mladi nekdanji bolniki odklanjali opredelitev invalidnosti in se trudili pridobiti zaposlitev. Zato bi bil ustrežnejši socialni model, ker temelji na podpiranju osebnih virov za obvladovanje življenjske situacije. Vendar se mladi nekdanji bolniki pogosto niso mogli izogniti temu, da bi pridobili prav tisto pomoč, ki je poudarila njihovo omejitvev in hkrati bolezen.

Z vidika odkritih težav se je pokazala potreba po aktivnem vključevanju različnih oseb v skupnost, ki bi opozarjale na neugodne razmere in prispevale k njihovemu spreminjanju na področju šolanja, zaposlovanja in dela. Zlasti morajo strokovnjaki priznati, upoštevati in podpreti aktivnosti mladih nekdanjih bolnikov in na podlagi njihovih aktivnosti razviti ustrezno delovanje. Priznati moramo tudi potrebo po strokovnjakih za redno delo z mladimi nekdanjimi bolniki. Število mladih, pri katerih je bilo zdravljenje uspešno, se namreč veča in tega ni mogoče zanemariti. Uspešna podpora tem mladim temelji na humanih družbenih odnosih, v katerih se stereotipi o bolezni in osebah z ovirami, medsebojna brezbržnost in manipulacije zaznavajo in presegajo.

VIRI

- Anžič, J., Jereb, B. (1998), *Otroška onkologija v Sloveniji. Onkologija*, 2, 2: 33–69.
- Burger, M. (1999), *Psihološke značilnosti mladih odraslih, ki so v otroštvu preboleli raka*. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta (magistrsko delo).
- Direktiva Sveta 2000/43/ES, z dne 29. junija 2000 (2000). *Uradni list L* 180, 19. 7. 2000: 22–26.
- Direktiva Sveta 2000/78/ES, z dne 27. novembra 2000 (2000). *Uradni list L* 303, 2. 12. 2000: 16–22.

- Dolgin, M. J., Somer, E., Buchvald, E., Zaizov, R. (1999), Quality of Life in Adult Survivors of Childhood Cancer. *Social Work in Health Care*, 28, 4: 31-43.
- Flaker, V. (1994), Analiza tveganja. *Socialno delo*, 33, 3: 189-96.
- Forrinder, U., Löf, C., Winiarski, J. (2005), Quality of Life and Health in Children Following Allogeneic SCT. *Bone Marrow Transplantation*, 36: 171-176.
- Forrinder, U., Löf, C., Winiarski, J. (2006), Quality of Life Following Allogeneic Stem Cell Transplantation: Comparing Parents' and Children's Perspective. *Pediatric Transplantation*, 10: 1-6.
- Jereb, B. (1998 a), Kaj so nas naučili bolni otroci. V: Jereb B. (ur.), *Rak pri otrocih: 13 onkološki vikend*. Postojna: Slovensko zdravniško društvo, Kancerološko združenje, Onkološki inštitut v Ljubljani, Zveza slovenskih društev za boj proti raku (7-15).
- (1998 b), Uspehi in neuspehi zdravljenja malignih bolezni pri otrocih. *Onkologija*, 2, 1: 4-8.
- Jereb, B., Korenjak, R., Kržišnik, C., Petrič-Grabnar, G., Zadravec-Zaletel, L., Anžič, J., Stare, J. (1994), Late Sequelae in Children Treated for Brain Tumors and Leukemia. *Acta Oncol.*, 33, 2: 159-64.
- Korenjak R. (1998), Sistemski pogled na izkušnjo raka in zdravljenja v otroštvu. V: Jereb B. (ur.), *Rak pri otrocih: Zbornik/13 onkološki vikend*. Postojna: Slovensko zdravniško društvo, Kancerološko združenje, Onkološki inštitut v Ljubljani, Zveza slovenskih društev za boj proti raku (92-95).
- Lansky, S. B., List, M. A., Ritter-Sterr, C., Kolpovich, P., Chang, P. N. (1985), Late Effects: Psychosocial. *Late Effects in Successfully Treated Children with Cancer. Clinics in Oncology*, 4, 2: 239-246.
- Ruccione, K. (1985), The Role of Nurses in Late Effects Evaluations. *Late Effects in Successfully Treated Children with Cancer. Clinics in Oncology*, 4, 2: 205-221.
- Shakespeare, R. (1982), *The Psychology of Handicap*. London: Methuen.
- Zadravec-Zaletel, L. (1998), Sledenje kasnih posledic zdravljenja raka pri otrocih. V: Jereb B. (ur.), *Rak pri otrocih: zbornik/13 onkološki vikend*. Postojna: slovensko zdravniško društvo, Kancerološko združenje, Onkološki inštitut v Ljubljani, Zveza slovenskih društev za boj proti raku (67 -73).
- Zakon o delovnih razmerjih (2006). *Uradni list RS*, 42-2006: 4075-4105.
- Zaviršek, D. (2000), *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba / *cf.

PRESEGANJE INSTITUCIONALNEGA, KULTURNEGA IN OSEBNEGA RASIZMA V SOCIALNEM DELU

UVOD

S finančno pomočjo v okviru programa Leonardo da Vinci mi je bilo v času doktorskega študija na fakulteti za socialno delo omogočeno devettedensko bivanje v Birminghamu, kjer sem od 27. 9. do 30. 11. 2005 na univerzi poglobljala znanje za socialno delo in pridobivala novo. Študij mi je omogočil, da sem dobila vpogled v razvoj antirasistične perspektive na področju socialnega dela, ki je od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja poglobljena komponenta v praksi in izobraževanju za socialno delo v Veliki Britaniji. Njena načrtna vpeljava v sistem izobraževanja za socialno delo je imela za posledico premik od univerzalističnega pristopa k pristopu, ki prepoznava neenakosti v britanski družbi.

»KAJ PA TI VEŠ, MLADA RAZISKOVALKA, SAJ NE ŽIVIŠ Z ROMI!«

Že v času dodiplomskega študija sem pogosto doživljala ambivalenco ljudi iz neposredne okolice, ki so reagirali na moje pripovedovanje o raziskovalnem delu z izključenimi skupinami, še zlasti z Romi. Po eni strani so izražali strahove ali nevednost, mnogi pa hkrati občudovali romsko glasbo, brezskrbno življenje pod milim nebom in lagodje na račun državne »radodarnosti«. V diskusijah o Romih so bili moji sogovorniki večinoma odklonilni. Od tega, naj se ne zapletam z njimi, naj ne hodim v nevarna romska naselja, da so Romi v privilegiranem položaju in ne diskriminirani, do očitkov o ne-realnem poznavanju položaja in raziskovanju »iz Ljubljane«, češ, »kaj pa ti veš, ki ne živiš med njimi, ki si le mlada raziskovalka v Ljubljani« (odziv bralke Dolenjskega lista iz Bele krajine

na moj odziv na položaj socialne izključenosti Romov, 13. 11. 2003).

Močno je name vplival dogodek, ki se je zgodil pred leti, ko sem se udeležila poletne šole na Central European University v Budimpešti. Neka predavateljica me je vprašala, kaj sem po izobrazbi in ob mojem odgovoru, da sem socialna delavka, izrazila sočustvovanje. Položila je roko na mojo ramo in rekla: »I'm sorry.« Iz njenih poznejših predavanj mi je postalo jasno, kaj je imela v mislih. Romi v Španiji, kjer je raziskovala v okviru socialne antropologije, so ji pogosto pripovedovali o slabih izkušnjah s socialnimi službami, o katerih si je tudi sama ustvarila negativno podobo. Socialno delo je za Rome pomenilo le nadzor, represijo, pogosto v navezi na policijske ukrepe.

Bolj kot nestrpni govor večinskega prebivalstva pa me je predramil sovražni govor socialnih delavk in delavcev, ki imajo neposreden vpliv na družbeni položaj manjšin: »Dobijo kar lepe denarce od države,« »Nič jim ne manjka, danes veliko bolje živijo, kot so včasih,« »Romom se ne da nič dopovedati,« »V naselje ne grem nikoli sama, saj nikoli ne veš,« in podobno.

Vse to me je spodbudilo k raziskovanju in aktivističnem delu na področju socialnega dela z Romi, ki so v naši državi ena najbolj osovraženih etničnih skupin. Zanimivo, ob vseh teh dogodkih in komentarjih, ki sem jih bila skozi leta deležna, nisem nikoli občutila sramu, ker sem socialna delavka, ali jeze do ljudi z nestrpnimi izjavami, temveč odgovornost, da ne rečem poklicanost, da opozorim, da reflektiram, podprem, zagovarjam. Ko sem pričela, mi je krepil moč odziv domačinov na moje početje. Znana sem bila kot »neka študentka, ki hodi okrog Romov in jih uči pravic«. Pogosto sem slišala, da so postali pogumnejši in več zahtevajo. To je zame pomenilo, da sem na pravi poti.

SLOVENSKI KONTEKST

Pojem »antirasistične perspektive« je uveljavljen zlasti v anglosaksonskih državah. Ob procesih migracije in preseljevanja je za socialno delo pomembno oblikovati teorijo, ki bo prispevala k odločilnemu »kako« v etnično občutljivem socialnem delu.

Po Braye in Preston-Shoot (2003: 41) so dominantne norme »prežete s stereotipnimi predpostavkami o tistih, ki se ‚razlikujejo‘ od norm«. To se v socialnem delu z Romi kaže v izjavah socialnih delavk: »Romi so revni zato, ker ne znajo upravljati z denarjem,« »Romski starši so neodgovorni, ker ne pošiljajo otrok v šolo,« »Romski otroci so biološko manj sposobni za matematiko,« »Romi imajo številne družine na račun denarne podpore.« Diskriminatorna praksa se kaže na več ravneh – pri izobraževanju, zaposlovanju, družbeni participaciji itn. Tudi citirani primeri izjav socialnih delavk in delavcev, ki pri delu pogosto srečujejo Rome kot uporabnike socialnovarstvenih storitev, kažejo, da Romi v javnem diskurzu, ki ga prevzema tudi stroka socialnega dela, veljajo za socialni problem.

Problematičnost romskega življenja, ki je pogosto vodilna misel javnega diskurza, zajema več ravni življenja. Romom so pripisane drugačne lastnosti, včasih kar nasprotne tistim, ki naj bi veljale za večino. Niso le ljudje s problemi, ki jih je treba reševati, temveč veljajo za družbeno skupino, ki je že sama po sebi problem.

Tudi kritična zgodovina socialnega dela z etničnimi manjšinami pokaže, da je bila poklicna ideologija stroke v odnosu do Romov pogosto polna ponotranjenih stereotipov in nereflektiranih osebnih vrednot socialnih delavk in delavcev. Starejše raziskave (npr. Majerle 1965, Žičkar 1979, Žitek 1978, Lebar 1977, Golobič 1987) opozorijo kritičnega bralca na ambivalentno vlogo socialnega dela, ki hkrati pomaga in nadzoruje. Tudi podobe, ki so jih v 60-tih, 70-tih, 80-tih letih prejšnjega stoletja producirale socialne službe, so pogosto temeljile na stereotipih »romologije« (Janko Spreizer 2002). Tako so se ohranjale in nastajale nove arhaične mitološke podobe Romov, iz katerih je pogosto izhajala diskriminatorna in rasistična praksa.

Veliko avtorjev (npr. Thompson 2001, Braye, Preston-Shoot 2003, Dominelli 2002, Shardlow 2002) opozarja, da prakso socialnega dela zaznamujejo vrednote, ki pomembno vplivajo na naša

dejanja in odnose z ljudmi, spodbujajo in odvrčajo k določenim dejanjem, četudi mnoge delujejo na neracionalni, emocionalni ravni. Po Thompsonu (2005: 109) so vrednote »močna sila, ki oblikuje vedenje in odzive ljudi na določene situacije«.

Zakaj je v socialnem delu pomembno govoriti o vrednotah? Socialno delo ne deluje v vakuumu, temveč se v praksi pogosto zrcalijo naše osebne vrednote, ki pa so lahko tudi škodljive. Pri delu s pripadniki drugih kultur racionalno vednost pogosto zamegljujejo predsodki, ki temeljijo na predstavah o homogeni skupnosti, o kolektivni »etnični« identiteti. Za pripadnike določene kulture vnaprej predvidevamo, kakšno pomoč bi radi: »Romom je samo do denarja, vse gledajo le skozi denar. Takoj ko pridejo k meni – pogosto cele družine prihrumijo v pisarno –, vem, da so prišli težiti zaradi denarja« (osebni pogovor s socialno delavko, 13. 6. 2006). Predsodki in stereotipi vplivajo na to, da uporabniki ne dobijo pomoči, ki jo potrebujejo, torej pomoči, ki bi temeljila na njihovih dejanskih potrebah. Podpora pogosto izhaja iz dominantne pozicije: »Jaz vem, kaj je za vas dobro«. Bolj ko je določena kultura negativno ovrednotena, večja je verjetnost, da bo praksa diskriminatorna. Praksa, ki temelji na (pogosto nezavednih) predsodkih in ne na eksplisitem znanju, je nestrokovna in diskriminatorna oziroma rasistična.

Braye in Preston-Shoot (2003) identificirata dve kategoriji vrednot, tradicionalne in radikalne. Thompson doda še emancipatorne. Čeprav ne znikamo tradicionalnih vrednot v socialnem delu, kot so pravičnost, enakost, empatija, humanost, pa je treba upoštevati tudi nove, radikalnejše, emancipatorne vrednote, saj je stroka socialnega dela dnevno obremenjena s kontrolo, neenakostmi in zatiranjem. Radikalne vrednote spodbujajo družbene spremembe. Te od strokovnega delavca zahtevajo odkrit diskurz o neenakosti, nepravilnosti, revščini, rasizmu. Thompson (2005: 121) je kritičen do »tradicionalnih vrednot« (individualizacija, namensko izražanje čustev, nadzorovana emocionalnost, sprejemanje, neobsojajoč odnos, avtonomija uporabnika, zaupnost, spoštovanje, kongruentnost, empatija, brezpogojno pozitivno mnenje), ki se »preveč osredotočajo na posameznika in ne upoštevajo makro družbenih vplivov (kot so širši kulturni in politični vplivi), ki se kažejo v obliki strukturnih ovir«. Dopolni jih z vrednotami, ki so osredotočene na strukturne dejavnike: deindividualizacija, enakost, socialna

pravičnost, partnerstvo, državljanstvo, krepitev moči, avtentičnost.

Bolj ko kakšna vrednota velja za samoumevno, večjo moč ima. Zato so vrednote, ki nasprotujejo neenakosti, rasizmu in drugim vrstam diskriminacije, pomemben okvir za socialno delo. Govoriti o tem, kako predsodki vplivajo na strokovno prakso, je občutljivo področje, ki pa mu je treba kljub temu dati veljavo. Seveda nimamo namena obtoževati socialnih delavk in delavcev, da so rasisti. Na področju socialnega dela govorimo o treh dejavnikih, ki vplivajo na vrednostni sistem:

- organizacijski (strukturni) kontekst (zakonodaja, ideologije)
- kulturni kontekst (družbeni predsodki in stereotipi, jezik, etnični humor)
- osebni kontekst (osebna izkušnje socializacije, ponotrjanje osebne podobe, partikularne izkušnje, ki oblikujejo naš vrednostni sistem).

Pogosto je diskriminatoren že kontekst, v katerem delamo (Razack 2002), in socialne delavke se pogosto počutijo izgorele prav zaradi okvirov, v katerih delajo:

Najbolj me moti, ker nimam dovolj časa, da bi šla večkrat na teren v romsko naselje. Enostavno nimam časa in moram delati birokracijo. Socialne pomoči nimam rada, ker je preveč papirjev, vendar tudi to je del dela, del rutine. (Socialna delavka, osebni pogovor, 23. 5. 2006.)

Pogosto se počutim ujeta, omejena v sistemu, ki marsičesa ne dovoli. Želim si pomagati komu na različne načine, ampak ne smem, ker mi to ne dovoli sistem. To se konkretno kaže v tem, da Rome, ki živijo v črni gradnji, ne smemo podpirati z denarnimi pomočmi, ki so namenjene urejanju bivališč. Pogosto se dogaja, da prikrijemo dejanski razlog za denarno pomoč. (Socialna delavka, osebni pogovor, 13. 6. 2006.)

Del krivde za položaj Romov je v sistemu. Denarna pomoč ni prinesla veliko dobrega, no, je tudi, vendar je vprašanje, kakšna je poraba teh sredstev. V zakonu je malo priložnosti kontrole. Tudi jaz nimam želje, da bi moj denar kdo kontroliral. Ne da ta denar ni njihov, seveda jim pripada, glede na položaj, v katerem živijo. Vendar v tem ne vidim prihodnosti, kjer že cele generacije živijo samo od podpore. Kot socialna delavka se potem ukvarjam le s tem, malo pa je časa za delovni odnos. (Socialna delavka, osebni pogovor, 23. 5. 2006.)

Diskriminacija ne deluje le na ravni osebnih predsodkov, temveč tudi na ravni vrednot, norm, predvidevanj, pomenov, stereotipov, pa tudi v institucionalnih odnosih moči (Thompson 2005). Zatiranje v obliki rasizma, seksizma, heteroseksizma, diskriminacije na podlagi starosti in vseh vrst ovir obstaja na osebni in strukturni ravni v vseh interakcijah. Manifestira se v organizacijskih strukturah, praksah, kulturi, odnosih med ljudmi (Braye, Preston-Shoot 2003). Zakonodajni okvir na področju dela z Romi močno vpliva na prakso socialnega dela, vendar je ta okvir le del zatiralskih praks. Zakonodaja in politika odražata politične intence, te pa ideološka prepričanja, kaj je »prav« in kaj ne. V kolektivnem smislu torej vrednote socialnega dela sooblikujejo institucionalni, kulturni in osebni okviri.

Kako »naj bi« strokovnjaki delovali, se vedli, v nasprotju s tistim, kar »želijo« oziroma »lahko«, določa etični kodeks. V socialnem delu so vrednote dobro prevedene v etična načela in vpete v profesionalno zavest. Vendar etični kodeks še ni zadostno orodje za delo z uporabniki. Socialne delavke in delavci so namreč pogosto prepričani, da so že zaradi poklicne kvalifikacije strpni in protirasistični, kar se pogosto izkaže kot preoptimistična ocena. Da je diskriminacija prisotna tudi v sistemu socialnega varstva, dokazuje že to, da je bilo treba v kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije vnesti antidiskriminacijski (šesti) člen. Strokovnjaki v socialnih službah so podvrženi normam in pričakovanjem, ki jih producira simbolno močnejši, dominantnejši del družbe; vrednote in stališča socialnih delavk do pripadnikov manjšin se tako odražajo tudi v praksi, še zlasti nereflektirani. Tudi če socialna delavka ne prepozna rasistične prakse v odnosu do ljudi romske pripadnosti, lahko njena dejanja in odnos, ki ga ima do Romov, vplivajo na to, da se uporabniki počutijo še bolj odtujeni v večinski družbi.

Na radikalne, emancipatorne vrednote opozori tudi predlog novega etičnega kodeksa, ki je bil predstavljen na osrednjem srečanju mednarodne zveze socialnih delavcev in delavk (IFSW) avgusta 2004 in na generalni skupščini mednarodne zveze šol za socialno delo (IASSW) oktobra 2004 v Adelaidi v Avstraliji. Predlog novega etičnega kodeksa je bil preveden tudi v slovenski jezik in objavljen leta 2005 (*Globalni standardi ...* 2005).

BRITANSKI KONTEKST

Velika Britanija velja za zibelko protizatiralne perspektive, ki se je uveljavila v poznih 80-tih kot odgovor na vse izrazitejšo večkulturnost v državi. V devetdesetih se pojavi val objav o protizatiralni, antidiskriminatorni in antirasistični perspektivi (npr. Dominelli 1988, Troyna, Carrington 1990, Dalrymple, Burke 1995, Thompson 2001, Braye, Preston-Shoot 2003). Od srede 90-tih naprej postane antirasistična perspektiva v Veliki Britaniji del teorije in prakse v vseh izobraževalnih programih za socialno delo. Leta 1991 je Central Council for Education and Training of Social Workers (CCETSW) v dokumentu (Paper 30) zapisal, da ima rasizem močno navzoč v vrednotah, odnosih in strukturi britanske družbe, tudi v socialnih službah in izobraževanju za socialno delo. Sprejetje tega dokumenta je v britanski sistem izobraževanja za socialno delo vnesel korenite spremembe, saj je zakonodaja vnesla zahtevo, da:

[...] morajo biti socialni delavci kompetentni za delo v večrasni in multikulturni družbi. CCETSW bo zato poskušal zagotoviti, da bodo študentje opremljeni ne le za etnično občutljivo prakso, temveč tudi za soočanje z institucionalnimi in drugimi oblikami rasizma. Zahteval bo, da bosta vsebina in kontekst učenja promovirala in razvijala ta pristop. CCETSW bo prav tako poskušal zagotoviti, da bodo študentje opremljeni z znanjem za preseganje drugih oblik diskriminacije, ki temeljijo na starosti, spolu, spolni usmerjenosti, razredu, hendikepiranosti, kulturi, veroizpovedi. (CCETSW 1991; naš prevod.)

Dokument omenja specifično znanje, spretnosti in kompetence socialnih delavcev za delo v multikulturni družbi. Poudarja zavedanje o medsebojnem vplivanju med strukturnimi ovrhmi, raso, razredom in spolom, zavedanje o individualnem in institucionalnem rasizmu in načinih za njuno preseganje s pomočjo antirasistične prakse in potrebo po politiki in praksi, ki bosta nediskriminatorni in protizatiralni

Temu dokumentu so bili prilagojeni vsi študijski programi za socialno delo. Načelo, da morajo biti kvalificirane socialne delavke in delavci sposobni prepoznati in delati v okolju osebnih, rasnih, družbenih in kulturnih razlik, je bilo institucionalizirano. Zavedanje o različnih oblikah zatiranja je vplivalo na preoblikovanje vrednot v socialnem delu.

NAMESTO SKLEPA

Etnično občutljivo socialno delo in antirasistična perspektiva v socialnem delu v slovenskem prostoru še nista prepoznani kot pomembni akademski in praktični perspektivi. Kritična refleksija socialnega dela z romsko etnično skupino pokaže, da socialno delo še ni prelomilo z rasističnimi praksami. V zadnjih letih so mnogi raziskovalci (npr. Zaviršek 2001, Kodila 2001, Vodošek 2001, Zorn 2003, Žnidarec Demšar, Urh 2005) opozorili na pomanjkanje znanja socialnih delavk in delavcev o antirasističnih načelih pri delu s starimi in novimi etničnimi skupinami. Antidiskriminatorno načelo, zapisano v etičnem kodeksu, ni dovolj, da bi socialno delo postalo etnično občutljivo. Socialne službe niso odporne na rasistične vplive osebnega in širšega kulturnega in institucionalnega konteksta, zato je nujno razviti izobraževanje za socialno delo, ki se bo dotaknilo rasizma v tej disciplini. Socialne delavke in delavci so še vedno pogosto slepi za te pojave, saj so v stroki razširjeni predsodki in stereotipi o različnih kulturah, zato je ustrezno izobraževanje izredno pomembno (Dominelli 1988).

Odkrite diskusije o rasizmu, neenakosti, izključenosti so tudi na fakulteti za socialno delo v zadnjih letih omogočile, da študentje v projektnem delu z Romi pridobivajo izkušnje na področju etnično občutljivega in antirasističnega socialnega dela. Vzpostavljajo stike s pripadniki etničnih skupnosti, pridobivajo izkušnjo terenskega dela, sodelujejo v skupnostnih akcijah, razvijajo proaktivno držo, zlasti pa sistematično in kritično reflektirajo svoje delo.

Špela Urh

VIRI

- Braye, S., Preston-Shoot, M. (2003), *Empowering Practice in Social Care*. Philadelphia: Open University Press.
- CCETSW (Central Council for Education and Training in Social Work) (1991), *One Small Step Towards Racial Justice: The Teaching of Antiracism in Diploma Social Work Programmes*. Farnborough, Hants: Midas Press.
- Dalrymple, J., Burke, B. (1995), *Anti-Oppressive Practice: Social Care and the Law*. Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.
- Dominelli, L. (1988), *Anti-Racist Social Work: A Challenge for White Practitioners and Educators*. Basingstoke: Macmillan Education.

- (2002), *Anti-Oppressive Social Work Theory and Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Globalni standardi izobraževanja in usposabljanja za socialno delo / Predlog novega etičnega kodeksa v socialnem delu (2005). Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo (prev. Jelka Zorn).
- Golobič, S. (1987), *Socialno ekonomsko stanje Romov v občini Metlika*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).
- Janko Spreizer, A. (2002), *Vedel sem, da sem Cigan – rodil sem se kot Rom*. Ljubljana: ISH.
- Kodeks etike socialnih delavk in delavcev Slovenije. [Http://www.fsd.si/dsdds/Kodeks%20etike.htm](http://www.fsd.si/dsdds/Kodeks%20etike.htm) (9. 8. 2007).
- Kodila, S. (2001), *Problematika dokumentacije o romskih otrocih na osnovni šoli s prilagojenim programom*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).
- Lebar I. (1977), *Specifični problemi in socializacija romskih otrok*. Ljubljana: Višja šola za socialno delo (diplomska naloga).
- Majerle, Z. (1965): *Zaposlovanje in adaptacija ciganov na delovno mesto v občini Novo mesto*. Šola za socialne delavce (diplomska naloga).
- Razack, N. (2002), *Transforming the Field: Critical Antiracist and Anti-Oppressive Perspectives for the Human Services Practicum*. Halifax: Fernwood.
- Shardlow, S. M. (2002), Values, Ethics and Social Work. V: Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (ur.), *Social Work: The- mes, Issues and Critical Debates*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave, Open University Press (30–40).
- Thompson, N. (2001), *Anti-Discriminatory Practice*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- (2005), *Understanding Social Work: Preparing for Practice*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Troyna, B., Carrington, B. (1990), *Education, Racism and Reform*. London, New York: Routledge.
- Vodošek, L. (2001), *Romski otroci v sistemu izobraževanja: Perspektiva socialnega dela*. Ljubljana: VŠSD (diplomska naloga).
- Zaviršek, D. (2001), Lost in Public Care: The Ethnic Rights of the Ethnic Minority Children. V: Dominelli, L., Soydan, H., Lorenz, W. (ur.), *Beyond Racial Divides: Ethnicities in Social Work Practice*. Aldershot: Ashgate (171–188).
- Zorn, J. (2003), Antirasistična perspektiva v socialnem delu: Kako prepoznati rasizem v vsakdanjem življenju in kulturna kompetentnost služb. *Socialno delo*, 42, 4–5: 303–310.
- Žičkar, S. (1979), *Romi v občini Novo mesto*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (diplomska naloga).
- Žitek, M. (1978), *Socializacija romskih otrok v občini Murska Sobota*. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce (diplomska naloga).
- Žnidarec Demšar, S., Urh, Š. (2005), Socialno delo z Romi: Sistem kontrole ali sistem pomoči? *Socialno delo*, 44, 4–5: 325–331.

PRISPEVEK UPORABNIKOV K UVELJAVLJANJU PARTICIPACIJE V SOCIALNEM VARSTVU IN SOCIALNEM DELU V VELIKI BRITANiji

UVOD

Čeprav se na področju socialnega varstva, v raziskavah in v izobraževanju za socialno delo veča zanimanje za krepitev moči, vključevanje in partnerstvo uporabnikov, so pridobitve in dosežki uporabniških gibanj slabo poznani. Prispevek uporabniških gibanj k razvoju in spremembam v zdravstvu in socialnem varstvu, pri usposabljanju strokovnih delavcev, oblikovanju ukrepov in politik, načrtovanju socialnovarstvenih storitev, oblikovanju standardov kakovosti, šolanju za socialno delo in raziskovalnem delu ni raziskan in ovrednoten. Zato obstaja velika nevarnost, da bo spregledan, prezrt in pozabljen.

Socialno varstvo in socialna politika, opredeljevanje standardov kakovosti, raziskovalna dejavnost in izobraževanje za različne poklice v socialnem varstvu v državah Evropske unije morajo tudi zaradi delovanja uporabniških gibanj in pogosto prav zaradi njihovih zahtev vedno znova premišljati pomen ključnih pojmov in načela sodobne evropske pravne ureditve – državljske pravice, individualnost, kakovost življenja in participacija. Povezani so z vplivom, ki ga ima kdo na odločitve o kakovosti, vsebini ukrepov in standarde storitev v socialnem varstvu, na področju izobraževanja, zaposlitve, stanovanja in šolanja za poklice v socialnem varstvu.

POJEM PARTICIPACIJE UPORABNIKOV

V demokratični družbi velja participacija za samoumevno kategorijo, vendar se ta pojem uporablja za različne namene in predpostavlja različne stopnje vključevanja udeležencev. Pojavlja se tudi v različnih kontekstih in povezavah. Zaradi vsega tega so nesporazumi neizogibni.

Nedosledna opredelitev participacije in pomanjkanje vpliva uporabnikov socialnovarstvenih storitev na izvajanje prejetih storitev se odražata v uvajanju pridevnikov kot »aktivna« ali »polna« participacija, kar implicira, da participacija ni dosegla želenega obsega, ravni, kakovosti in podobnega.

Pri pregledu terminoloških značilnosti moramo opozoriti na nedoslednost pri rabi pojmov »participacija« in »vključenost«. Včasih se pojavljata kot sinonima in izmenoma. Iz perspektive moči pa ju lahko razlikujemo. Če namreč razumemo participacijo kot sodelovanje z večjim ali manjšim vplivom na odločitve, potem vključenost ni sinonim za participacijo, temveč šele njen pogoj. Vključenost v proces odločanja še ne zagotavlja kakovostne participacije; zanjo je potrebna moč, da vplivamo na odločitve.

UPORABNIŠKA GIBANJA KOT GENERATORJI SPREMEMB

Svetovna uporabniška gibanja so v zadnjih treh desetletjih generirala koncepte, ki so postali nepogrešljivi pri oblikovanju vladnih ukrepov in strokovne prakse v socialnem varstvu. Danes si ne moremo predstavljati teorije in prakse socialnega dela brez teorije družbenega izključevanja, socialnega modela, filozofije neodvisnega življenja in pomena vpliva uporabnikov na socialnovarstvene storitve (Morris 1993, Oliver 1996, Oliver, Barnes 1998).

Razvoj uporabniškega gibanja v Veliki Britaniji poskušajo pojasniti številne teorije družbenih gibanj. Jane Campbell (Campbell, Oliver 1996) omenja dva temeljna dejavnika. Prvi je, da so k povezovanju v nova družbena gibanja uporabnike socialnovarstvenih storitev spodbudile skromne življenjske priložnosti, ki so jih imeli v šestdesetih

letih prejšnjega stoletja. Po drugi svetovni vojni je nastopilo obdobje napredka in gospodarskega razcveta, ki je obljubljal blagostanje, kakršnega še ni bilo. To pa ni veljalo za ljudi s telesnimi poškodbami, ki so obtičali osamljeni in v revščini, naj so živeli doma ali v zavodu. Njihov položaj so odrejali novi zakoni, ki niso zagotavljali pogojev, da bi lahko živeli običajno življenje v skupnosti. Podobno neučinkovite so bile v tem smislu nevladne organizacije, tudi tiste z dolgoletno tradicijo; delovale so nedemokratsko in niso bile odgovorne svojemu članstvu, niso bile v pomoč svojim članom in pogosto so jim tudi škodovala (Rae v *ibid.*). Ljudje so se včlanili, vendar so nekateri ostali razočarani, ker niso prejeli ustrezne pomoči za svoje težave, drugi zato, ker so porabili vse moči za zbiranje denarja za zdravljenje. Med posamezniki s telesnimi poškodbami, ki so živeli v osamljenosti in brez vpliva, se je krepilo zavedanje, da kakovost njihovega življenja določajo politični dejavniki. Drugi razlog za razvoj uporabniškega gibanja pa je po mnenju Jane Campbell naraščajoče število zavodov, zlasti po letu 1948, in javno mnenje, ki je sporočalo, da v britanski družbi ni več dopustno zapirati ljudi v zavode. Campbell ugotovi, da kljub načelu države blaginje »varnost od zibelke do groba za vse«, skrb ni bila zagotovljena vsem družbenim skupinam v takem obsegu, kakor bi lahko bila.

Uporabniško gibanje je zrastle iz spoznanja, da se tako politične stranke kot dobrodelne nevladne organizacije pretežno ukvarjajo same s sabo, namesto da bi podprle prizadevanja posameznikov za preselitev iz zavodov v lokalno skupnost. Mnogi se strinjajo z ugotovitvami raziskave, v kateri Paul Hunt (v Morris 1993) sklene, da se družba do ljudi v zavodih vede, kot da so socialno mrtvi, vendar odločno oporeka prepričanju znanstvenikov, da je ta smrt posledica telesne poškodovanosti. Ken Davis in Maggie Hines sta zapustila zavodsko okolje in zaživela v skupnosti. Po njuni odločitvi so se zgledovali tudi drugi in poskušali pregovoriti lokalne oblasti, naj jim zagotovijo stanovanje in osebno asistenco. Iz teh prizadevanj se je leta 1974 rodilo Mednarodno združenje proti segregaciji (United People International Against Segregation). V ustanovni listini gibanja je zapisano, da si bo prizadevalo nadomestiti segregirana okolja in pristope s storitvami in programi, s katerimi si bodo člani uredili polno življenje v skupnosti in v njej participirali. To predpostavlja zagotovljene finančne, tehnične, zdravstvene, izobraževalne

in druge pogoje za doseganje čim večje neodvisnosti pri vsakodnevnih opravilih, zagotovitev mobilnosti in možnost zaposlitve za življenje po lastni predstavi in s polnim vplivom nad svojim življenjem (Morris 1993).

V sedemdesetih in osemdesetih letih so dramatično narastle aktivnosti gibanje, nastale so se mreže podpore pri preseljevanju ljudi iz zavodov v skupnost, značilen pa je tudi porast uporabniških organizacij, ki same organizirajo storitve, zlasti osebno asistenco in prevoz za svoje članstvo. To delovanje so spremljale številne kampanje, s katerimi so promovirali načela neodvisnega življenja ter krepili zavest o človekovih in državljskih pravicah.

NEODVISNO ŽIVLJENJE

Gibanje za neodvisno življenje (Independent Living Movement) dvomi v ideologijo neodvisnosti, kakršno uveljavlja strokovni pristop, ko povezuje neodvisnost s sposobnostjo branja, pisanja, kuhanja in gospodinjenja. Dokler posameznik tega ne obvlada, je odvisen in nesposoben odločiti o sebi, torej potrebuje skrb in skrbnika. Simon Briesden razume neodvisnost kot uresničevanje svojih življenjskih ciljev. Bistvo neodvisnosti je v tem, da odločamo o svojih zadevah, ne da vse napravimo sami. Neodvisnost torej ni povezana s telesno ali umsko sposobnostjo, da skrbimo zase brez pomoči, temveč pomeni, da imamo zagotovljeno pomoč v obsegu in na način, kot jo potrebujemo (Briesden v Morris 1993).

Koncept neodvisnega življenja je postal usmeritev in načelo pri zagotavljanju storitev. Temelji na štirih predpostavkah: prvič, vsak človek je pomemben, drugič, vsakdo, ne glede na stopnjo poškodbe, je sposoben izbirati, tretjič, ljudje, ki jih je družba onesposobila za polno življenje zaradi njihovih telesnih poškodb, intelektualnih ali senzornih sposobnosti ali zaradi težav z duševnim zdravjem, imajo pravico sami sprejemati odločitve o svojem življenju, četrtič, ljudje s poškodbami imajo pravico polno participirati v skupnosti (Morris 1993). Te pravice imajo tudi stari ljudje, ljudje z več težavami in poškodbami in pripadniki drugih ras in kulturnih manjšin. Koncept neodvisnega življenja se je izoblikoval iz trpljenja in boja številnih posameznikov, da bi si uredili življenje v skupnosti po svoji meri.

DRUŽBENO ONESPOSABLJANJE

Prvo definicijo družbenega onesposabljanja so izoblikovali ljudje z izkušnjo družbene izključenosti zaradi svojih psihofizičnih lastnosti ali zaradi bolezni. Razvilo jo je Mednarodno združenje proti segregaciji leta 1975. Tako so se uprli definicijam Svetovne zdravstvene organizacije, ki so usmerjene na poškodbe telesa ali nesposobnost obvladovanja funkcij. Nova definicija poudarja družbeno onesposabljanje, ovire ali omejitve, ki jih pred posameznika postavlja sodobna družba. Ker potrebe ljudi s telesnimi poškodbami niso upoštevane, so izključeni iz glavnih tokov v družbi (Oliver, Barnes 1998).

Gibanje za neodvisno življenje se opira na analize družbenega onesposabljanja, ki izhaja iz značilne družbene organiziranosti Zahoda. Zahodna družba je organizirana po meri zdravega, telesno popolnega, svetlopoltega predstavnika večinske kulture, ki mu delujejo vsa čutila, heteroseksualnega, zaposlenega moškega iz srednjega družbenega razreda. Kdor to ni, doživlja določeno diskriminacijo ter mu, ji je oviran dostop do dobrin, ki so namenjene vsem v določeni družbi. Te dobrine so zlasti izobraževanje, zaposlitev, partnerstvo, stanovanje, prosti čas in zdravo okolje. Zaradi oviranega dostopa do dobrin doživlja socialno izključenost in ne more sam, sama izboljšati kakovosti svojega življenja.

Teorija družbenega izključevanja izhaja iz socialne pravičnosti in opozarja na zatiralske značilnosti zahodne družbe. Terja njeno spreminjanje, ne pa prilagajanja posameznika v njej. Zavrača pristope, ki izhajajo iz usmiljenja ali toleriranja drugačnosti in terja analize in raziskave osebne izkušnje družbene izključenosti, razvrednotenja, zatiranja in diskriminatornih praks, ki jih vsakodnevno doživljajo številni posamezniki in družbene skupine zaradi svojih psihofizičnih lastnosti ali zdravstvenega stanja. Izkušnje ljudi so povezane z omejitvami v družbi in v svetu okoli njih, ki je načrtovan in organiziran za življenje zdravih ljudi brez poškodb (Swain *et al.* v Barnes 1997).

KAMPANJE

Od leta 1981 je uporabniško gibanje med drugim sodelovalo v kampanjah za dostopnost javnega prevoza, proti diskriminaciji pri zaposlovanju ljudi s telesnimi poškodbami, se zavzemalo

za vključujoče šolanje vseh otrok in mladih v istem izobraževalnem sistemu, podprlo nastanek alternativnih oblik zagotavljanja socialnovarstvenih storitev v partnerstvu z uporabniškimi skupinami in se v kampanjah zavzemalo za antidiskriminacijsko zakonodajo, kar je gibanju prineslo več javne pozornosti in podpore kot kar koli prej (Barnes 1997). Eden najbolj odmevnih učinkov kampanj uporabniškega gibanja je prav sprejem te zakonodaje in znotraj nje zakona o neposrednem financiranju osebne asistencije leta 1996 in 1997.

SOCIALNO VARSTVO, IZOBRAŽEVANJE IN RAZISKOVANJE

Uporabniki socialnovarstvenih storitev so najprej opazno prispevali k preoblikovanju storitev za prejemnika. Ta vpliva na oblikovanje, izvedbo, upravljanje in oceno storitve. Še v osemdesetih letih je za vpliv uporabnika na storitev veljala možnost, da je sodeloval pri njenem oblikovanju in da se je lahko pritožil, če je šlo pri izvajanju kaj narobe. Mnogi pa si niso upali pritožiti se nad prejetimi storitvami, od katerih so bili odvisni. Zato so nastale drugačne oblike vplivanja na oblikovanje in izvajanje storitve, podpore ali pomoči, na primer, vpliv na izboljšanje njene kakovosti. Storitve se spreminjajo in prilagajajo glede na uporabnikovo izkušnjo z njo. Zavedanje o pomenu vpliva nad tem procesom postaja odločilen dejavnik pri participiranju uporabnikov. Pri zagotavljanju socialnovarstvene storitve bo to pomenilo, da bo imel vsak uporabnik storitve besedo pri opredelitvi svoje situacije in vpliv na poti in izhode iz nje, na storitve, ki jih pri tem potrebuje, in na oceno prejetih storitev. Za dobro prakso pri zagotavljanju participacije uporabnikov in njihovih svojcev velja, da spodbuja nastanek učinkovitih storitev. Izvajalci prilagajajo storitve povpraševanju, zato se posamezniku ni treba več prilagajati njihovim programom in vsebinam. Uporabnik ima torej na voljo različne možnosti, med katerimi izbira vsebine, ki ustrezajo njegovim potrebam (Morris 1997).

Drugo področje participacije je področje strateškega načrtovanja socialnovarstvenih storitev in postavljanje standardov kakovosti in učinkovitosti. V tem primeru gre za proučevanje zagotavljanja storitev v širšem pomenu. Uporabniki sodelujejo v odborih za načrtovanje, kot svetovalci v upravnih odborih in različnih delovnih telesih, pri spremljanju in v inšpekcijskih službah. Njihov nepogrešljiv

prispevek je presoja, ki izhaja iz osebne izkušnje, s čimer prispevajo k odločitvam za boljšo odzivnost storitev, za izboljšanje kakovosti storitev, za povečanje vpliva uporabnikov pri načrtovanju storitev, v upravljanju, izvedbi ali ocenjevanju prejetih storitev. Zadnja leta politika močno poudarja potrebo po izboljševanju kakovosti storitev v socialnem varstvu in zdravstvu in potrebo po razvijanju kazalcev kakovosti storitev. Te pobude prihajajo zlasti iz vrst menedžerjev, načrtovalcev in iz strokovnih krogov. Pristopi, ki jih uvajajo, pa so menedžerski tako po zasnovi kot tudi po vrednostnih usmeritvah in se največkrat razlikujejo od prioritet ali skrbi, ki jih imajo uporabniki teh storitev. Kakovostna izvedba in učinkovitost storitve imata namreč različen pomen za vsako skupino zainteresiranih strank. Uporabniki so z različnimi vzvodi pritiska dosegli, da sodelujejo pri oblikovanju standardov kakovosti, merjenju učinkov, njihovem ocenjevanju in interpretiranju (Hasler *et. al.* 1999).

Tretje področje participacije je vzpostavljanje storitev in podpore, ki jih nadzorujejo sami uporabniki teh vsebin in je pogosto prezrto, čeprav je za posamezne uporabnike ključno. Gre za številne raznovrstne oblike pomoči, ki so jih vzpostavili in razvili posamezniki, da bi si organizirali življenje po svoji meri in želji. Najbolj opazen izid participiranja uporabnikov na tem področju je zakon o neposrednem financiranju osebne asistencije, s čimer postane uporabnik storitev delodajalec, ki najame izvajalca osebne asistencije, za katero prejme denarna sredstva. Uporabniki storitev so razvili tudi programe in storitve, ki jih sami vodijo. Najpogosteje so ti programi finančno podhranjeni ali pa je financiranje neredno in nezanesljivo, vendar so kljub temu uporabniki tem programom posebno naklonjeni. Te storitve so najpogosteje razvili zaradi nezadovoljstva s kakovostjo storitev javnih zavodov in želje po večjih spremembah; so prilagodljive, spodbujajo izbiro in vpliv uporabnika, izvajalec je odgovoren uporabniku (Morris 1993). Vse te značilnosti storitev so med prejemniki zelo iskane, zato si k taki kakovosti prizadevajo tudi javni zavodi in nevladni izvajalci, vendar brez opaznih uspehov.

Naslednje spregledano področje, kjer so uporabniki storitev prispevali velik delež, je poklicno usposabljanje izvajalcev. Prejemanje socialnovarstvenih storitev je tesno povezano s strokovno prakso in izvajalci, z razumevanjem in razvijanjem strokovne prakse kot skupnega

projekta. V tem procesu sodelujeta izvajalec in uporabnik, pri čemer slednji odloča o oblikovanju in izvedbi storitve v skladu s svojimi pravicami in potrebami. Uporabnik torej oblikuje storitev v obsegu in trajanju, ki mu ustreza. V tem sodelovanju je naloga izvajalca pridobiti mnenja, spoznati in dojeti misli, ideje uporabnika storitve. To je trajen in sistematičen proces dogovarjanja, pogajanj, zbiranja in pridobivanja mnenj, pogledov, idej, znanj in izkušenj uporabnikov, kar ustvarja dragocen vir za strateško načrtovanje in razvoj participatornega načrtovanja storitev tako na ravni posameznika kot tudi na splošno. Uporabniki socialnovarstvenih storitev so svetovalci, od leta 1980 naprej pa usposabljujejo socialne delavce in delavce in drugo osebje v socialnem varstvu. V ta namen so razvili tečaje in programe in potrebna gradiva. V to delo je bilo vloženo veliko truda, vendar je napredek še skromen in neenakomeren (Beresford 2005).

V širšem kontekstu je participacija uporabnikov storitev v socialnem varstvu prispevala k seznanjanju širše javnosti in posameznih skupnosti o dosežkih članov in članic, ki so sicer razvrednoteni, označeni, izločeni ali izključeni iz glavnih družbenih tokov. Na javnost naslavlajo sporočila, v katerih ti posamezniki in skupine niso predstavljeni kot uporabniki socialnovarstvenih storitev, temveč jih povezujejo z državljanstvom ali s pripadnostjo kakšni skupnosti in članstvom v njej (Kemshall, Littlechild 2000).

Raziskovanje v socialnem in zdravstvenem varstvu se kot področje participiranja šele dobro razvija. Uporabniki prispevajo na različne načine. Zbirajo mnenja in ugotavljajo izkušnje ljudi, ki prejemajo socialnovarstvene storitve ali storitve s področja duševnega zdravja. To je za raziskovalce in ocenjevalce programov dragocen vir o potrebah uporabnikov storitev – katere storitve potrebujejo in koliko so zanje uporabne. Poznajo tudi radikalnejšo raziskovalno paradigmo, ki spodnaša klasične metode, rezervirane za majhne skupine vplivnih raziskovalcev, ki proučujejo obsežno število precej nemočnih predmetov (Oliver 1996). »Vključevanje uporabnikov v raziskovanje« lahko pomeni vse mogoče – da se raziskavi izogone ali da svetujejo pri načrtovanju in izvedbi ali da vplivajo nanjo in jo nadzirajo v vseh korakih (od načrtovanja do analize podatkov).

Participacija uporabnikov socialnovarstvenih storitev postaja v Veliki Britaniji ključna tema tudi pri študijskih programih za socialno delo in zahtevana v celotnem izobraževalnem procesu.

Uporabniki socialnovarstvenih storitev menijo, da je njihovo sodelovanje pri usposabljanju strokovnih delavk in delavcev zelo učinkovit način za spreminjanje strokovne prakse. Participacija uporabnikov socialnovarstvenih storitev je potrebna pri usposabljanju strokovnih kadrov na njihovem delovnem mestu, pri razvijanju programov usposabljanja, pri pripravi učnih gradiv, pri izbiri, ocenjevanju in načrtovanju učnih programov in pri ocenjevanju študentov. Vse to že poteka, s čimer uresničujejo zahtevo britanske poklicne kvalifikacije za področje socialnega dela iz leta 2003, ki predvideva participacijo uporabnikov na vseh ravneh in v vseh fazah usposabljanja za socialno delo (Levin 2004). Izziv pri uresničevanju tega določila je zagotoviti celostno participacijo uporabnikov pri vseh vrstah izobraževanj in usposabljanj.

OVIRE PRI PARTICIPACIJI

Participacije uporabnikov tako kot vse velike ideje ni težko spodkopati. Da se to ne bi zgodilo, bi morala imeti participacija veliko globlji pomen, kot pa je zgolj upravljanje zadovoljstva, tu in tam kakšen sestanek ali trenutna navzočnost pri prejetju storitev. Ne obstaja en sam in pravilen način »vključevanja uporabnikov«, kakor tudi ni čarobnega pristopa, ki bi zagotovil uspeh. Na voljo pa so izkušnje in znanje za boljše delo. Oboje pridobimo s trdim delom v sodelovanju številnih uporabnikov in strokovnih delavcev. Iz tega sodelovanja so se razvila načela participacije na različnih področjih, od katerih smo nekatera predstavili.

Ovire zamegljijo uporabnikom in strokovnim delavcem bistvo participacije in zakaj je sploh potrebna. Te ovire se najpogosteje nanašajo na zagotovljeno podporo za srečevanje na sestankih in mreženje, zagotavljanje enakih možnosti za participacijo, zagotovljen dostop in podpora in etična vprašanja (Carr 2004).

Čeprav načeloma spodbujajo vključevanje uporabnikov v socialnem varstvu, pa izvajalci ne poskrbijo dovolj za izobraževanje osebja o tem, zakaj je treba zagotoviti vključevanje uporabnikov in čemu rabi. Zato pomen in smisel tega vključevanja blede ali pa ni razumljen.

Na splošno sicer velja, da imamo ljudje radi zadnjo besedo pri stvareh, ki nas zadevajo, kar velja tudi takrat, ko se srečujemo z velikimi težavami, s terminalno boleznijo ali težkimi čustvenimi

izgubami (Beresford 2005). V teh primerih je pomembna izbira, ali želimo participirati kot uporabniki, in ne zapoved participacije. Drugo vprašanje pa je, kdo bo imel od tega največ koristi. Če je uporabnik storitev zgolj vir informacij ali podatkov, je bil njegov vpliv prezrt. Kjer uporabnik nima zagotovljenega vpliva na odločitve, ne moremo govoriti o participaciji.

SKLEP

Predstavili smo nekatera najvidnejša področja, na katerih so uporabniška gibanja v Veliki Britaniji odločilno prispevala k razumevanju pomena človekovih in državljskih pravic pri oblikovanju ukrepov, programov in storitev za izboljšanje kakovosti življenja posameznikov in skupin, ki prejemajo socialnovarstvene storitve. Prispevek uporabniških gibanj se je večinoma oblikoval v pomanjkanju in trpljenju, iz vztrajnih prizadevanj, da bi dopovedali centrom moči, da so enakovreden del resničnosti, iz katere so bili izločeni, ter da hočejo uveljaviti pravico do svojega mesta in polnega življenja v skupnosti.

Ozrli smo se na različne pomene, ki jih v različnih kontekstih prevzema pojem participacija. V socialnem varstvu se povezuje z vplivom na odločitve. To spoznanje smo podprli s primeri, ko so si posamezniki, organizacije in uporabniška gibanja vzeli moč, izpričali svojo izkušnjo in znanje ter postavili svoje zahteve pred družbeno skupnost. Ta moč ni bila dana, morali so si jo sami vzeti. Dokler se to ni zgodilo, njihov glas ni bil slišan in človeštvo je ostajalo prikrajšano za razumevanje pojava družbenega izključevanja in temeljnih zakonitosti pri oblikovanju učinkovitih socialnovarstvenih storitev in ukrepov. Enako velja za programe poklicnega usposabljanja in izobraževanja za socialno delo.

Participacija se torej povezuje z vplivom zainteresiranih in udeleženih strank. Je nujno in nepogrešljivo načelo pri oblikovanju, izvedbi in ocenjevanju socialnovarstvenih storitev, ukrepov in izobraževalnih programov. Podobno meni tudi Peter Beresford (2005), ki pravi, da sta izkušnja in znanje uporabnika socialnovarstvenih storitev v dobi »participacije« in »partnerstva« nepogrešljiva osnova za prakso in ukrepe na področju socialnega varstva in socialnega dela.

Jelka Škerjanc

VIRI

- Barnes, M. (1997), *Care, Communities and Citizens*. Essex: Addison Wesley Longman.
- Beresford, P. (2005), *Involving Service Users in Health and Social Care*. Milton Park: Routledge.
- Campbell, J., Oliver, M. (1996), *Disability Politics*. London: Routledge.
- Carr, S. (2004), Has Service User Participation Made a Difference to Social Care Services? Position Paper No 3. March 2004. The Social Care Institute for Excellence. <http://www.scie.org.uk/publications/positionpapers/pp03.asp> (5. 7. 2007).
- Hasler, F., Campbell, J., Zarb, G. (1999), *Direct Routes to Independence*. London: National Council for Independent Living, Policy Studies Institute.
- Kemshall, H., Littlechild, R. (ur.) (2000), *User Involvement and Participation in Social Care: Research Informing Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Levin, J. (2004), *Involving Service Users and Carers in Social Work Education: Resource Guide No 2*. London: Social Care Institute for Excellence, NISW, Joseph Rowntree Foundation.
- Morris, J. (1993), *Independent Lives? Community Care and Disabled People*. Houndmills etc.: Macmillan.
- Morris, J. (1997), *Community Care: Working in Partnership with Service Users*. Birmingham: Venture Press.
- Oliver, M. (1996), *Understanding Disability*. Houndmills etc.: Macmillan.
- Oliver, M., Barnes, C. (1998), *Disabled People and Social Policy*. Essex: Addison Wesley Longman.

UPORABNIŠKA PERSPEKTIVA V SOCIALNEM DELU

S ČIM SVA SE KOT PODIPLOMSKI ŠTUDENTKI
SOCIALNEGA DELA V SKUPNOSTI SREČALI V BERLINU

Nemčija je dežela, ki slovenskemu študentu ali študentki ne bo povzročila kulturnega šoka, a kljub temu naju je Berlin s svojo multikulturalnostjo in raznolikostjo očaral. Ob površnem pregledu berlinskega sistema socialnega varstva sva ugotovili, da se v bistvenih elementih ne razlikuje od slovenskega. Največjo razliko najdeva v vlogi cerkvenih organizacij, ki delujejo na področju socialnega varstva in ponujajo različne socialne programe. Prav tako je bolj razvit zasebni sektor in s tem je ponudba socialnih storitev veliko bolj pestra. Kar nekaj podobnosti se kaže v terminologiji, ki se uporablja v socialnem delu. Trend na področju socialnega dela je precej podoben slovenskemu; uporabniška perspektiva s svojim kritičnim pristopom se še vedno prebija skozi tradicionalno socialno delo in poskuša najti prostor v obstoječi mreži.

V poročilu opisujeva le dve zanimivi izkušnji, ki sva jih doživeli v Berlinu, a ti sta prispevali k potrditvi najinega razmišljanja o vlogi socialnega dela, ki mora upoštevati uporabniško perspektivo. Socialno delo bi moralo vedno gledati na individualne probleme ljudi tudi širše v družbenopolitičnem kontekstu in delovati na različnih ravneh, ne samo v odnosu do uporabnikov, temveč tudi v odnosu do širše družbe, in se boriti za pravice ljudi.

Visoko strokovno šolo za socialno delo in socialno pedagogiko, ki je bila v Berlinu najina gostiteljica, je 1899 ustanovila Alice Salomon (1872–1948), ki je bila ena največjih pionirk socialnega dela, poleg tega pa ena pomembnih zagovornic ženskih pravic in družbene pravičnosti. Šola je državna (v Nemčiji imajo še protestantske in katoliške šole za socialno delo) in je med skupaj 82 šolami za socialno delo v Nemčiji ena največjih in najstarejših institucij visokega izobraževanja za socialno delo. Iz šole, ki je ponujala strokovno

usposabljanje za ženske, je postala mednarodno orientirana raziskovalna univerza, ki ponuja diplomske in poddiplomske programe domačim in tujim študentom. Njena dodiplomska programa sta program socialnega dela in socialne pedagogike in program zdravstvene nege in menedžmenta zdravstvene nege.

Prebrali sva, da v očeh nemške javnosti socialno delo ostaja povezano z marginaliziranimi ljudmi, z deviantnostjo, mladoletnim prestopništvom itn. V medijih socialno delo ni spoštovano zaradi svoje pomagajoče vloge. Javnost celo zahteva, naj izvaja funkcijo socialne kontrole. To je še zaostreno z navidezno nezmožnostjo socialnega dela, da bi razvilo učinkovite in ustrezne strategije, s katerimi bi uspešno pojasnilo svoje perspektive, in tako ostajajo pogledi na socialne probleme, deviantnost, vključenost in izključenost pogosto preslišani.

Zanimala sta naju zlasti razvoj uporabniške perspektive in radikalno socialno delo, ker gre za kritičen pristop k reševanju problemov. Ljudi predrami, spodbudi, da se začnejo braniti in razmišljati, da začnejo argumentirati smisel svojega dela, da se začnejo zagovarjati ali pa ugotavljati, da dosedanji način ni ustrezen. Radikalno socialno delo nikoli ne dovoli vkalupljanja, reševanja težav po enem modelu, in poskuša vedno znova spreminjati obstoječi sistem. Ne sprijazni se z utečeno prakso. Poskuša jo spreminjati, zato radikalno delo nikoli ne pusti človeka ravnodušnega. Z bolj radikalnim pristopom, kot sva ga našli pri Irren Offensive, se še nisva srečali. Gre za skupino ljudi, ki so preživeli psihiatrično zdravljenje, kot sami pravijo, in ki so v svojem delovanju usmerjeni zlasti v politične akcije proti psihiatričnemu nasilju in prisilnemu zdravljenju. Lani so praznovali že 25 let delovanja. Na začetku so bili bolj uporabniško usmerjeni, organizirali

so alternativo psihiatriji v hiši za preživljanje duševne stiske (*Weglaufhaus*). V tej hiši lahko ljudje preživijo duševno krizo, kot sami želijo. Pozneje so pripadniki Irren Offensive usmerili svoje delo zlasti v politične akcije, *Weglaufhaus* pa se je osamosvojila in deluje samostojno. Kot politična skupina so si lahko izbrali tako pozicijo, da ne pristajajo na dialog s psihiatrijo, vse dokler ta ne prizna svoje odgovornosti in preneha z nasiljem. Po njihovem komunikacija in dialog s psihiatrijo nista učinkoviti sredstva, saj gre za neenakovredno razmerje moči.

V Irren Offensive opozarjajo tudi na preplet medicine in nacizma in medvojnih pobojev. Njihovo prepričanje se manifestira tudi skozi stavek: »Niso nacisti potrebovali zdravnikov, ampak so zdravniki potrebovali nacist.« Zato vsako leto 2. maja organizirajo komemoracijo, ki je hkrati demonstracija, v spomin na žrtve nacističnih pobojev v psihiatričnih institucijah in drugih zavodih. Zadnjih enajst let se vedno najprej zberejo na mestu na Tiergartenstrasse 4, kjer so v času nacistične Nemčije sprejeli odločitev, da bodo vse nezmožne za delo in tiste, ki po rasističnih in evgeničnih standardih »živijo življenja nevredno življenje«, usmrtili v plinskih celicah, kar je bil predhodni preskus načrta za uničenje Judov. Program se je imenoval T4 (po ulici), začel se je leta 1939 in nadaljeval do leta 1941. Pred tem so izvajali programe prisilne sterilizacije, o katerih vemo, da so se v Evropi izvajali tudi po vojni, zlasti v zavodih za ljudi z intelektualnimi ovirami. Prisilna sterilizacija ni bila nikoli priznana kot nacistični zločin. Nato so zdravniki po besedah članov Irren Offensive vse do leta 1948 nadaljevali program t. i. »bele evtanazije«, stradanja do smrti. Podobne dogodke, ki so se dogajali na slovenskih tleh, opisuje slovenski zgodovinar Tone Ferenc (1975–1976) v članku z naslovom Nacistična evtanazija v Sloveniji 1941. V Nemčiji so že leta 1933 sprejeli zakon o sterilizaciji »dedno bolnih«, ki so ga čez dve leti razširili še z določbami o prekinitvi nosečnosti, da bi onemogočili potomstvo »dedno bolnih« staršev. Arbitrarna pojma »rasa« in »nevredno življenje« sta postala neotipljiv in zelo abstrakten pojem za vse, kar je bilo nacistični politiki tuje, izobčeno, neljubo ali gospodarsko neuporabno, za vse, kar je bilo treba po njihovem izkoreniniti. Začeli so z otroki v otroških zavodih, nato pa se je leta 1939 začelo množično pobijanje odraslih »duševnih bolnikov« in v času do poletja 1941 so

jih ubili petdeset ali šestdeset tisoč. Postopek je po besedah Ferenca potekal takole: vsem umobolnicam in hiralnicam so poslali obrazce, ki so jih bile dolžne izpolniti za ljudi, ki so imeli shizofrenijo, epilepsijo, paralizo, »slaboumnost katerega koli izvira«, encefalitis ali Huntingtonovo bolezen in jih ni bilo mogoče zaposliti ali pa jim je bilo mogoče dati le mehanično delo, tiste, ki so v zavodu že več kot pet let, »umobolne«, kriminalce, tuje in »ljudi, ki niso nemške ali tej sorodne krvi«. Zdravniški svet je potem s križcem zaznamoval tiste, ki jih je treba uničiti, in s črtico tiste, ki naj ostanejo pri življenju. Morišča so bila v različnih zavodih (Reichsanalt, Landesanstalt Hadamar, Bernburg, Sonnenstein, Grafeneck, Hartheim pri Linzu), vendar Ferenc predvideva, da jih je bilo verjetno še več. To so bile prej dobrodne ustanove za varstvo duševno bolnih in telesno onemoglih ljudi, pa so jih nacisti poddržali in usposobili za pobijanje. Ljudi so pobijali z injekcijami ali ogljikovim monoksidom, svojcem pa so navedli lažen vzrok. Na nürnberških procesih so se zdravniki branili s tem, da so to počeli iz usmiljenja do neozdravljivo bolnih. Prva plinska celica je bila v Brandenburg, severovzhodno od Berlina. Pri izvedbi so sodelovali policisti, oblečeni v bele halje, medicinske sestre so bile navzoče zaradi boljšega videza, vsi so morali prisesti molčečnost in poslušnost. Jeseni 1941 so akcijo pobijanja končali, plinske celice pa podrli in jih odpeljali v Vzhodno Evropo. Ferenc piše, da se je pobijanje kljub temu nadaljevalo. Akcija se je ustavila zaradi pritiska javnega mnenja in cerkve, drug razlog pa je bil političen. Hitler bi namreč moral izdati zakon o evtanaziji, tega pa ni hotel, saj bi dal nasprotnikom snov za propagando. Po napadu na Sovjetsko zvezo si ni mogel privoščiti širšega nezadovoljstva. Obenem pa so se v tem času pripravljali na množično uničenje Judov in so »strokovnjake« iz evtanazijskih zavodov po letu 1941 poslali v taborišča na Poljsko. V Sloveniji je nacistična evtanazija zajela štajersko regijo, kjer so odpeljali približno 583 ljudi iz šestih različnih zavodov. Ferenc zapiše, da so pri tem zločinu sodelovali tudi nekateri nemški in avstrijski zdravniki, ki so se mimo etike in odgovornosti zdravniškega poklica vključili v zločinsko delovanje nemškega fašizma, in to podrobno opiše z izpovedmi ljudi, ki so bili takrat zraven. Ljudi so odpeljali v Hartheim pri Linzu ali v Feldhof. Svojcem so pošiljali lažna obvestila, kako je njihov varovanec umrl, pri tem je prihajalo do hudih

absurdov in pomot (recimo, umrl je za slepičem, ki ga je imel že zdavnaj operiranega, včasih pa so domov pomotoma poslali kar dve žari).

Komemoracija Irren Offensive na T4 se običajno sklene z demonstrativnim sprehodom do ene od psihiatričnih bolnic, s čimer opozorijo na kontinuiteto psihiatričnega nasilja, ki se, sicer v drugih oblikah, po njihovem mnenju še vedno izvaja nad pacienti v imenu pomoči. Poleg tega je v Nemčiji neka psihiatrična bolnica še vedno poimenovana po enem od psihiatrov, ki so bili odgovorni za sterilizacije in poboje; druge so po njem poimenovane ulice, njegov kip pa postavljen v eni glavnih klinik v Berlinu. Vedeti moramo, da ima zgodovina nacizma v Berlinu in najbrž nasploh v Nemčiji zelo močan vpliv na življenje ljudi tudi po tolikih letih. Kot obiskovalec preprosto ne moreš prezreti tega spomina, saj na različnih mestih tako s spomeniki kot tudi različnimi dogodki opozarjajo, da se kaj takega ne sme več nikoli ponoviti.

V preteklosti so Irren Offensive z majhnimi demonstracijami ustavili poskuse, da bi se uvedla zunajbolnišnična prisilna obravnava, ker se jim to zdi samo druga oblika zdravljenja proti lastni volji, s tem da je lahko oseba doma. Še vedno pa gre za nasilje in kršitev človekovih pravic. 2. maja 1988 so izvedli t. i. Foucaultov tribunal, uprizoritev sodnega procesa na univerzi, na katerem so javno obsodili psihiatrijo. Podlaga obsodbe je bila deklaracija človekovih pravic. Po tem je postal ta datum tudi datum komemoracije, Irren Offensive pa politična skupina, ki se bojuje za človekove pravice in proti prisilnemu zdravljenju kot obliki nasilja.

Stik z Irren Offensive nama je razkril, kako grozovit je bil položaj hendikepiranih v času nacizma, ko je negativni odnos do ljudi z ovirami dosegel točko absolutne skrajnosti. Christine Bergmann (1995) pravi, da v Nemčiji ne moremo govoriti o situaciji hendikepiranih, ne da bi se spomnili, da so bili označeni za nevredne življenja, brezpravni, da so jih izločali, sterilizirali in pobijali. Telo, ki je nezmožno ekonomsko pridobitnega dela, je »življenja nevredno telo«; ta ideja je dosegla pošastni vrhunec v času nacizma. V zelo prefinjeni obliki pa je navzoča še danes, kar je vidno v pomilovanju hendikepiranih, v sistemu izobraževanja in pomanjkanju možnosti zaposlovanja, saj to že apriori velja za nemogoče.

Med bivanjem v Berlinu sva raziskovali zlasti razvoj uporabniške perspektive v ponudbi

socialnih storitev. Tako sva prišli v stik z Berlinskim centrom za samostojno življenje oviranih ljudi (BZSL), ki je eden od šestih centrov nemškega združenja za neodvisno življenje hendikepiranih (Interessenvertretung »Selbstbestimmt Leben«). Izvajajo več projektov. Začeli so svetovalnim telefonom in vrstniškim svetovanjem, zelo pomemben na področju šolanja in zaposlovanja hendikepiranih je projekt Equal, v Brandenburgju na Regine Hildebrandt Schule pa projekt z učitelji. Gre za model integracijske šole, ki se je začel leta 1999 in je kot poskusni projekt trajal do leta 2005. Na tej šoli imajo pet razredov, štirje so integracijski s po 32 učencev, en razred pa je samo za hendikepirane otroke, ki imajo pri pouku več težav, potrebujejo več podpore, v razredu je samo šest do deset učencev. Kooperacijski razred ukinjajo, ker so starši želeli več integracije. Šola se povezuje z drugimi šolami, na katerih potekajo programi integracije. Otroci lahko končajo šolo na več načinov. Za otroke z učnimi težavami so organizirani izpiti na nižji zahtevnostni stopnji. V Vzhodni Nemčiji sta bili pred padcem zidu samo dve šoli za hendikepirane otroke, ena od njih je bila ta, ki jo opisujeva – edina, kjer so lahko opravili maturo. Od leta 1989 morajo po zveznem zakonu dežele same plačevati stroške za življenje hendikepiranih otrok v internatih, posledica pa je bila, da ni bilo ne dovolj denarja ne dovolj učencev. Tako se je začel zanimiv razvoj. V prvih letih je prišlo le nekaj nehendikepiranih otrok, nato se je razmerje obrnilo in zdaj obiskuje šolo 400 nehendikepiranih otrok in 100 hendikepiranih. Zaradi finančnih razlogov so se učitelji bali, da bodo izgubili službe in vsi so delovali v smeri integracije kot najboljše rešitve te krize. Sicer poteka integracija hendikepiranih otrok v redne šole še vedno zelo počasi, še večji pa so problemi na področju zaposlovanja, kjer ni možnosti redne zaposlitve v običajnih službah. Aktivist na področju boja za pravice hendikepiranih in zgodovinar Ernst Klee, ki je raziskoval poboje hendikepiranih ljudi v času nacizma, je opisal stanje na področju šolanja hendikepiranih otrok v posebnih šolah kot »apartheid«.

V Nemčiji morajo mladostniki po končani šoli na usposabljanje na delovnem mestu, kar je za hendikepirane spet velik problem. Leta 2004 je v Nemčiji komaj odstotek hendikepiranih mladostnikov dobil priložnost za usposabljanje na delovnem mestu v običajnem delovnem okolju. BZSL sedaj v okviru projekta Equal izvaja

projekt svetovanja za učence enkrat tedensko. Po mnenju BZSL živijo hendikepirani otroci v šolah, internatih in zavodih vse preveč pod »stekleno kupolo«, pod okriljem učiteljev in različnih strokovnjakov. Zato jih v okviru projekta učijo prav neodvisnosti in samostojnosti, da sami zase ugotovijo, kje resnično potrebujejo pomoč in kje ne. Osebna asistenca v šoli kot oblika pomoči v posebnem zakonu še ni opredeljena, obstaja samo na področju zaposlovanja kot pomoč pri delu. V praksi vseeno obstaja nekaj modelov osebne asistencije za otroke v šoli; na primer, pomoč šole, ki sicer ni osebna asistenca, saj je ena oseba zadolžena za pomoč več učencem. Obstaja tudi možnost, da starši zaprosijo za pomoč oddelek za socialne zadeve mestne hiše, in nato mesto plača osebnega asistenta za njihovega otroka. Poskusili so že vpeljati poseben zakon o osebnih asistenci, sedaj pa se predvideva individualno financiranje v okviru socialnega zakona, ki naj bi stopil v veljavo v začetku leta 2008. Vendar nekateri menijo, da bo vlada to izkoristila in poskušala znižati stroške. Uporabniške organizacije so kritične do zakona, saj menijo, da politična klima v družbi ni taka, da bi ljudje podprli neodvisno življenje hendikepiranih. Bojijo se, da bo denarja premalo in da bo gesta le metanje peska v oči. Pri osebni asistenci je še drug problem, saj asistenco trenutno izvajajo ljudje, ki so brezposelni in nekako prisiljeni sprejeti to delo, čeprav jih ne veseli, kar lahko zelo negativno vpliva na otroka. Osebna asistenca je slabo plačano delo; zgodi se tudi, da je staršem in otrokom odvzeta pravica do izbire asistenta. Velikokrat je odvisno tudi od samih staršev, kako se zavedajo svojih pravic in pravic svojega otroka in kako se zanje borijo. BZSL tudi svetuje staršem in organizira usposabljanje za osebne asistente in supervizijo, saj so ugotovili, da je asistenca s supervizijo boljša. Po njihovem mnenju je na področju dela z mladimi primernejša beseda »inštrukcije« kakor »asistenca«.

Veliko delodajalcev nima izkušenj z delom hendikepiranih oseb, zato je po mnenju BZSL pomembno, da mladi vedo, kako govoriti o svojem hendikepu. V preteklosti je bilo namreč običajno, da so hendikepirani mladi opravili prakso v varovanih delavnicah, in nato niso imeli predstave, kako je v običajnem delovnem okolju; prav tako hendikepirani mladi niso vajeni razmišljati o izbiri, zato je treba omogočiti tudi »gibčnost uma« za izbiranje. V Nemčiji obstaja več podpornih sistemov, imajo npr. posebne avtobuse za prevoz

otrok v šole, in tako se nikoli ne naučijo uporabljati običajnih prevoznih sredstev, pozneje pa jim je zaradi tega še težje delati v običajnem delovnem okolju. V okviru projekta BZSL poskušajo naučiti hendikepirane mlade odgovornosti, česar pogosto ne znajo, ker odrastejo v podpornih sistemih. Imajo komunikacijska usposabljanja, delajo pa tudi s starši in učitelji. Pomagali so 30-tim učencem, da so našli prakso v običajnem delovnem okolju. V BZSL pravijo, da v Nemčiji ni dovolj ponudbe, obstajajo velike institucije, kjer ljudje živijo in delajo pod isto streho, večina njihovih učencev pa potrebuje posebno pomoč v običajnem okolju, torej izven institucij. V teh institucijah se sicer naučijo poklica, zadnje čase je na voljo kar nekaj možnosti, vendar nimajo praktičnih izkušenj z delom, poleg tega je v takih sistemih težko upoštevati individualne želje, potrebe in sposobnosti. Pogosto je vse odvisno od tega, kaj je na voljo, in od ljudi, ki tam delajo.

Integracija bo dosegla svoj namen, ko se o njej ne bo več govorilo in bo postalo jasno, da je vsak otrok poseben, ne glede na njegove zmožnosti, in da vsak nosi v sebi potencial, da razvije prijateljstvo in druge vezi z vrstniki in drugimi ljudmi v skupnosti; ko v ospredju ne bodo več ovire in diagnoze, ampak odnosi med ljudmi in iskreno zanimanje za posameznika.

Socialno delo je že v osnovi na strani ljudi, ki imajo najmanj moči v družbi, zato lahko socialni delavci in delavke kritično nastopimo proti mehanizmu izključevanja in podpremo ljudi v boju za pravice. Socialno delo bi moralo izstopiti iz systemske vpetosti, pretrgati s pokroviteljsko vlogo in se ograditi od vloge izvajalca socialne kontrole. Namesto tega bi moralo podpreti ljudi, da povečajo svojo osebno, medosebno, družbeno-ekonomsko in politično moč in razvijejo vpliv na izboljšanje svojih okoliščin.

Izkušnja v Berlinu in stik z ljudmi, ki delujejo v uporabniških gibanjih, sta nama še utrdili razumevanje socialnega dela v smislu zagovornišva in boja za pravice deprivilegiranih skupin. Ugotovili sva, da pristop, ki omogoča uporabnikom prevzeti vpliv na svojo situacijo, privede do zaželenih rešitev problema. Eno od spoznanj, ki sva ga prinesli iz Berlina, je tudi to, da se kot socialni delavci in delavke ne smemo omejiti na že izdelan sistem odgovorov na težave ljudi, ampak moramo nenehno iskati nove rešitve, biti inovativni in s tem vplivati na spreminjanje in prilagajanje obstoječe mreže pomoči, da bo ustrezala konkretnim življenjskim

potrebam ljudi. Naju osebno je kratkotrajna vključitev v berlinske uporabniške organizacije opogumila pri vsakdanjem zagovarjanju ljudi, s katerimi se srečujeva pri delu.

Ana Gajič

Natalija Jeseničnik

VIRA

Bergmann, C. (1995), *Unbeschreiblich weiblich: Dokumentation der Fachtagung zur Situation behinderten Frauen in Berlin am 14. Oktober 1994*. Berlin: Senatsverwaltung für Arbeit und Frauen.

Ferenc, T. (1975-1976), Nacistična »evtanazija« v Sloveniji leta 1941. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XV-XVI: 7-119.

ALTERNATIVE V SOCIALNEM DELU

KAJ SE LAHKO NAUČIMO OD POSTMODERNE UMETNOSTI

UVOD

V devetdesetih letih 20. stoletja je drugačnost v umetniškem svetu postala izjemno popularen pojem. Umetniki z različnim kulturnim in etničnim ozadjem in spolno usmerjenostjo so postali vidni. Mnoge umetnike iz prej nepriznanih skupin so zaradi prinašanja svežih perspektiv hvalili, po drugi strani pa so kritiki mnoge med njimi obsojali, da so preozko osredotočeni le na svoje osebne izkušnje. Temu so bile še posebej izpostavljene ženske umetnice, ki so na površje privabljele prej tabuizirane teme (na primer spolne zlorabe). Govor o tabujih prinaša posebno vrednost, saj z njegovo pomočjo ženske niso več obravnavane le kot »muze«, temveč postanejo aktivne posredovalke svoje kreativnosti. Z odkritim upodabljanjem izkušenj, kot sta posilstvo ali prekinitve nosečnosti, začnejo ustvarjati umetnost, ki je za osebe s podobnimi izkušnjami navdihujoča in s seboj nosi potencial osvoboditve.

Velik del publike je nasprotoval tako neposrednemu izpostavljanju tabuiziranih tem in nekateri teoretiki so bili mnenja, da je predstavljanje samega sebe kot žrtve način, na katerega se izognemo kritiki. Arlene Croce, umetnostna kritičarka, ki je ena od tistih, ki so popularizirali izraz *victim art*, vidi tovrstno umetnost kot poskuse čustvenega izsiljevanja tako kritikov kot javnosti (Bhabha: *Dance this diss around*).

S tem se ne moremo strinjati. Umetniška dela so zgolj izraz trenutne osebne realnosti in ne morejo biti poskusi izsiljevanja. V postmodernem svetu je vsaka še tako intimna zgodba prepoznana kot realna in nihče ne verjame več v iskanje ene velike resnice. Zato se ne moremo več spraševati o »pravilnosti« dejanj, temveč bolj o njihovem namenu. Delo umetnika je brano kot

izpovedovanje osebne zgodbe in si zasluži, da jo govori na sebi lasten način.

Zanima nas torej delo umetnikov, ki obravnavajo odnos do smrti. Njihov neposredni jezik apliciramo na polje socialnega dela in tako iščemo odgovore na tradicionalne pristope ali njihovo nadgradnjo z namenom opolnomočenja uporabnika.

ZAVEDANJE O OBSTOJU VEČ MOŽNIH (RE)PREZENTACIJ

Pa ne pojdem prek poljan, je v poljani črn vran, je v poljani noč in dan.

Jaz bojim se ga močno, črno vranje je oko, črna slutnja gre z meno.

Srečko Kosovel: Pa ne pojdem prek poljan

Za predstavitev postmoderne pogleda na umetniško in socialnodelovno področje smo namenoma izbrali Kosovelov verz, saj lahko v njem najdemo tri pomembne elemente: človeka (nas same), vrano (smrt) in poljano (socialno okolje). Poleg njih je ključnega pomena tudi emocionalni naboj verza – dožemanje smrti ali strah pred njo (ki nas zavira pri delovanju, natančneje, »normalnem« delovanju).

MOŽNOSTI VIZUALNE PREZENTACIJE

Če vemo, da vran za Kosovela predstavlja smrt, bi lahko njegov verz vizualno interpretirali na mnogo načinov. V ta namen samo dva najbolj ekstremna:

Seveda je že na prvi pogled jasno, katero od del bi bilo publiki bolj všeč in katero bi po drugi

Preglednica 1: Možnosti vizualne prezentacije

TRADICIONALNI PRISTOP	POSTMODERNI PRISTOP
Izdelamo vrana iz različnih možnih materialov.	V galerijo pod strop obesimo pravega mrtvega vrana.
Dosežen je estetsko zadovoljujoč efekt, vendar ne nujno razširitev gledalčeve perspektive (pristna emocionalna vključenost ni prisotna).	Dosežen je efekt šoka, ki omogoča odpiranje novih vprašanj (in s tem pristno, avtentično emocionalno reakcijo).

Preglednica 2: Možnosti socialnodelovne obravnave

TRADICIONALNA INTERPRETACIJA	TRADICIONALNA POSLEDICA
Uporabnik je nasilen, ker je z njim nekaj narobe, verjetno je duševno bolan. Njegova akcija je "nenormalna".	Potrebna bo medikalizacija in institucionalizacija.
POSTMODERNA INTERPRETACIJA	POSTMODERNA POSLEDICA
Uporabnik je nasilen, ker je lačen. Njegova akcija je zgolj strategija preživetja v krizni okoliščini.	Treba mu bo omogočiti dostop do vsaj enega toplega obroka dnevno.

strani doseglo največji efekt. Mrtvi vran, obešen pod strop, bi gledalca verjetno odbil in bi ga doživel kot nekaj negativnega, čeprav bi lahko pozneje ob branju konceptualne razlage razumel delo, na primer, kot zmago nad smrtjo in osebno osvoboditev.

S postmoderne pozicije je realistično prikazovanje sveta nezanimivo. Zagovorniki postmoderne pozicije menijo, da se realizem ne poglobi in odnos s svetom in publiko oziroma ga »preizprašuje« dovolj kritično. Slika ali fotografija, ki prepričljivo reprezentira subjekt, ne odpira prostora za vprašanja, ki bi jih lahko sprožila. Njen poudarek je na izpiljenosti tehnike, s tem želi zlasti ugajati. Realizem ponuja na videz neproblematične reprezentacije, vendar je v resnici najbolj varljiva umetniška oblika, saj teži k proizvajanju estetskega ugodja in želi ustreči splošnemu pričakovanju »lepega«. Na ta način so za postmoderniste reducirani bistveni nameni reprezentacije. Vsiljeni socialni in moralni imperativi prikrivajo najnujnejša vprašanja, kot so, kaj je upodobljeno, kdo je to upodobil in kakšen je njegov namen (Wheale 1995).

MOŽNOSTI SOCIALNODELOVNE OBRAVNAVE

Isti verz lahko prenesemo na področje socialnega dela in se postavimo v situacijo profesionalca-uporabnik. Uporabnik nam pove, da je ubil vrana. Njegovo izjavo si lahko spet pojasnimo na različne načine, ki bodo določali naš odnos do uporabnika in posledično njegovo obravnavo.

Postmodernizem lahko s področja umetnosti prenesemo v socialno delo. V najširšem smislu

postmoderno socialno delo zajema kritiko totalnih teorij, tistih, ki »lahko vse pojasnijo«, s tem pa ponujajo samo enostranski, reduciran pogled na socialno realnost in onemogočajo večdimenzionalno perspektivo. Postmodernisti torej ne verjamejo, da obstaja tak sistem obravnave, ki bi sam po sebi prednost pred drugimi (Pease, Fook 1999). Pristop mora biti odvisen od tega, kaj uporabnik v danem trenutku potrebuje in zmore.

Kot socialne delavke in delavci se moramo nenehno izpraševati, kako naše kulturne izkušnje povzročijo, da upoštevamo samo nekatere aspekte realnosti in zanemarimo ali diskvalificiramo ostale. Uporabnike bi morali spodbujati k sodelovanju pri konstrukciji pomena, ki je povezan z njihovo izkušnjo. Na ta način ni več privilegiranih pozicij, pomen pa je strukturiran prek pogovora in dialoga (*ibid.*). Postmoderni pristop ceni raznolikost, legitimira drugačnost in ne teži k reševanju problema po principu »več istega«.

SOCIALNA UMETNOST IN PROBLEM SMRTI

Pri raziskovanju novejših zvrsti umetnosti, ki so definirane kot postmoderne, nas zanima emocionalni naboj, ki gledalce pogosto odbije, vendar je hkrati podoben naboju, ki ga imajo zgodbe uporabnikov v sferi socialnega dela. Med tovrstno umetnostjo in emocionalnim delom na področju dela z uporabniki ilegalnih drog opazimo številne vzporednice. Tako kot socialno delo tudi vizualna umetnost, ki črpa material iz družbeno nezaželenih emocij, izpolnjuje pomembno funkcijo, ki pa

ni široko prepoznana niti cenjena. Naloga ume-
 nice (in socialne delavke) presega tradicionalno
 »ustvarjanje primernega« (torej lepega – zdravega
 – ugajajočega – družbeno sprejemljivega). Tako
 polje umetnosti kot polje socialnega dela bi se
 morala nenehno širiti prek meja že znanega in
 udobnega, njun dostop pa ne bi smel biti izklju-
 čujoč niti do publike (uporabnikov), ki jih dosega,
 niti do ustvarjalcev (akademske sfere). S tem
 izvajalcu, gledalcu in predmetu umetniškega dela
 dodajata več vrednosti – priznavata jim pravico
 do obstoja, pravico, da so vidni in cenjeni, čeprav
 niso popolni.

Ob raziskovanju del umetnikov, ki skozi svoje
 performativne akcije ali fotografije, ki so zapisi
 teh akcij, kanalizirajo občutke in se na svoj način
 soočajo z bolečimi dogodki v svojem življenju,
 posebej s tistimi, ki so zaradi bolezni, nesreče ali
 vojne povezani s smrtjo, smo opazili, da njihove
 reprezentacije močno spominjajo na zgodbe mno-
 gih ljudi, ki jih socialne delavke in delavci srečamo
 pri delu. Problem smrti je prevečkrat zapostavljen.
 »Smrt je odstavljena na rob naše družbe. Potisnje-
 na je izven okvira naše percepcije, nepredstavljena
 in nepredstavljiva« (Townsend 1998: 129).

Ian Craib (2000) ugotavlja, da sta se način
 gledanja na smrt in žalovanje v zadnjem stoletju
 močno spremenila; preobrazila se je socialna
 organizacija žalovanja. Proces čustvovanja so
 zastavljeni tako, da sta bolečina in izguba zani-
 kani ali potisnjeni, to pa je sprejeto kot dobro in
 pravilno. Socialno odobravljeni procesi žalovanja
 izginjajo, žalujoče pa ignoriramo. Od njih prič-
 kajemo, da se bodo čim prej vrnili nazaj na staro
 pot in spet začeli delovati »normalno«.

Smrt je postala skrita pred vsakdanjim življe-
 njem. Iz domov se je umaknila v bolnišnice in
 domove za stare ljudi. Truplo kot očiten znak
 smrti pa je s popularizacijo kremiranja zame-
 njal pokojnikov pepel. Umiranje smo zbrisali
 iz slovarjev, vsepovsod promoviramo srečo in
 materialne dobrine, odklone od njih pa obsojamo
 kot problematične in nenaravne. Smrt je postala
 neimenovana. Vse stvari se odvijajo na način, kot
 da nihče ni umrljiv, in smrt je transformirana v
 nekaj nenaravnega. To z drugimi besedami pove
 tudi Miglietti (2003: 65): »Vsa strategija sedanjega
 sistema želi odgnati idejo smrti, ne želi je poime-
 novati, smrt zdaj pripada ideji izginjanja, odsot-
 nosti, distance. Civilizirana podoba ne tolerira
 krvi, bolezni, starosti [...], edina sprejemljiva smrt
 je naključna smrt. Naravna smrt ne obstaja več.

Smrti ne razumemo več kot realnega trenutka
 subjekta in njegovega telesa.«

Delo z ljudmi, ki so življenjsko ogroženi, kot
 so na primer brezdomni uživalci heroina, seveda
 predstavlja večjo verjetnost, da bomo doživeli tudi
 njihovo smrt oziroma da bodo sami doživeli ob
 smrtih svojih kolegov. Nobeno znanje nam ne
 more preprečiti emocionalnih reakcij in občutkov
 nemoči in obupa ob izgubi uporabnikov. Ne vem,
 ali se je mogoče dovolj dobro pripraviti na take
 poklicne izkušnje, res pa je, da se v moji socialno-
 delovni karieri o tem z menoj ni pogovarjal noben
 strokovni kolega, čeprav sem že med študijem ob
 opravljanju prostovoljnega dela doživela smrt
 uporabnikov v dveh različnih organizacijah.

Ljudje umirajo in seveda umirajo tudi naši
 uporabniki, zato je govor o smrti v profesionalnem
 okviru nujno potreben. Ob zaposlitvi v dnevnem
 centru za uživalce drog sem med leti 2003 in
 2005 redno naletela tudi na smrt (kar sedmih
 uporabnikov) in sčasoma sem to sprejela kot re-
 alnost tovrstnega dela. Na področju zmanjševanja
 škode pri uporabnikih nedovoljenih drog redno
 opravljanje terenskega dela, pobiranje upora-
 bljenega pribora za injiciranje, opazovanje ljudi
 med vbrzgovanjem droge in obiski obskurnih
 lokacij, na katerih bivajo, prinesejo nepričakovano
 spremembo profesionalne perspektive. Zame je
 ta zasuk zornega kota pomenil tudi potrebo po
 spoznavanju problematike smrti, natančneje, po
 odpiranju razprave o tem. Od nas kot kvalificira-
 nih profesionalcev se pričakuje zgolj »čutenje s
 čustvi pacienta (empatija), ne pa tudi nekritične
 simpatije, izražanja ranljivosti in krhkosti, zašči-
 tništva ali težnje po prevladi [...], socialni delavec,
 psihoterapevt, ki joka z uporabnikom, kaže šokira-
 nost, jezo, žalost, gnus ali pa pretirano simpatijo,
 ne deluje profesionalno« (Šadl 2002: 313).

Za emocije v tej predstavi o »profesionalnem
 delu« ni dovolj prostora. Seveda smo v poklicu
 pogosto opozorjeni na problem izgorevanja in
 emocionalne izčrpanosti ali otopelosti, ki nas čaka,
 če doživetega ne zmremo primerno filtrirati.
 Svetujejo nam strokovno in redno supervizijo,
 vendar ta v praksi zaradi delodajalčevih finančnih
 omejitev ni vedno mogoča. V mojem primeru je
 bila supervizija v letu in pol omejena na tri ali
 štiri skupinska srečanja. Govor o smrti in filtracija
 izkušenj sta mi bila tako najbolj dostopna z nefor-
 malnimi pogovori s sodelavkami in – najpomemb-
 nejše in verjetno nenavadno – prek postmoderne
 umetnosti. Ta je zaradi prezentacije marsikaterega

odklona od norme razširila tudi mojo strokovno percepcijo. Povedano drugače, prehudega obupa in preveč joka si na pogrebu uporabnika ne morem privoščiti, izkušnjo pa lahko poustvarim skozi umetniški performans. V prostoru umetnosti je tej izkušnji povrnjena legitimnost, moja čustva so upravičena in ne več »neprofesionalna«.

Krog se tako lahko sklene. Ko smo kot strokovni delavci sposobni poiskati primerne emocionalne meje v soočanju s smrtjo uporabnika, ki ne podpirajo tabuiziranja teme, hkrati prispevamo k ustvarjanju varnega prostora za pogovor o izkušnji z ostalimi uporabniki, ki tako vsaj minimalno prispeva k ozaveščanju in preventivi.

ANALIZA PRIMERA: JOSEPH BEUYS

Tako pri vizualnem umetniškem delu kot v socialnodelovni praksi je treba pri interpretaciji zgodb naših uporabnikov vedno upoštevati kontekst njihovega nastanka in nanje pogledati s kritične perspektive. Tudi govor o smrti je mogoč na več načinov. V predstavljenem primeru se opiram na intervjuje, številna vizualna dela in njihovo kritično teorijo. V našem profesionalnem žargonu bi bil Joseph Beuys označen kot »depressive« ali morda duševni bolnik, v umetnosti ga poznajo kot konceptualnega umetnika, sama pa menim, da je lahko oboje hkrati in še več.

Joseph Beuys je bil rojen leta 1921 v Nemčiji (Krefeld). Leta 1936 se je pridružil »Hitlerjevi mladini« ter ob izbruhu vojne deloval kot radijski tehnik in pozneje pilot. Boril se je na vzhodni fronti in bil po vojni nekaj mesecev tudi v britanskem vojnem zaporu. Leta 1947 se je vpisal na mestno umetniško akademijo v Düsseldorfu, kjer je leta 1952 diplomiral na smeri kiparstvo (Rothfuss: Joseph Beuys).

Vojna ga je močno zaznamovala in šele ob branju njegovih intervjujev nam postane jasno, da s svojimi deli predeluje travmatske izkušnje bližnje smrti; ne zato, da bi šokiral publiko, temveč da bi dosegel spremembo v njeni zavesti.

Elementi, ki jih Beuys povezuje v svojih »vitrihah«, na primer vosek, klobase, klobučevina, mast in pisma, se na prvi pogled zdijo naključni in bizarni. Vendar so tam z natančno določenim namenom; obujajo spomin na koncentracijsko taborišče Auschwitz in spomin na umorjene lastnike teh elementov. Z osebnimi sledovi so odsotne žrtve spet priklicane v spomin. Njegova dela se

navezujejo na to, da so leta 1942 v taboriščih načrtno zbirali lase žrtev in jih pošiljali v nemške tovarne, kjer so jih predelovali v klobučevino. Iz nje so izdelovali različne produkte, na primer copate za posadke podmornic in nogavice za delavce na železnicah. Ko so leta 1945 osvobodili taborišče v Auschwitzu, so tam odkrili sedem ton človeških las, pripravljenih za transport in obdelavo (Ray 2001).

V svojih umetniških delih je Beuys povezoval najrazličnejše, za klasično kiparstvo netipične elemente in vpletal širše socialne koncepte, po čemer je tudi najbolj znan. Nenehno je predeloval svojo izkušnjo druge svetovne vojne in njeno destruktivnost, ki ga je peljala skozi dolga obdobja depresije. Trdil je, da umetnost, povezana z njegovim materim (nemškim) jezikom (ki ga pogosto vključuje v instalacije), predstavlja pot za preseganje grehov njegovega naroda. Klobučevina ima v zgodovini holokavsta pomembno mesto in kot pogosto uporabljan material je v Beuysovih instalacijah z določenim namenom – simbolizira odsotnost upanja. Beuysova dela so označena kot »obredi in geste žalovanja«, sam pa je videl umetnost kot orodje preseganja »travmatične javne zgodovine« svoje domovine med leti 1933 in 1945. Njegov cilj je bila vzpostavitev »razširjenega koncepta umetnosti«, ki bi omogočil širšo družbeno transformacijo. Umetniško izražanje je zanj zdravilni proces, s katerim si je pomagal prebroditi travme. V svojih delih se osredotoča na mentalne procese oziroma na »ezoterično, mitsko in magično«, kar je ena od pomembnejših karakteristik njegove umetnosti (Tate Modern: Joseph Beuys).

Avtobiografski elementi v umetniških delih so dandanes sprejete in običajne vsebine, kljub temu pa je govor o genocidu ali krutosti nacistične Nemčije (z namenom seznanjanja javnosti in preprečitve ponovitve) tako boleč, da je v umetnosti še vedno (pre)redak. Poleg Beuysova podobno problematiko na Balkanu obravnavata še Dragan Klaić in Marina Abramovič, slednja v performansu »Balkan barok«, s katerim je pred leti gostovala tudi v Moderni galeriji v Ljubljani, kjer je s krtačo čistila kup kosti, svoje početje pa navezovala na dogodke v balkanski vojni. Vse prej kot zanemarljivo početje pa je tudi delo Matije M. Biloslava, mladega slovenskega študenta akademije za likovno umetnost v Ljubljani, katerega instalacija na temo smrtne kazni za tihotapljenje drog je v Singapurju, Avstraliji in tudi na naših tleh dvignila veliko prahu, kar dokazuje, kako je

govor o problematiki smrti podvržen sankcioniranju (Esaak: The protest Art that Wasn't).

Ker v sebi nosijo ključno kapaciteto »žalovalnega efekta«, se mi tovrstna dela zdijo povezana tudi s socialnim delom. Z vizualno prezentacijo nadgrajujejo tisto, česar strokovni jezik ne vključuje. Zagovarjam idejo, da se umetniško in socialno delovanje povežeta z namenom izražanja bolečine, ki je pogosto »neizrekljiva«. Tovrstni »žalovalni« objekti, performansi in instalacije nas kot gledalca šokirajo. Zaradi odsotnosti tradicionalne estetske vrednosti jih na prvi pogled težko razumemo – na poseben način nas zmotijo, pa vendar v polje vidnega prinesejo teme, ki se jih navadno izogibamo, čeprav so pomemben del zgodbe uporabnikov, s katerimi se ukvarjamo. Ko bo govoru o izkušnji uporabnika z njegove perspektive in na njegov način prisluhnilo več ušes, se bodo odprla vrata tudi večjemu številu alternativnih obravnav, s tem pa lahko pridobita obe strani, tudi socialno delo.

SKLEP

Obsojanje ustaljene rutine, predvidljivosti, konvencionalnosti in togosti v umetnosti, boj proti njim in radikalen prelom s tradicijo se zdi iracionalen in grozeč. Podobno lahko rečemo o pogostih, na videz nerazumljivih »akcijah« naših uporabnikov, na primer intravenoznih uživalcih heroína, ki se ukvarjajo s prostitucijo. Ob spoznavanju konteksta lažje razberemo vzroke in smisel njihovih ravnanj, na primer kot »strategijo preživetja«. Enako je z reakcijo okolice, na primer s strahom sosedov pred razširjanjem programov zmanjševanja škode, kot so nočno zavetišče ali izmenjava igel. Alternative, nasprotujoče rutini ali konvencionalnosti, so grozeče, ker zahtevajo redefinicijo namena starih modelov ter morda celo prevpraševanje lastnega smisla.

Beuysova dela ob opiranju na širši kontekst njihovega nastanka imajo logično in sprejemljivo razlago. Prek njih preigrava svoje boleče izkušnje druge svetovne vojne. Izpostavlja tudi vprašanje »učinkovitosti projekta žalovanja« in kritizira nemško nesposobnost za žalovanje. Namesto da bi se sprijeli z nacionalno krivdo nacističnih zločinov, so se usmerili v manj boleče delo – trud za ekonomsko okrevanje svoje dežele. Zavedanje o posledicah holokavsta in žalovanje za njegovimi žrtvami je počasen in boleč proces, ki se dogaja

na različnih ravneh in skozi več generacij; na to nas opominja Beuys. Razumevanje njegovih del je podobno kot razumevanje akcij naših uporabnikov okrnjeno, če se ne pozanimamo o kontekstu in izvoru.

Kosovelova lirika, dela Josepha Beuysa in kritično socialno delo imajo veliko skupnega. Ti kritični glasovi se ukvarjajo s problematiko, ki ji širša javnost obrača hrbet, in si (prek poezije, likovne umetnosti ali alternativnih akcij) želijo prodreti v javni prostor. Zavzemanje kritične perspektive je za napredek stroke in akademsko prepoznavnost našega dela nujno, enako kot sta za kakovostno praktično delo potrebna znanje za upravljanje z minljivostjo in odprtost za sprejemanje spoznanj iz sorodnih akademskih področij.

Nuša Pavko

VIRI

- Craib, I. (2000), *What's Happening to Mourning? Identity: A Reader*. London: Sage Publications.
- Miglietti, F. A. (2003), *Extreme Bodies: The Use and Abuse of the Body in Art*. Milano: Skira.
- Pease, J., Fook, B. (1999), *Transforming Social Work Practice: Postmodern Critical Perspectives*. London: Routledge.
- Ray, G. (2001), *Joseph Beuys: Mapping the Legacy*. New York: D.A.P.
- Šadl, Z. (2002), Emocionalno delo strokovnjakov med skrbjo in stilizirano predstavo. *Socialno delo*, 41, 6: 311-315.
- Townsend, C. (1998), *Vile Bodies: Photography and the Crisis of Looking*. New York, München: Prestel.
- Wheale, N. (1995), *The Postmodern Arts: An Introductory Reader*. London: Routledge.

SPLETNI VIRI

- Bhabha, H. K.: Dance this Diss Around. http://findarticles.com/p/articles/mi_m0268/is_n8_v33/ai_16887805 (31. 7. 2007).
- Esaak, S.: The Protest Art that Wasn't. <http://arthistory.about.com/b/a/222510.htm> (31. 7. 2007).
- Rothfuss, J.: Joseph Beuys: A Brief Biography. <http://www.walkerart.org/archive/4/9C43FDAD069C47F36167.htm> (31.07.07).
- Tate Modern: Past exhibitions: Joseph Beuys 4.2.-2.5. 2005. <http://www.tate.org.uk/modern/exhibitions/beuys/room4.shtm> (31. 7. 2007).

MOŽNOSTI ZA ASTRID

SOCIALNA PODPORA INTELEKTUALNO OVIRANIM LJUDEM NA PODROČJU BIVANJA IN DELA NA ŠVEDSKEM

Večina ljudi je v svojem življenju kdaj izkusila težave pri učenju, ki so običajno prehodne ali vplivajo samo na nekatere vidike življenja in dela. Za nekatere ljudi so te težave obsežnejše in trajne ter zaradi njih dobijo oznako duševne prizadetosti. Ko se to zgodi, obstaja nevarnost, da bodo njihove sposobnosti in spretnosti podcenjene in da bodo imeli omejen dostop do institucij in storitev v skupnosti, kar vključuje tudi izobraževanje v običajnih šolah, plačano zaposlitev in priložnost, da enakovredno sodelujejo v skupnosti in prispevajo k njej. Ljudje z intelektualno oviro zahtevajo pravico in nujno potrebno podporo, da bi lahko polno sodelovali v družbi in njenih institucijah na področju izobraževanja, namestitve, zaposlitve, javnega transporta, zdravja, rekreacije in prostega časa skupaj z drugimi državljani in ne v posebnih okoljih (Mittler 2003).

SOCIALNA PODPORA LJUDEM Z OVIRAMI NA ŠVEDSKEM

Švedska ima enega najbolj razvitih sistemov socialnega varstva na svetu. Že desetletja je glavni cilj na področju skrbi za odrasle ljudi z intelektualno oviro zagotoviti moč in vpliv v vsakdanjem življenju. Politika je osredotočena na demokracijo in človekove pravice. Ljudje z ovirami morajo imeti možnost uveljavljati državljanske pravice in izpolnjevati obveznosti. Pred sprejetjem nacionalnega akcijskega načrta From Patient to Citizen (2000) je bil poudarek na socialni varnosti, od sprejetja naprej pa je poudarek na državljskih pravicah, ki jih uresničujejo s pomočjo identifikacije in odstranitve ovir (kar pelje k polni participaciji in enakosti v družbi), preprečevanja diskriminacije na podlagi ovire in boja proti njej, promocije enakosti med fanti in dekleti, ženskami

in moškimi z ovirami (Swedish disability policy 2006). Cilj take politike je, da bo podpora ljudem z ovirami integrirana v švedsko družbo nasploh in da ne bo ostala izoliran del zdravstvenega in socialnega varstva. Tako bo podpora ljudem z ovirami postala sestavni del vsega političnega odločanja in vseh javnih aktivnosti. Že od leta 1960 je cilj švedske politike omogočiti ljudem z ovirami, da živijo običajno življenje. Leta 1962 so vpeljali obvezno osnovno šolanje za otroke z ovirami (150 let pozneje kot za otroke brez ovir). V teh letih so potekala tudi prizadevanja za deinstitutionalizacijo. Zadnje institucije, predvsem za ljudi z intelektualno oviro, so se zaprle v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1990 je bila sprejeta pomembna reforma, ki je dala ljudem z ovirami pravico do osebnega asistenta. Združeni narodi so leta 1993 razglasili standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov, ki so od tedaj glavno vodilo politike. Ves čas imajo pomembno vlogo uporabniška in invalidska društva, ki so združena pod krovno organizacijo Swedish Disability Federation. Sedaj večina ljudi z ovirami živi v lastnih domovih in večina otrok odrašča v svoji družini, obiskuje redno osnovno šolo, še vedno pa je nekaj posebnih šol za otroke s senzornimi in intelektualnimi ovirami. Nezaposlenost je med ljudmi z ovirami večja kot pri ljudeh brez ovir (*ibid.*).

Javna podpora ljudem z ovirami je organizirana na ravni države, deželnih svetov in občin. Vlada in parlament dajeta vodila za izvajanje politike skozi zakonodajo. Vladne agencije so odgovorne za posamezne resorje (izobraževanje, zdravje, zaposlovanje), skrbijo za razvoj in zagotavljajo sodelovanje z lokalno politiko. Glavni poudarek javne uprave je na lokalni ravni. Dvajset deželnih svetov je odgovornih za zdravje in zdravstveno oskrbo, kar zajema tudi rehabilitacijo,

habilitacijo, tehnologijo za pomoč, prevajalsko službo za ljudi s senzornimi ovirami in zobno nego za določene skupine. Dvesto devetdeset občin je odgovornih za izobraževanje, socialne storitve, socialno varnost in javni transport za vsakega posameznika z oviro. Ob finančni pomoči države so občine odgovorne tudi za izvajanje storitev, ki omogočajo ljudem z ovirami, da živijo bolj neodvisno in aktivno življenje – osebno asistenco, osebne zagovornike, lokalni transport, sredstva za prilagoditev doma ali osebnega vozila. Država poskuša prek agencij za zaposlovanje omogočiti ljudem, da lažje najdejo službo in jo obdržijo. V lasti ima podjetje Samhall AB, ki zagotavlja zaposlitev za ljudi z ovirami, ki ne morejo najti ali obdržati zaposlitve na odprtem trgu (oblika zaščitene zaposlitve). Delodajalci so upravičeni do subvencij za plače. Na podlagi socialnega zavarovanja zagotavlja država ljudem z ovirami različne socialne prejemke, ki jim omogočajo, da si zagotovijo lastno podporo in pokrijejo dodatne stroške zaradi ovire (*ibid.*).

Posebnost švedske zakonodaje je v tem, da zagotavlja le krovne zakone. Tisti, ki so odgovorni za izvajanje aktivnosti (občine, deželni sveti), pa imajo precejšno svobodo. Aktivnosti lahko oblikujejo v skladu s svojimi interpretacijami teh direktiv in sami določajo višino davkov za svoje občane. To pomeni, da so lahko storitve in načini izvajanja storitev v občinah precej različni. Pomembnejša antidiskriminacijska zakonodaja je zajeta v Zakonu o prepovedi diskriminacije na delu za ljudi z ovirami (Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act 1999), Zakonu o enakem obravnavanju študentov na univerzah (Act on Equal Treatment of Students at Universities 2001) in Zakonu o prepovedi diskriminacije (Prohibition of Discrimination Act 2003). Pomembnejši zakoni, ki opredeljujejo pravice, so Zakon o prostorskem načrtovanju in gradnji (The Planning and Building Act 1997), Zakon o socialnih storitvah (Social Services Act 2001) in Zakon o podpori in storitvah za ljudi z ovirami (Act Concerning Support for Persons with Certain Functional Impairments 1994).

Cilj švedske zaposlitvene politike je »zaposlitev za vse«; osredotočena je na pospeševanje delovnih priložnosti za ljudi z ovirami na odprtem trgu dela in na ustvarjanje zaposlitvenih priložnosti za tiste, ki ne zmorejo obdržati zaposlitve. Nimajo kvotnega sistema. Pomembna zakona, ki urejata to področje, sta Zakon o delovnem okolju

(The Work Environment Act 1977) in Zakon o zaščiti zaposlitve (Act on Security of Employment 1996). Delodajalec mora prilagoditi delovne pogoje fizičnim ali psihičnim potrebam delavke ali delavca. Ljudje z ovirami imajo pravico do podpore agencije za zaposlovanje. Obstajajo pa tudi posebne spodbude, da oseba z oviro dobi in obdrži delo. Med pomembnejšimi so subvencija plače, storitev podporne zaposlitve in prejemanje nepovratnih sredstev za ljudi z ovirami, ki se samozaposlijo v svojem podjetju (Council of Europe Publishing 2003).

ZGODBA O ASTRID

V nadaljevanju je opisana sicer izmišljena, vendar v okviru institucionalne skrbi švedske države mogoča življenjska pot odraslih ljudi z intelektualno oviro. Zgodba je namenjena temu, da prikažemo raznolikost socialnih storitev in drugih možnosti, ki so ljudem na voljo. Prikazano je, kaj država zagotavlja odrasli posameznici z zmerno intelektualno oviro (v nadaljevanju Astrid), ki v današnjem času živi nekje v Stockholmu in si oblikuje življenje po svojih željah, inspiracijah in vizijah. Zgodba je nastala na podlagi obiskov avtorice članka v različnih organizacijah, ki na Švedskem zagotavljajo podporo ljudem z ovirami in izvajajo socialne in druge storitve za ljudi z ovirami. Avtorica je bila na Švedskem spomladi leta 2006 v okviru programa Leonardo da Vinci v organizaciji Fakultete za socialno delo v Ljubljani.

Astrid je v zgodnjih dvajsetih letih. Končala je formalno izobraževanje (osnovno in srednjo šolo s prilagojenim programom) in je v obdobju, ko stopa v odraslost. Poglavitna vprašanja v tem obdobju življenja so zlasti, kje in kako bo samostojno zaživela ter kaj bo delala. Socialne storitve organizira in izvaja občina; prav tako pomembno pa lahko vplivajo na njen vsakdan storitve, ki jih organizirajo in izvajajo deželni sveti in država. Astrid je vključena v habilitacijski proces že od otroštva. Na območju stockholmskega deželnega sveta je 15 centrov za habilitacijo, ki so povezani v organizacijo Habilitation Services. Avtorica je obiskala center v Nacka Sjukhus.

Habilitacijski proces poteka znotraj zdravstvenega in socialnega sistema. Vanj se vključujejo ljudje z ovirami, izvajajo pa ga strokovni timi za otroke in strokovni timi za odrasle. Pravica do habilitacije pripada ljudem z ovirami v vseh

življenjskih obdobjih. Gre za pravico do kontinuirane strokovne obravnave, ki se izvaja v skupnosti. Storitve je za uporabnike brezplačna, namenjena je posameznici, posamezniku in njeni, njegovi družini, kadar izrazijo potrebo po sodelovanju z neposrednim okoljem. V timu za odrasle sodelujejo socialni delavec, psiholog, delovni terapevt, fizioterapevt in logoped. Metode dela vključujejo kombinacijo medicinskih, psiholoških, socialnih in pedagoških pristopov, ki zagotavljajo celostno strokovno obravnavo. Socialni delavec ima pomembno vlogo pri obravnavi družine, psiholog je bolj usmerjen na posameznico ali posameznika, delovni terapevt predpiše individualne pripomočke in opremo zanjo ali zanj osebno, za dom, za delovno okolje ali šolo in za transport. Storitve izvajajo zvečine v okolju posameznice ali posameznika, zelo malo storitev v rehabilitacijskem centru. Habilitacija pomaga odraslim, da razvijejo motorične, psihološke, jezikovne in socialne spretnosti ter komunikacijo tako, da lahko izvajajo dnevne aktivnosti in zavzamejo svoje mesto v skupnosti (Handikapp & Habilitering 2007). V okviru habilitacije je na voljo tudi terapija, testiranje in privajanje na novo opremo (ortopedski pripomočki, kot so ortoze in proteze), svetovanje za prilagoditve okolja, informacije o posameznih vrstah ovir, podporno svetovanje, informacije o drugih skupnostnih storitvah in pomoč pri sodelovanju z drugimi institucijami (občina, služba, šola, zdravstvo). Za družine zagotavljajo informacije o oviri in njenem učinku na vsakodnevno življenje, podporno svetovanje, izobraževanje za starše in sorodnike in informacije o drugih storitvah in organizacijah (*ibid.*).

S pomočjo teh storitev ima Astrid zagotovljeno kontinuirano strokovno obravnavo, kadar jo potrebuje in izrazi potrebo po tem. Astrid je na podlagi ugotovljene zmerne intelektualne ovire pridobila status po Zakonu o podpori in storitvah za ljudi z ovirami (Act Concerning Support and Services for Persons with Certain Functional Impairments 1994) (v nadaljevanju: Zakon o podpori in storitvah).

Zakon o podpori in storitvah zagotavlja ljudem z večjimi funkcionalnimi ovirami več priložnosti za uresničevanje načela neodvisnega življenja in enake bivalne pogoje kot za ljudi brez ovir in polno participacijo v skupnosti. Upravičenci po tem zakonu so ljudje z intelektualno oviro, ljudje z avtizmom ali avtizmom podobnimi stanji, ljudje s pomembno trajno intelektualno oviro po

poškodbi možganov v odrasli dobi, ki je nastala z zunanjim vzrokom ali po bolezni, ljudje z drugimi obsežnimi, trajnimi fizičnimi ali psihičnimi ovirami, ki niso posledica normalnega staranja, če povzročajo veliko oviro za vsakdanje delovanje in posledično zahtevajo veliko podpore in storitev. V zakonu so zapisane običajne pravice, pa tudi posebne storitve, ki niso dostopne državljanom brez ovir. Posebne storitve so svetovanje in druga podpora, ki zahteva specifično znanje o problemih in pogojih življenja, ki jih imajo ljudje z obsežno oviro, osebni asistent ali finančna pomoč, ki presega tisto, ki je zagotovljena v okviru Zakona o osebni asistenci iz leta 1993 (Assistance Benefit Act 1993), asistenca ob posebnih priložnostih (sprehodi, obiski kulturnih prireditev, rekreacije), osebni kontakt (družabništvo), počitek na domu ob pomoči, kratko bivanje izven doma, kratko obdobje varstva izven doma za otroka, ki je starejši od 12 let, rejništvo in nastanitev za otroke in mlade, ki ne morejo živeti doma, nastanitev s posebnimi storitvami ali drugače posebno oblikovana nastanitev za odrasle in dnevne aktivnosti za ljudi v delovni dobi, ki nimajo zaposlitve in niso vključeni v usposabljanje (Act Concerning Support and Services for Persons with Certain Functional Impairments 1994).

V občini, kjer živi Astrid, je za to, da so ji zagotovljene pravice iz tega zakona, zadolžen uradnik za podporo in storitve (*LSS Officer*), ki pomaga pri odločanju, katere storitve lahko izkoristi in kako. Uradnik za podporo in storitve je strokovni delavec na občini, ki zagotavlja, da so storitve prilagojene njenim potrebam in v skladu z njenimi željami.

Na Švedskem mladi ljudje zgodaj zapustijo matično družino in samostojno zaživijo. Tudi za mlade ljudi z intelektualno oviro je nekaj običajnega, da v zgodnjih dvajsetih letih starosti zapustijo dom in se naselijo v eni izmed namestitev, ki sodi v okvir storitev bivanja. Avtorica je obiskala zasebno podjetje Carema the Orchid, ki izvaja storitev bivanja v Stockholmu in njegovi okolici in upravlja 85 stanovanjskih hiš. Ena od teh je Silverdale v predmestju Stockholma. Storitve bivanja je novost, ki je bila uvedena z zakonom o podpori in storitvah. Pred tem so ljudje bivali v stanovanjskih skupnostih, kjer so imeli svoje sobe, delili pa so si skupne prostore in gospodinjstvo.

Astrid s starši in uradnikom za podporo in storitve obišče hišo Silverdale v predmestju,

iz katerega izhaja. Želi ostati povezana s svojo soseščino, da bo lahko v stiku s svojci, prijatelji in znanci. V stanovanjski hiši je sedem stanovanj. Astrid bo tu imela sobo, kuhinjo, kopalnico in dnevni prostor. Stanovanje bo lahko opremila s svojo opremo in pohištvo. V hiši so tudi skupni prostori – kuhinja, dnevni prostor, vrt, pralnica, prostor za osebje in podobno. Kdor želi, si lahko uredi majhen vrt. Večina stanovalcev je čez dan vključena v dnevne centre, kjer imajo tudi kosilo. V hiši je šest zaposlenih delavk in delavcev, kar omogoča štiriindvajseturno pokritost. Prosti čas stanovalci preživljajo različno, nekateri se vključijo v bolj organizirane oblike (v okviru društev, lokalnih skupnosti), drugi individualno. Osebje v Silverdalu za ljudi z intelektualno oviro opravlja storitev namestitve in bivanja (Carema 2006), strokovna obravnava pa je na voljo v drugih službah (habilitacijski centri, strokovne službe v lokalnih skupnostih). Astrid razmišlja o delu dneva, ki ga želi zapolniti z delovno aktivnostjo, po tišem razmišlja tudi o zaposlitvi. S starši in uradnikom se pogovarja o možnostih, ki so na voljo v bližini. Starši so previdni, razmišljajo o vidikih varnosti, o transportu, o morebitnih nepredvidljivih situacijah, v katerih se bo znašla. Uradnik za podporo in storitve zato predlaga ogled tradicionalno usmerjenega dnevnega centra. Gredo na obisk v dnevni center Vasterbroplans, ki ga financira občina in izvaja storitev dnevnih aktivnosti, kot jih opredeljuje zakon o podpori in storitvah.

To je dnevni center, ki je od Silverdala oddaljen nekaj postaj podzemne železnice. Uporabniki, ki niso samostojni v prometu, lahko uporabijo poseben prevoz. Center vključuje enaintrideset uporabnic in uporabnikov, starih od dvaindvajset do šestinšestdeset let. Nekateri imajo težjo gibalno oviro. V centru uporabnike in uporabnice spremljajo osebni asistenti, do katerih so uporabniki upravičeni po reformi dodatne podpore ljudem z ovirami od leta 1990 (Swedish Disability Policy 2006); osebni asistenti niso zaposleni v centru. Zaposlenih je trinajst negovalk in negovalcev, delovna terapevtka, pedagog, vodja centra in njena pomočnica. Center se nahaja v občinski hiši, za vstop v stavbo je treba pozvoniti, vrata odklene osebje. Obsega dve nadstropji, prostori so opremljeni s stropnimi dvigali. Veliko je namenskih prostorov (za sproščanje, bazen s kroglicami, prostor za čiščenje vozičkov, kuhinja za malico, kuhinja za peko, računalniška soba,

telovadnica, prostor za umirjanje, prostor za taktilno masažo), po hodnikih je veliko sprostitev kotičkov, opremljeni so z različnimi taktilnimi in vizualnimi stimulansi, informacije po prostorih so v piktogramski obliki, veliko je kognitivnih pomagal. Osebje je na vidnih mestih v centru nalepilo v premislek tole: »Kaj naj delam? S kom naj delam? Kako dolgo naj to delam?« Sestavljenih je sedem skupin. V ateljeju slikajo, razstavljajo, obiskujejo razstave in muzeje. V drugi skupini pečejo kolačke in pripravljajo solate, kar potem prodajajo uradnikom v sosednji občinski zgradbi v času njihovega odmora. Čez poletje, ko so uradniki na počitnicah, ta skupina izposoja ležalnike na plaži. Časopisna skupina pripravlja in izdaja časopis (petkrat na leto), vsak teden pa pripravijo jedilnike in urnike za center. Pisarniška skupina deli pošto po centru, skrbi za perilo centra (kuhinjski tekstil in brisače za taktilno masažo), dnevno nakupuje mleko in sadje, pripravi kavo, sortira odpadke, za občinske uradnike strojno uniči dokumente. Računalniška skupina preživi več časa v računalniški sobi, zlasti na internetu, in tesno sodeluje s časopišno skupino. V drugi skupini se med tednom usposablja za samostojno življenje v satelitskem stanovanju, pred vikendom pa ga pripravijo za oddajo, ker med soboto in nedeljo deluje kot turistično stanovanje za ljudi z ovirami, ki si želijo preživeti vikend v Stockholmu. Dvakrat tedensko vrtnarijo v parku. Uporabnice in uporabniki v centru ne dobivajo plačila, dobivajo pa nagrado za vsako uro prisotnosti (šest in pol švedske krone na uro), kar ravno zadostuje za poravnavo stroška kosila, ki ga morajo plačati sami. Center je izrazito terapevtsko in pedagoško orientiran s poudarkom na skrbi in varnosti, skrbno pa vzdržujejo povezovanje z lokalno skupnostjo.

Astrid ni prepričana, da center odgovarja njeni viziji. Meni, da je poudarek na varnosti večji, kot ga potrebuje, zdi se ji tudi, da bi se bolje počutila v bolj fleksibilni in odprti obliki. Svoje dvome zaupa staršem in uradniku za podporo in storitve, ki jih obvesti, da je v tem okolju na voljo še en dnevni center, ki bo mogoče bližje njeni viziji. Obiščejo občinski dnevni center Glasade Gangen.

V Glasade Gangen so vključeni ljudje z zmereno intelektualno oviro. Nahaja se sredi soseske, v prostorih nekdanje šole. Načrtovani selitvi v skladiščne prostore na obrobje soseske so se uprli z demonstracijami. Ob ustanovitvi so se ljudje ukvarjali predvsem z ročnimi deli, izdelovali

so lutke in kolebnice. Potem je iz sosednjega poslovnega objekta prišla pobuda, da bi kuhali kavo za zaposlene v bližini. Ustanovitelj (občina) je to pobudo zavrnil kot utopično, češ da so uporabnice in uporabniki preveč ovirani za izvajanje te dejavnosti. Uporabnice, uporabniki in njihovi svojci, ljudje, zaposleni v centru, in sosedje so združeni demonstrirali in zahtevali dovoljenje, da odprejo restavracijo. Pridružili so se jim tudi zaposleni iz sosednjega poslovnega objekta, ki so želeli biti v odmoru za malico v bližini delovnega mesta. Na ravni države so naposled uspeli, dobili so dovoljenje in denar za opremo. V zgodovini centra Glasade Gangen so ljudje, povezani s centrom, večkrat začutili, da morajo slediti svoji viziji delovanja centra tudi z odkritim nasprotovanjem lokalnim oblastem. Danes je to edinstven kraj na Švedskem, kjer integracija ljudi z intelektualno oviro poteka na drugačen način. Vhod v stavbo je opremljen z oglasnimi sporočili o njihovi dejavnosti, vrata so odprta, prostori se razlikujejo zgolj po dejavnosti, ki se tam opravlja (kavni bar, kuhinje, shrambe, jedilnica, konferenčna soba in podobno). Z dejavnostmi, namenjenimi javnosti in soseski, vabijo ljudi v svoje prostore in se s tem odpirajo navzven. Imajo restavracijo, kjer pripravljajo kavo, kolače, kosila – petinštirideset obrokov za sebe in šestnajst za zunanje stranke –, čokoladnico s prodajalno čokoladnih bombonov, organizirajo konference za zunanje naročnike (oddajajo konferenčno sobo in poskrbijo za postrežbo med odmori). V skupnosti imajo še kavni bar v bližnjem domu za ostarele, pet uporabnikov dela z individualizirano podporo v trgovskem centru, sedem mlajših uporabnikov s pomočjo dveh zaposlenih skrbi za stanovanja starih ljudi (opravljajo manjša vzdrževalna dela, izvajajo selitve, hodijo v trgovino in podobno). V center je vključenih šestinštirideset uporabnic in uporabnikov, starih od dvaindvajset do dvainsedemdeset let. Enako kot v prejšnjem centru je tudi tu nagrada za uro prisotnosti šest in pol švedske krone in vsi so prepričani, da je to odločno premalo. Enkrat na teden prihaja v Glasade Gangen zunanji zagovornik in ima z uporabnicami in uporabniki sestanek. Zapisnik sestanka redno obravnavajo na sestankih vodstva dnevnega centra, kjer je vedno navzoč predstavnik uporabnic in uporabnikov, da zastopa njihove interese. Glasade Gangen je izredno dobro povezan z neposredno okolico in izrazito socialno naravnano.

Ker je Astrid na sestanku z uradnikom za podporo in storitve neodločna, ji ta svetuje, naj se posvetuje še z drugimi. S tem želi doseči, da se bo Astrid odločila čim bolj samostojno in informirano. Astrid se vrne v šolo, v katero je bila vključena do pred kratkim, in išče nasvet pri bivših učiteljih in sošolcih, ki jo poznajo in ki jim zaupa. Astrid se po premisleku in posvetovanjih poskusno vključi v Glasade Gangen. V prvem mesecu si lahko premisli, tako ji je zagotovljena informirana izbira. Med vključitvijo v Glasade Gangen pridobiva spretnosti v gospodinjstkih opravilih, zdaj obvlada že celo vrsto kuharskih aktivnosti. V stiku s strankami pri delu v restavraciji je čedalje bolj suverena. Občuti pa pomanjkanje znanja. Ima priložnost nadaljevati šolanje vključiti se v izobraževanje, ki je namenjeno dopolnjevanju znanja, ki ga je pridobila v posebnem izobraževalnem sistemu.

Na Švedskem se zavedajo, da veliko ljudi z ovirami ni pridobilo dovolj dobre izobrazbe med svojim rednim, segregiranim izobraževanjem. Zanje so sedaj zagotovljene priložnosti, da sodelujejo v različnih oblikah izobraževanja za odrasle. Te oblike so izobraževanje za odrasle, ki ga izvajajo občine, izobraževanja, namenjena posebej odraslim ljudem z intelektualno oviro, in izobraževanja, ki jih izvajajo zveze za izobraževanje odraslih in ljudske višje šole. V času izobraževanja imajo ljudje z ovirami pravico do osebnih asistentov (Council of Europe Publishing 2003). Glavni namen je premestiti primanjkljaj znanja in zagotoviti pravico do primerne izobrazbe.

Po teh novih znanjih, izkušnjah in pridobljeni samozavesti Astrid prepriča starše, da je pripravljena za korak naprej. Želi v običajno okolje. Glasade Gangen ji nekoliko približa običajno življenje, vendar je še vedno segregirano. Uradnik za podporo in storitve ji predstavi novo možnost, drugačno socialno storitev.

Zasebno podjetje Misa v Stockholmu se ukvarja z razvojem metode podporne zaposlitve za ljudi z zmerno intelektualno oviro in z organizacijo individualne podpore posameznici, posamezniku na delu. Lastnikova ideja je, da so lahko vsi ljudje ne glede na vrsto in obseg ovire vključeni v delo v običajnem okolju, če imajo potrebno podporo. Storitve so namenjene upravičencem po zakonu o podpori in storitvah. Podjetje ima šestdeset zaposlenih, ki podpirajo sto šestdeset uporabnic in uporabnikov. V podjetju so zaposleni vodje enot, delovni svetovalci, delovni mentorji in delovni

asistenti. Gre za integracijo na običajna delovna mesta z zagotovljeno varnostjo prek socialnega sistema, se pravi, da uporabniki ne stopijo na trg dela. Delo, ki ga opravljajo, ni plačano, tudi v obliki nagrade ne. Cilj je socialno vključevanje ljudi v običajna delovna okolja. Delavci najprej spoznajo uporabnico ali uporabnika (interese, sposobnosti, želje), nato pa zanj, zanjo v skladu z izraženimi interesi organizirajo delovno izkušnjo na konkretnem delovnem mestu (na primer v restavraciji, v vrtnariji, v knjižnici in podobno). Tretja stopnja je, da zanj, zanjo poiščejo primerno delo, in četrta, da se to delo spremeni v pravo službo (kar se za zdaj sicer zgodi zelo redko). Njihove stranke oziroma plačniki storitev so upravni organi (občine in enote socialnega varovanja), ki plačujejo storitve tudi tedaj, ko je uporabnica ali uporabnik v dnevnem centru. Za vsako uporabnico ali uporabnika tečejo individualna pogajanja o obsegu potrebne storitve in o njenem plačilu. Storitve so, kar zadeva plačilo in status, izenačene s storitvami dnevnega centra. Delovna mesta iščejo individualno glede na izražene vizije in potrebe posameznikov. Ko so ugotovljeni posameznikovi interesi, delovni svetovalec pregleda oglase in pokliče v organizacijo. Predstavi dejavnost Mise in pove, da je kandidat pripravljen opravljati tudi dela, ki so manj zahtevna, včasih družbeno manj vrednotena in da za to ni potrebno plačilo. V tem razmerju je problematično to, da je prispevek delodajalca zelo majhen (delodajalec ne plačuje delavca, za usposabljanje skrbijo delovni mentorji Mise, delodajalec ne prevzame nobene odgovornosti). Problema, da ne gre za pravo delo, se v Misi zavedajo in so prepričani, da se bo situacija z družbenim razvojem izboljšala, sedaj pa so osredotočeni na širitev in popularizacijo metode. Med delovnimi mesti so knjižnica, pisarna, enota za pakiranje, časopisno podjetje, tekstilna delavnica, muzej, strojnica na ladji, vrtec, glasbena trgovina, radio postaja, restavracija, arhiv, gasilska postaja. Misa je socialno in delovno usmerjena. Sodelovanje z uporabnico oziroma uporabnikom poteka večino časa izven prostorov ustanove in tudi izven določenega delovnega časa. Cilj dejavnosti je pridobiti znanje o posameznikovih interesih in sposobnostih, preskusiti posameznikov način napredovanja po njegovem lastnem ritmu, pravo delo s podporo po metodi ISA, končni cilj pa je pridobiti in obdržati pravo plačano zaposlitev. ISA metoda podporne zaposlitve zajema individualno izbrano delovno

mesto in učenje delovnih nalog ob pomoči oseba; zagotovijo tudi popolno podporo, kadar je potrebna. Gre za resnične naloge in pravo delo, pomembno je dobro ujemanje posameznika z delovnim mestom; s tem uresničujejo načelo, da je pomembno sodelovati v delovnem življenju. (Misa 2006.)

Po treh mesecih vključitve v Misi ima Astrid sestanek z delovnim mentorjem, starši in uradnikom za podporo in storitve, skupaj se odločajo, kako naprej. V Misi Astrid uporablja veliko sistemov podpore, ki so značilni za podporno zaposlitev. Ker pa je sedaj že zelo blizu pravega dela, prave službe, razmišlja o tem, kakšne prednosti in slabosti ima njen sedanj položaj in kako bi bilo, če bi bila res zaposlena. Uradnik za podporo in storitve ugotovi, da v socialnem sistemu ni več storitev, ki bi jo lahko podprle pri njenem prizadevanju, da bi živela čim bolj običajno življenje, in jo usmeri na svetovanje v državno agencijo za zaposlovanje, katere del je zaposlitvena agencija za ljudi z ovirami. V takem obsegu, da imajo ločen oddelek in prostore, so organizirani samo v Stockholmu, drugje po Švedskem so strokovnjaki za zaposlovanje ljudi z ovirami zaposleni na običajnih agencijah za zaposlovanje.

V državni agenciji za zaposlovanje imajo oddelek za ljudi z ovirami. Tu je zaposlenih petindvajset strokovnjakov, osem se jih ukvarja s podporno zaposlitvijo, deset pa je svetovalec za skupine. Sodelujejo s srednjimi šolami, posebnimi srednjimi šolami, centri za socialno delo, uradniki za podporo in storitve, občinami, Miso, delodajalci in podjetjem Samhall, ki je v državni lasti in izvaja zaščiteno zaposlitev za ljudi z ovirami. Storitve je namenjena mladim z različnimi ovirami, ki sami ne morejo najti službe ali jo obdržati. Približno petina njihovih uporabnikov ima intelektualno oviro, večinoma gre za ljudi z lažjo intelektualno oviro, sodelujejo pa tudi s posamezniki, ki imajo zmerno intelektualno oviro. Sodelovanje se začne z vpisom v sistem, pomemben je prvi intervju, na katerem sta navzoča dva strokovnjaka za zaposlovanje in kjer opredelijo nadaljnje aktivnosti. Uporabnice in uporabnike lahko usmerijo v socialne storitve (dnevni centri, Misa) ali na trg dela (zaposlitev s subvencijo plače, podporna zaposlitev, zaščitna zaposlitev v podjetju Samhall). Za uporabnike izvajajo skupinske aktivnosti (učenje uporabe baze zaposlitev, informiranje o stanju na trgu dela, učenje pisanja prošenj in življenjepisov in

podobno) ali jih napotijo na izobraževanje. Sledi individualno iskanje dela, pri čemer izhajajo iz potreb uporabnikov. Pomembno je, kje živijo, kakšne so možnosti za prevoz do delovnega mesta, kakšna so njihova znanja, spretnosti in izkušnje, želje in vizije. Zaposlitvi sledi obdobje usposabljanja, ob koncu katerega se lahko delodajalec in uporabnik odločita, ali bosta sodelovala naprej. Za delodajalca je spodbuda subvencija plače in strokovna podpora zaposlitvene agencije. Uporabnice, uporabniki v tem času prejemajo dohodek, ki je lahko kombinacija različnih prejemkov (osebni dohodek iz delovnega razmerja, subvencija plače, socialni prejemki, prejemki po zakonu o podpori in storitvah). V podporno zaposlitev usmerijo ljudi, ki so pri iskanju dela že dlje časa neuspešni in imajo več ovir kot večina. Dalj časa jih spoznavajo, tudi na neformalne načine, nato jim agencija poišče delovno mesto. Delovni mentor gre najprej sam v delovno okolje, da spozna naloge in ljudi ter oceni, ali je pripravljeno za sprejem posameznika z oviro. Nekaj časa delata skupaj, vendar ne več kot šest mesecev, tudi potem pa delovni mentor ostane v tesnem stiku z delodajalcem. Eno leto še načrtovano spremlja osebo z ovirami, pozneje pa le, če uporabnik ali delodajalec izrazi tako potrebo.

Astrid je sedaj na razpotju, razmišlja o zaščitni in podporni zaposlitvi. Ogleda si državno podjetje Samhall AB, kjer ji ponudijo poskusno delo, po preteku katerega se bosta obe strani odločili, ali imajo skupne točke, na katerih bi lahko gradili za obe strani zadovoljujoč odnos.

Na Švedskem so varovano, zaščiteno zaposlitev v različnih oblikah vpeljali že leta 1960. Podjetje Samhall AB ima približno 200 enot po Švedskem, kjer se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi (restavracije, montažne delavnice, distribucija pošte in drugo). Leta 2002 je bilo v podjetju zaposlenih več kot štiriindvajset tisoč ljudi. Približno desetina zaposlenih je intelektualno ovirana. Gre za prave službe, ljudje so zaposleni in prejemajo mesečni prejemek. Ta je kombinacija osebnega dohodka, ki izhaja iz delovnega razmerja, in socialnih prejemkov, deleži pa so odvisni od tega, koliko časa delajo (od dve do osem ur dnevno). Zaposlitev v podjetju Samhall je stigmatizirana, saj gre za segregiran sistem zaščitene zaposlitve. Zato je vloženih veliko naporov, da bi sistem postal bolj prehodni in bolj vključen na običajni trg dela.

SKLEPI

Zgodba, ki smo jo navedli kot ilustracijo možnosti za ljudi z ovirami na Švedskem, je v nekaterih vidikih pretirana, saj ni vzeta iz realnega življenja. Toliko različnih možnosti je na voljo le v velikih občinah, precej rešitev je odvisnih tudi od dobre obveščeniosti in od dobrega sodelovanja z občinskimi oblastmi. Vendar je pomembno, da sistem ponuja različne možnosti in da lahko oseba z ovirami napreduje in izbira. Spodbudno je tudi to, da je sistem širok in prehodni. Oseba se odloči sama, ne njeni starši ali skrbniki, veliko skrbi je posvečene temu, da preverijo njene želje. Ima priložnost za napredovanje in za dokazovanje, hkrati pa se lahko vedno tudi vrne v bolj zaščitene in nadzorovane oblike namestitve in dela.

Strokovno obravnavo na Švedskem zagotavljajo strokovne službe v deželnih svetih in občinah. Tako organizirana strokovna podpora (neodvisna, vendar v sodelovanju) preprečuje, da bi en sam strokovni delavec v ustanovi obravnaval prevelik del uporabnikovega življenja in omogoča službam, da se usmerijo samo na kakovostno izvajanje svojih storitev. Švedske socialne storitve so ozko usmerjene in specializirane, ne trudijo se biti vseobsegajoče. Oseba se lahko po potrebah obrača na različne strokovnjake. Storitve bivanja in namestitve in storitve dnevni aktivnosti in zaposlitve so organizacijsko in izvajalsko ločene; tako sta domača in delovna sfera ločeni, ne morejo vse aktivnosti izvajati v isti ustanovi; morebitne težave pri bivanju tako ne vplivajo na obravnavo na delovnem mestu. Vztrajajo pri majhnih službah oziroma majhnih organizacijskih enotah, ki so dobro zastopane v lokalnem okolju. S tem imajo ljudje več možnosti, da ostanejo v okolju, ki ga poznajo in katerega del so. Dobro je razvit zasebni sektor, ki dopolnjuje izbiro. Ker imajo občine precej svobode pri oblikovanju socialnih služb, so lahko te službe dokaj raznolike, čeprav imajo enaka izhodišča. Raznolikost služb in storitev zagotavlja odraslim ljudem z intelektualno oviro več izbir. Izbira je praviloma informirana, saj imajo ljudje možnost ogledov in poskusnih sprejemov. Omogočeni so tudi prehodi in kombinacije med socialnim in zaposlitvenim sistemom v obe smeri (Samhall za delavce, ki odidejo v običajne zaposlitve, še eno leto jamči, da se lahko vrnejo v zaščiteno zaposlitev, če jim na odprtem trgu dela ne bo uspelo). Napredovanje spodbujajo tako, da je vedno odprta pot nazaj in s tem zagotovljena

socialna varnost, tveganje pa manjše. Menjavanje storitev in prehajanje med sistemi postaja na Švedskem za ljudi z intelektualno oviro nekaj podobno običajnega, kot je zamenjava službe za ljudi brez ovir. Ne predpostavljajo, da je ena storitev primer-na za celo življenje in za vsa življenjska obdobja, ampak upoštevajo potrebo po napredovanju in dejstvo, da imajo ljudje različne potrebe in želje v različnih življenjskih obdobjih.

Irena Ceglar

VIRI

- Act Concerning Support for Persons with Certain Functional Impairments (1994). [Http://www.independentliving.org/docs3/englss.html](http://www.independentliving.org/docs3/englss.html) (3. 5. 2007).
- Act on Equal Treatment of Students at Universities (2001). [Http://www.homo.se/o.o.i.s/1553](http://www.homo.se/o.o.i.s/1553) (15. 3. 2007).
- Act on Security of Employment (1996). [Http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/2E26ABDF3BEA6D8BC1256E510039774B](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/2E26ABDF3BEA6D8BC1256E510039774B) (26. 7. 2007).
- Assistance Benefit Act (1993). [Http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/B6689B8E-860D-4DA1-AD15-C79E9766E574/5787/200611430.pdf](http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/B6689B8E-860D-4DA1-AD15-C79E9766E574/5787/200611430.pdf) (6. 5. 2007).
- Carema (2006). [Http://www.carema.se/topmenyenglish/communitycare/caremamodelbrynas.4.7e87e35a108e7593e71800011215.html](http://www.carema.se/topmenyenglish/communitycare/caremamodelbrynas.4.7e87e35a108e7593e71800011215.html) (12. 6. 2006).
- Council of Europe Publishing (2003), *Rehabilitation and Integration of People with Disabilities: Policy and Legislation*. Germany: Council of Europe Publishing (sedma izdaja).
- From Patient to Citizen (2000). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/46/20/b79f2575.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/46/20/b79f2575.pdf) (2. 6. 2007)
- Handikapp & Habilitering (2007). [Http://www.hu.sll.se/gn/export/download/HAB_broschyer/habilitering_engelska.pdf](http://www.hu.sll.se/gn/export/download/HAB_broschyer/habilitering_engelska.pdf) (15. 3. 2007).
- Misa (2006). [Http://www.misa.se](http://www.misa.se) (3. 5. 2007).
- Mittler P. (2003), Meeting the Needs of People with an Intellectual Disability: International Perspectives. V: Herr S., Gostin L. O., Koh H. H. (ur.), *The Human Rights of Persons with Intellectual Disabilities*. Oxford: Oxford University Press (25-48).
- Prohibition of Discrimination Act (2003). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/03/07/73/c6e1d81e.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/03/07/73/c6e1d81e.pdf) (17. 3. 2007).
- Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act (1999). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/01/99/59/827e1939.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/01/99/59/827e1939.pdf) (12. 3. 2007).
- Social Services Act (2001). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/34/02/9d488738.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/34/02/9d488738.pdf) (17. 3. 2007).
- Swedish disability policy (2006). [Http://www.sweden.se/fact_sheets](http://www.sweden.se/fact_sheets) (6. 5. 2007).
- The Planning and Building Act (1997). [Http://www.skipulag.is/focal/webguard.nsf/key2/planning_and_buildingact.html](http://www.skipulag.is/focal/webguard.nsf/key2/planning_and_buildingact.html) (19. 3. 2007).
- The Work Environment Act (1977). [Http://www.av.se/inenglish/lawandjustice/workact](http://www.av.se/inenglish/lawandjustice/workact) (6. 5. 2007).

USPOSABLJANJE NA PODROČJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA V SKUPNOSTI NA ANGLIA RUSKIN UNIVERSITY, CAMBRIDGE

(24. 4. 2006 – 26. 6. 2006)

Namen študijskega usposabljanja v okviru projekta Leonardo da Vinci je bil poglobiti raziskovalno delo v povezavi z začetno doktorsko nalogo ter seznaniti se z raznovrstnostjo skupnostnih služb in timov, namenjenih osebam s težavami v duševnem zdravju in njihovim svojcem. Usposabljanje je potekalo tako na teoretski kot tudi na praktični ravni. Prvi dnevi v Cambridgeu so bili namenjeni informativnemu uvajanju na fakulteto (referat, knjižnica, jedilnica), urejanju formalnosti, kot so izkaznice in članstva, seznanjanju s ključnimi osebami v referatu, spoznavanju okolice, javnega prometa in podobnim opravkom. Takoj nato je sledilo izjemno strukturirano, delovno in intenzivno usposabljanje pod mentorskim vodstvom Shule Ramon. Opis usposabljanja sem strnila v štiri glavne sklope. Na začetku opisujem namen in delovanje skupnostnih služb na področju duševnega zdravja, ki sem jih obiskala, sledi pa opis predavanj in obveznih doktorskih seminarjev. V zadnjem sklopu pa opisujem potek raziskovalnega dela v povezavi z doktorsko nalogo.

SKUPNOSTNE SLUŽBE

Skupnostne službe sem obiskovala po tedenskem urniku. Obiski so navadno potekali tako, da sem opazovala strokovni kader pri delu in bila tudi aktivno udeležena. Šlo je za razgovore in izmenjavo praktičnih izkušenj, udeležbo na timskih sestankih, konzultacije z vodji timov, seznanitev z načini beleženja in zapisovanja primerov po metodi načrtovanja storitev in podobno. Pri nekaterih timih sem se lahko vključila tudi v terensko delo. Dobila sem vpogled v njihovo prakso, seznanila sem se z metodami in koncepti in lahko primerjala vse to s svojim vsakodnevnim praktičnim ravnanjem v društvu Altra. Skupnostne

službe so locirane v prijetnih zgradbah v lokalni skupnosti. Timi so multidisciplinarni. Sestavljajo jih socialni delavec, zdravstveni tehniki, psihater, klinični psiholog, delovni terapevt in laični kader. Zadnjim rečejo podporni delavci in so navadno zadolženi za spremljanje uporabnikov, druženje, vključevanje v prostočasne dejavnosti in podobno. Skupna lastnost timov je intenzivno medsebojno sodelovanje in koordiniranje storitev za uporabnike. Vsakemu uporabniku je namreč, ne glede na to, v kateri obliki skupnostne službe se nahaja, dodeljen koordinator podpore oziroma ključni delavec. Ta je zadolžen za dosledno izvajanje storitev, ki so zabeležene v njegovem individualnem načrtu. Načrtovanje skrbi je osnova, ki povezuje skupnostne službe. Te so organizirane po usmeritvah in konceptih dela, kot so:

- delovanje v lokalni skupnosti in v vsakodnevnem okolju posameznika,
- informiranje o možnih rešitvah in ostalih izvajalcih za reševanje stisk in težav,
- metode dela, ki so usmerjene v iskanje rešitev, sposobnosti in virov moči, ne pa v patologijo, motnje in podobno,
- spodbujanje k aktivnemu sodelovanju pri reševanju stisk in težav s poudarkom na možnosti izbire storitev,
- kontinuirana, dolgotrajna in mobilna podpora,
- zagovorništvo, seznanjanje s pravicami in načini za njihovo uresničevanje,
- podpora in vključevanje svojcev,
- multidisciplinarno delo,
- možnost neposrednega financiranja.

Med izvajalci storitev obstajajo razlike, odvisne od prevladujočega modela in ideologije; v nekaterih timih prevladuje biomedicinski pristop. Tu je najpomembnejša skrb zagotavljanje predpisane terapije. Pri timih s psihosocialnim

pristopom pa prevladuje model okrepitve (*strength model*) s poudarkom na izbiri in krepitvi moči uporabnikov. Kar seveda ne pomeni, da prvi povsem zanemarjajo psihosocialni vidik in da drugi povsem zanemarjajo terapijo. Trudijo se združevati oba pristopa. Za službe je značilna zlasti ožja usmeritev v izvajanje storitev samo za določeno skupino oseb s težavami v duševnem zdravju. Tako lahko učinkoviteje in bolj kakovostno izvajajo individualiziran pristop v odvisnosti od posebnih potreb znotraj tako širokega spektra, kot so težave v duševnem zdravju. V času bivanja sem obiskovala skupnostne službe, ki so pokrivala južni del okrožja Cambridgeshire in mesto Cambridge.

Mobilni »asertivni« tim (*assertive outreach team*) z desetimi zaposlenimi zagotavlja fleksibilno, kontinuirano in dolgotrajno podporo osebam z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju, ki so jim storitve težko dostopne zaradi oddaljenosti bivališča, ki imajo odpor do vključevanja v strukturirane oblike storitev, kot so na primer dnevni centri, skupine za samopomoč, delavnice, in tistim, ki imajo dvojne diagnoze. Pomagajo tudi osebam s težavami v duševnem zdravju iz drugih etničnih skupin (afro-karibskim, grškim, turškim, ciprskim in azijskim priseljencem) in beguncem. Učinkovitost tima merijo zlasti po številu preprečenih in zmanjšanih hospitalizacij, zagotavljanju podpore v domačem okolju, preprečevanju brezdomstva. Tim zagotavlja podporo 60 uporabnikom, v razmerju 15 uporabnikov na delavca, delajo pa od ponedeljka do petka od 9. do 17. ure.

Zgodnji intervencijski tim pri psihozah pomaga osebam v starosti od 17. do 35. leta, ki se prvič spopadajo s psihozami. Klasično organizirane psihiatrične službe namreč osebi s psihozo pomagajo šele takrat, ko doživi psihotični zlom. Namen zgodnjega intervencijskega tima je ublažiti prve znake psihoze in tako preprečiti razvoj dolgotrajnih in kroničnih težav v duševnem zdravju oziroma ponovitve psihotičnih kriz. Posameznik lahko uporablja storitve takega tima največ dve leti. Delajo po modelu okrevanja, so psihosocialno usmerjeni. To vključuje individualno in družinsko svetovanje in izobraževanje in skupine za samopomoč s poudarkom na krepitvi moči, veščin in spretnosti. Vključena je tudi kognitivno-vedenjska terapija. Predpisujejo take doze nevroleptikov, ki posamezniku še omogočijo aktivno sodelovanje v prilagojenem

individualnem programu pomoči. Tim s 15 zaposlenimi strokovnimi delavci in petimi laičnimi (podpornimi) delavci pomaga v povprečju desetim osebam z začetnimi znaki psihoze na teden, v razmerju 15 uporabnikov na enega delavca ali devet uporabnikov in štiri družine na enega delavca. Dosegljivi so vsak delavnik med tretjo in peto uro popoldan, pridejo pa v roku petih dni od prvega kontakta oziroma v 48 urah, če je stiska zelo urgentna.

Stanovanjska skupina za brezdomne ženske Corona House že od leta 1983 zagotavlja pomoč in podporo brezdomnim ženskam brez otrok. V enem letu v povprečju nastanijo 19 žensk, ki imajo različne psihosocialne težave in so zaradi njih diskriminirane. Začasna nastanitev traja od enega meseca do največ dveh let. V času bivanja v skupini so ženske deležne psihosocialne pomoči in podpore.

Splošna bolnišnica Addenbrook sicer ni skopnostno usmerjena, vendar tukaj zdravljenje oseb z motnjami hranjena poteka v splošni bolnišnici in ne v psihiatrični kot pri nas. Na oddelku je dvanajst postelj z dodatno sobo, namenjeno materam z dojenčkom. Tudi tukaj delajo v multidisciplinarnem timu s poudarkom na metodi individualnega načrtovanja. Za vsakodnevne potrebe skrbi glavna medicinska sestra z dvema pomočnicama. Na oddelku je prijetna dnevna soba, namenjena gledanju televizije, videa, imajo tudi sobo za igranje klavirja, branje knjig, poslušanje glasbe in podobne dejavnosti. Dovoljena je lastna garderoba; imajo pralnico, ki je odprta vsak dan od devetih dopoldan do devetih zvečer. Na oddelku so strukturirane dejavnosti s poudarkom na izobraževanju o prehrani, skupina za zvišanje samozavesti, likovne in kreativne delavnice in skupini s pilatesom in biodinamično masažo. Po vsakem obroku, ki poteka v skupini, imajo v dnevni sobi enourno supervizijo, s katero poskušajo podpreti posameznice, ki po obroku prisilno bruhajo. Če imajo posameznice po tem času še vedno potrebo po samodestruktivnem vedenju, dobijo nadaljnjo pomoč od osebja ali ostalih pacientk. Po odpustu osebje ne spremlja posameznic na njihovem domu, vendar naredi analizo tveganja, ki vsebuje oceno situacij, ko se lahko motnje hranjenja ponovijo, strategije za izogibanje takim situacijam in spopadanje z njimi in seznam ključnih oseb, ki so lahko posameznici v oporo. Seznam vključuje tako formalne kot neformalne vire.

Obiskala sem še Inštitut za socialno varstvo (Social Care Institute for Excellence), ki je bil na pobudo vlade ustanovljen pred šestimi leti, vendar ima status neodvisne organizacije. Njegova vloga je predvsem promocija dobre prakse na področju socialnega varstva v Angliji, Walesu in Severni Irski. Informacije o dobri praksi pridobivajo neposredno od strokovnih delavcev, menedžerjev, uporabnikov služb in njihovih svojev. Oblikovali so zbirko podatkov s področja socialnega varstva, ki je uporabna za akademike, raziskovalce, praktike, menedžerje, študente, uporabnike služb, svoje in interese za socialno varstvo.

Srečanje z Davidom Clarkom, psihiatrom, začetnikom in pobudnikom terapevtskih skupnosti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja v takrat še totalni psihiatrični instituciji Fulburn, je bilo sicer kratko, vendar izjemno zanimivo. Pripovedoval je o težkih časih, ko je pričel spreminjati takrat še zelo institucionalizirano psihiatrijo v družbi, obremenjeni s predsodki. Tukaj sva lahko izmenjala veliko izkušenj, le da je on pripovedoval o sedemdesetih letih v Angliji, jaz pa o devetdesetih v Sloveniji.

Ogledala sem si tudi projekt, ki poteka v eni od psihiatričnih bolnišnic, kjer pripravljajo paciente za odpust v skupnost že na oddelku, tako da jih učijo gospodinjstkih spretnosti, kot so priprava obrokov, pomivanje, pranje in podobno. Udeležila sem se enodnevnega promocije duševnega zdravja, ki je potekala 16. maja 2006 v okviru prireditve »Mind-the-gap«, ki se je po različnih lokacijah dogajala ves teden. Na fakulteti so promovirali »holistični pristop k duševnem zdravju«. Udeleženci smo se lahko na delavnicah poučili o medsebojni povezavi spiritualnosti, kreativnosti in duševnega zdravja, o učinkih sprostitve in premagovanja stresa in o pomenu prehrane na boljše počutje.

UDELEŽBA NA PREDAVANJIH IN DOKTORSKIH SEMINARJIH

Na prvem doktorskem seminarju, ki sem ga obiskala, je imela raziskovalka Roxana Anghal z Anglia Ruskin University predavanje na temo socialne izključenosti mladoletnih oseb. Izpostavila je problem mladih, ki ostajajo izključeni iz družbe zaradi nezadostne povezanosti služb. Pri tem je primerjala romunski in britanski model problematike mladih, načine njihovega izključevanja in vključevanja v družbo.

Pri Woodyu Caanu smo poslušali predavanje na temo oblikovanja in obdelave vprašalnikov, ki mu je sledila takojšnja praktična izvedba. Delo je potekalo v dveh skupinah, kjer smo morali oblikovati vprašalnik, ki bi bil primeren za raziskovanje javnega mnenja o angleškem dodeljevanju plemiških naslovov. Oblikovan in sestavljen vprašalnik smo izmenjali z drugo skupino, nanj odgovorili in podatke obdelali s pomočjo računalniškega programa SPSS.

S predavanjem o etiki in kvalitativnem raziskovanju je Leslie Gelling opozorila na dileme mandata za opravljanje raziskav, vlogo etičnih komisij, namen raziskovanja in ravnanja z metodami, kot je intervju, senzibilnost za izvedbo intervjuja, zavedanje o možnem vplivu na življenje intervjuvanca, kako ravnamo od tu naprej in podobno.

Shula Ramon se je osredotočila na omejitve kvantitativnega in kvalitativnega raziskovanja pri obsežnejših primerjalnih raziskavah, čemur so sledile predstavitve nalog doktorskih kandidatov.

O kvalitativnem raziskovanju je predavala Jenny Secker in se pri tem opirala na primere iz prakse, v vse skupaj pa je zanimivo vključevala teoretske koncepte simbolnega interakcionizma, interpretativnega pristopa, diskurza sociologije znanja in hermenevtike.

Metodologiji kvalitativnega raziskovanja je bil namenjen tudi zadnji celodnevni doktorski seminar, tokrat s poudarkom na pomenu kritične diskurzivne analize N. Fairclougha pri analizi in raziskovanju množičnih medijev, čemur je sledila praktična vaja kodiranja poljubno izbranega članka iz revije. Temi je sledilo še predavanje o iskanju in pridobivanju podatkov iz podatkovnih baz na svetovnem spletu, na primer ESDS Internationals in ESDS Qualidata, s praktično vajo.

RAZISKOVALNO DELO V POVEZAVI Z DOKTORSKO NALOGO

Raziskovalno delo je obsegalo študij in pregled referenčne literature o medijskih reprezentacijah duševnega zdravja v dobro založeni knjižnici, na spletu in v knjigarnah. Pripravila sem povzetke prebrane literature in se redno srečevala z mentorico. Na njen predlog sem naredila enomesečni izbor člankov iz dveh angleških časnikov, žal ni bilo časa za analizo in kodiranje. Vsekakor pa je to bil prvi korak zbiranja podatkov za nadaljnjo analizo. Srečanje z Jenny Secker je močno

POROČILO

vplivalo na moje nadaljnje delo. To z veseljem omenjam, saj je sodelovala z Gregom Philom, avtorjem knjige *Media and Mental Distress*, ki je referenčna knjiga za področje raziskovanja medijev in duševnega zdravja.

Usposabljanje v Cambridgeu je bilo čudovita izkušnja, ki me je navdihnila, okrepila, osvežila, zlasti pa opremila z novim znanjem za ravnanje

na področju duševnega zdravja v skupnosti. V času, ki je prehitro minil, so se kljub temu stkala prijateljstva in vezi, ki jih še vedno negujemo, zaobjete v sloganu, da lahko soustvarjamo in razvijamo duševno zdravje v skupnosti samo onstran meja, diagnoz in predsodkov.

Suzana Oreški

USPOSABLJANJE NA ODDELKU ZA SOCIALNO DELO FACHHOCHSCHULE ST. PÖLTEN

Usposabljanjem na oddelku za socialno delo Fachhochschule St. Pölten sem začela oktobra 2005. Prvi tedni so minili hitro, zanimivo, v odkrivanju mesta, spoznavanju profesorjev, študentov in načina dela fakultete. Sprejela me je koordinatorka za mednarodne študente Daniela Lohner, ki je pripravila mapo s koristnimi informacijami o načinu dela fakultete, urnikih, uporabi fakultetnega e-poštnega predala, v mapi sem našla tudi načrte predavalnic, potrdila in zloženske s predstavitevjo mesta in z zemljevidi.

Moj mentor je bil Tom Schmid, s katerim sva se srečevala na začetku vsak teden, pozneje pa zaradi njegove zasedenosti vsaka dva tedna. Na srečanjih sva govorila o sprotnem in postopnem doseganju ciljev, napredku pri učenju, o uporabi nemščine, o pridobivanju literature in kontaktov na relevantnih institucijah, o stikih z ostalimi profesorji in obiskovanju predavanj, pa tudi o tem, kako so potekala srečanja na institucijah, ali so bila uspešna in kaj sem z njimi pridobila. Skoraj na vsakem sestanku so se mi odprla nova obzorja. Pomagal mi je z informacijami o kontaktnih osebah, se zanimal za napredek in morebitne težave.

Glavno vodilo pri mojem delu je bilo usmerjenost k doseganju ciljev, zastavljenih v individualnem načrtu usposabljanja. Med usposabljanjem sem sicer uvidela, da sem si zastavila preambiciozne cilje, saj v dveh mesecih nisem mogla raziskati vloge in medsebojnega sodelovanja organizacij, hkrati pa še vloge medijev, in analizirati, v kolikšni meri se v medijih pojavlja tema nasilja nad otroki. Osredotočila sem se torej na spoznavanje organizacij, ki delujejo na tem področju, in na njihovo medsebojno sodelovanje in povezovanje, medijev pa sem se le dotaknila v pogovorih s strokovnjaki v teh organizacijah in prebiranju poročila o nasilju ministrstva za socialno varnost,

generacije in varstvo potrošnikov iz leta 2001. Med bivanjem v Avstriji sem se torej osredotočila na avstrijske institucije, spoznavala njihovo delovanje, pristojnosti, medsebojno sodelovanje in povezovanje, načine financiranja, pridobivanja sponzorskih in donatorskih sredstev, sodelovanje z mediji. V začetni fazi sem hotela izdelati seznam najbolj relevantnih organizacij, česar sem se lotila predvsem z iskanjem informacij na spletu, v pomoč mi je bil tudi mentor, ki je zaprosil za pomoč pri iskanju kontaktnih oseb ostale profesorje, kar se je pokazalo zelo uspešno, saj sem na ta način pridobila večino osebnih kontaktov. Pri presoji relevantnosti institucij sta bili v pomoč tudi avstrijski študentki, ki sta bili leto prej na praksi v Hrastovcu. Zato sta stopili v stik s kolegico Sabino in z mano, kar se mi je zdelo nadvse prijazno in netipično; seveda sva se vabilu z veseljem odzvali in se z njima redno srečevali, izmenjavali informacije, ki so bile koristne tako za študij kot za družabno življenje in spoznavanje avstrijske kulture.

V začetku usposabljanja sem se sicer namerala povezati tudi z avstrijskimi mediji, saj sem hotela ugotoviti, na kakšen način so predstavljene teme o nasilju nad otroki v medijih, kdo je pobudnik za medijsko podprte preventivne akcije in ukrepe, ali socialne službe in mediji med seboj sodelujejo, kdo so glavni financerji in sponzorji takih akcij, ali lahko pridem do kakšnih klipov. Glede na moje razmeroma kratko bivanje v Avstriji sva potem z mentorjem sklenila, naj se raje bolj posvetim področju sodelovanja med organizacijami in se medijev morda lotim kdaj drugič.

Literaturo sem večinoma pridobivala sama; veliko koristnih informacij, strokovne literature in avtorskih člankov imajo na svojih spletnih straneh socialne službe, od ministrstva do nevladnih organizacij, nekaj literature, predvsem zloženk,

brošur in poročil, sem dobila tudi osebno na različnih organizacijah, nekaj knjig od profesorjev, predlagale so mi jih tudi študentke, redno pa sem seveda obiskovala fakultetno in deželno knjižnico v St. Pöltnu in knjižnice na Dunaju – univerzitetno knjižnico, knjižnico fakultete za psihologijo, fakultete za sociologijo in politične vede in fakultete za izobraževanje in šolstvo.

Da bi lahko izboljšala sporazumevanje v nemškem jeziku, sem obiskovala tudi tečaj nemškega jezika in spoznavanja avstrijske kulture, ki ga fakulteta organizira za mednarodne študente. Šlo je za kombinacijo konverzacijskega tečaja, osvežitve slovnice in spoznavanja avstrijske kulture. Menim, da je bil tečaj sicer koristen, vendar smo ga obiskovali študentje različnih študijskih smeri, tako da žal nismo spoznavali strokovnih izrazov, koristnih za poglobljanje znanja, ki bi bilo v pomoč pri prebiranju literature.

Na začetku usposabljanja sem obiskala nekaj predavanj, kar pa se ni izkazalo za posebej koristno, saj sem jih začela obiskovati sredi semestra. Večina tem je bila precej splošnih, veliko pa sem o teh temah slišala na predavanjih dodiplomskega študija v Sloveniji. Po posvetu s mentorjem in po nasvetu koordinatorke študija na ljubljanski fakulteti za socialno delo Liljane Rihter sem zato usposabljanje nadaljevala zlasti z individualnim delom in raziskovanjem, posveti z mentorjem in pogovori s profesorji. Po vnaprejšnjem dogovoru s profesorjem Redelsteinerjem sem obiskala njegovo predavanje o kliničnem socialnem delu in odkrivanju nasilja nad otroki. Čeprav znanje o kliničnem socialnem delu ni neposredno vezano na temo moje magistrske naloge, se mi zdi zelo dobro, da sem se seznanila s koncepti socialnega dela, ki jih prej, glede na to, da sem študirala komunikologijo, nisem tako dobro poznala.

Organizacije, na katere sem se obrnila, oziroma kontaktne osebe na teh organizacijah so bile večinoma zelo pripravljene pomagati in me tudi osebno sprejeti. Iz nobene organizacije nisem dobila negativnega odgovora glede sodelovanja, se je pa bilo precej težko dogovoriti za termin, saj gre za aktivne strokovnjake, dejavne na različnih in pomembnih področjih.

Prva organizacija, ki sem jo obiskala, je bila nevladna organizacija Zagovorniki otrok in mladine v St. Pöltnu. Enote ima v vseh regijah po Avstriji. Izvajajo storitve za otroke, mladostnike pa tudi starše, učitelje in druge institucije. Svetujejo na področjih vzgoje, nasilja nad otroki in

mladostniki, pomagajo ob ločitvah, pri urejanju skrbništva, otrokom pomagajo, ko se počutijo zatirani, zlorabljeni, žalostni, depresivni. Na voljo so za vsa področja, ki zanimajo otroke in mladostnike: vrtec, šola, družina, denar, ljubezen, zdravje, prijatelji, potovanja, droge itn. Njihova pomoč je zaupna in brezplačna, po želji lahko otroci ostanejo tudi anonimni. Organizacija je aktivna pri soustvarjanju politike v korist otrok, skrbi za boljše življenjske razmere otrok, seznanja javnost z otrokovimi pravicami, veliko projektov izvaja skupaj z Unicefom na šolah. Redno sodeluje s policijo, odvetniki, tožilstvom, sodišči, centri za zaščito otrok, pri izvajanju preventivnih projektov pa z vrtci, šolami, policijo. Socialna delavka Andrea me je zelo prijazno sprejela, pripravili so mi promocijske materiale, brošure, izobraževalni material za šole in podobno.

Nekaj dni pozneje sem bila na Dunaju dogovorjena na nevladni organizaciji Center za zaščito otrok Galeb. Govorila sem z Barbaro Neudecker, pedagoginjo in psihoanalitičarko, svetovalko za vzgojo. Neudecker je razložila, da ima organizacija v Avstriji štiri enote. Temeljne storitve za otroke in mladostnike so telefonsko in osebno svetovanje, pomoč žrtvam nasilja, psihoterapija, spremljanje in zagovornišvo v fazah pred in med kazenskim postopkom, preventiva. Telefonsko in osebno svetovanje je usmerjeno v pomoč pri reševanju različnih problemov – strah, vedenjske motnje, težave v šoli, težave pri vzgoji, težave v odnosih s starši, prijatelji, krizne situacije (ločitev, smrt v družini) ipd. Tehnike dela so skupno iskanje rešitev, krepitev sposobnosti, individualni, skupinski ali družinski pogovori. V primeru nasilja želijo otroke zaščititi pred nadaljnjim psihičnim, spolnim oz. fizičnim nasiljem. Izvajajo intervencije, telefonsko in osebno podporo, spremljanje v kazenskem postopku, pomoč vsem institucijam in posameznikom, ki delajo z otroki in starši, posredovanje informacij. Tudi psihoterapijo izvajajo brezplačno, ciljna skupina so otroci ali mladostniki (in njihovi starši), ki so preživeli psihično, fizično ali spolno nasilje, ki imajo psihosomatske težave, ki imajo napade panike ali depresije, z motnjami hranjenja, močenja postelje ipd. Preventivne projekte izvajajo zlasti v vrtcih in šolah, organizirajo delavnice za otroke in usposablajo učitelje. Imajo tudi izobraževalne tečaje za starše, kako vzgajati brez nasilja. Za policijo pripravljajo izobraževalne dneve. Na spletni strani imajo objavljenih nekaj prispevkov

na temo preventive, pomagajo ob sumih oziroma domnevah o nasilju nad otroki. Sodelovanje in povezovanje z institucijami opredeljujejo na dveh ravneh, prva je vsakodnevno delo, ko je problem nasilja že prisoten. Na tej ravni sodelujejo s šolo, vrtci, zdravstvom, policijo, kriminalisti, tožilstvom, odvetniki, sodiščem in drugimi nevladnimi in vladnimi organizacijami. Sogovornica je poudarila pomembnost interdisciplinarnega pristopa k reševanju problemov, čeprav tudi tu velikokrat nastopijo težave, ker ima vsaka stroka svojo terminologijo in svoj način dela. Na drugi ravni pa so preventivni projekti, v sklopu katerih delujejo kot član »platforme proti nasilju«, samostojno pa izvajajo preventivne delavnice. Glede pojavljanja v medijih Neudecker pravi, da so akcije večinoma bolj usmerjene v pridobivanje denarja, ne pa v pošiljanje sporočil, seznanjanje javnosti ali prepoznavnost. Ciljna skupina akcij so torej podjetja in posamezniki, ki lahko finančno pomagajo, in ne otroci, ki imajo težave ali so žrtve zlorab. Ta intervju je bil informativno zelo bogat, saj mi je Neudecker razložila tudi pristojnosti posameznih ministrstev, vladnih organizacij, medicine, policije in sodišča. Napotila me je na Center za varstvo otrok Salzburg, kjer so nedavno izvedli raziskavo med organizacijami o potrebah po interdisciplinarnosti in dejanskem povezovanju ter sodelovanju organizacij.

Naslednja institucija, ki sem jo obiskala, je bila ženska (varna) hiša v St. Pöltnu. Pogovarjali smo se o storitvah, ki jih opravljajo, o skrbi za varnost, o financiranju, zbiranju donatorskih sredstev, programih za otroke, preventivi. Njihovo glavno geslo je: »Nasilje ni nikoli opravičljivo.« Ženskam in otrokom, ki se k njim zatečejo pred nasiljem, ponudijo zatočišče in zaščito pred nasiljem, nebirokratski sprejem, možnost namestitve, finančna sredstva, prijetno atmosfero brez občutka strahu, diskretnost in anonimnost, svetovanje glede pravnih zadev. V zatočišču je posamezni ženski in njenim otrokom (če jih ima) na voljo soba, skupna kuhinja, v kateri kuha vsaka zase, vzgojiteljica za varstvo otrok, varno vzdušje in spoznanje, da v nastali situaciji niso same. Z ostalimi ženskami pa lahko izmenjajo izkušnje. Po telefonu so dežurne delavke dosegljive vsak dan ob vsaki uri. Vodja hiše Maria Imlinger je povedala, da ravno na področju programov za otroke zadnje čase bolj malo delajo zaradi premajhnih finančnih in kadrovskih virov, sicer imajo zaposleno vzgojiteljico, pripravljajo pa psihološke in psihosocialne programe za

otroke. Zaenkrat se pri izvajanju teh programov povezujejo z drugimi institucijami. Najbolj me je zanimalo sodelovanje s komplementarnimi organizacijami. S tem sta nasploh precej zadovoljni, brez tega tako ali tako ne gre, ga pa razdelita na sodelovanje na vsakodnevni osnovi (intervencijski center, center za otroke in mladino, policija, zdravstvo, sodišče, odvetniki) in občasno sodelovanje, pri katerem gre za razne skupne projekte, krizne time, preventivne programe, delavnice, usposabljanja. Krizni timi naj bi se sestajali mesečno, vendar so srečanja zaradi pomanjkanja časa in virov velikokrat prestavljena. Največ izobraževanj za prepoznavanje nasilja izvajajo na področju zdravstva; tudi policiste učijo osnovnih veščin, kako postopati med intervencijo. Težava pri policiji je, da usposabljanja niso obvezna, tako se jih udeležujejo vedno isti policisti, tisti, ki se že v osnovi bolj zavedajo problema nasilja v družini. Izvajajo pa tudi izobraževalne programe v vrtcih in šolah, tako preventivne projekte kot prepoznavanje nasilja. Primerjali smo način dela in zakonodajo v Sloveniji in Avstriji, pri tem so mi zelo pomagale izkušnje, pridobljene na centru za pomoč žrtvam kaznivih dejanj. Na koncu sta opozorili še na problem mladih priseljenk, zlasti tistih, ki so popolnoma odvisne od svojih mož (tudi Avstrijcev), ne poznajo jezika, nimajo lastnih sredstev za preživetje, nimajo državljanstva. Pogovor je bil res sproščen, produktiven, v več kot dveh urah sem pridobila ogromno koristnih informacij, tudi nekaj namigov, na koga se lahko še obrnem. Na koncu sem zaprosila še za nasvet o uporabni literaturi. Zato sta mi skopirali seznam, sicer star deset let, vendar je nekaj knjig še vedno aktualnih. Prav tako sem dobila promocijski material varne hiše in sorodnih organizacij in nekaj knjig za otroke. Ogladala sem si prostore. Zelo dobro imajo poskrbljeno za varnost, imajo precej kamer, varnostnika in alarm.

Intervju, za katerega sem se morala zelo potruditi, je bil intervju z začetnico boja za zaščito žensk in otrok pred nasiljem in pobudnico za ustanovitev prvih varnih hiš oz. materinskih domov Roso Logar. Med drugim zdaj vodi intervencijski center na Dunaju. Pobuda za nastanek intervencijskih centrov je bila rezultat skupnega dela ministrstev za socialno varnost, generacije in varstvo potrošnikov, za notranje zadeve in za pravosodje. Zakonsko osnovo za nastanek teh centrov najdemo v zakonu proti nasilju z namenom zaščite žensk in otrok pred nasiljem v družini. Enote imajo v vseh regijah

Avstrije. Ponujajo podporo in svetovanje, njihova pomoč je brezplačna. Izvajajo psihosocialne programe in seznanjajo žrtve z njihovimi pravicami, zakoni, kazenskim postopkom itn. Policija jih obvesti o vsaki intervenciji, nato vzpostavijo stik z žrtvami in ponudijo pomoč. Logar je bila zelo prijazna, dostopna, zgovorna, predstavila je delo organizacije, odnose z ministrstvom, policijo in drugimi vladnimi in nevladnimi organizacijami. Pohvalila je stanovanjski program, saj je zelo nebirokratski in omogoča, da ženskam (z otroki), žrtvam nasilja, po zelo hitrem postopku uredijo stanovanje. Omenila je tudi nekatere težave in možnosti za izboljšave. Težava je premalo sredstev za več programov za otroke. Prizadevajo si delati po standardih kakovosti za delo z otroki. Izvajajo program, pri katerem vzporedno delajo z materjo in otroki. Na kratko je povedala tudi o zgodovini oziroma razvoju organizacij za boj proti nasilju nad ženskami in otroki, kateri so bili glavni dosežki na tem področju v Avstriji, kaj je tisto, za kar si prizadevajo zdaj. Ta predana, zavzeta, iskriava in hkrati prijetna ženska je ena glavnih avtoritet na tem področju ne le v Avstriji, temveč v vsej Evropi.

Na Centru za varstvo otrok Salzburg me je sprejela Gabriela Benzoni, vodja različnih projektov, psihologinja in družinska terapevtka. Glavni namen srečanja je bil pogovor o raziskavi glede sodelovanja in povezovanja institucij, ki delujejo na področju nasilja nad otroki. Končnega poročila sicer še ni, ugotavljali pa so, kako je to sodelovanje učinkovito, ali deluje, kakšni so rezultati in kam bi bilo še treba vlagati. Sicer pa je center prvi od tovrstnih v Avstriji. Ustanovljen je bil leta 1987 (sedaj je v Avstriji 21 centrov za varstvo otrok). Glavni namen centra je podpirati družine, v katerih je prisotno psihično, fizično ali spolno zlorabljanje ali zanemarjanje otrok. Storitve, ki jih opravljajo, so posvetovanje, svetovanje, spremljanje v vseh fazah pred in med kazenskim postopkom, psihoterapija za otroke, mladostnike in družine. Ukvarjajo se z vzgojnimi in družinskimi težavami, zlasti če gre za ločitev in skrbništvo nad otroki ali če so otroci v družini, ki preživlja krizno situacijo. Poleg tega izvajajo različne projekte na področju preventive organizirajo izobraževalne programe za starše, seminarje in konference za strokovnjake in krušne starše, pišejo sporočila za medije, so člani več avstrijskih mrež na njihovem področju dela, izvajajo raziskave, sodelujejo pri mednarodnih projektih.

Benzoni je omenila, da so odnosi in sodelovanje med organizacijami načeloma dobri, včasih se zatakne pri komuniciranju s centri za otroke in mladino. Tudi sodelovanje z mediji je neustrezno, saj mediji hočejo le senzacije, katastrofe, pisanje o konkretnem, čim hujšem nasilju v družini, za preventivna sporočila in seznanjanje javnosti pa nimajo posluha, vse take akcije so plačljive. V sklopu centra deluje tudi vrtec. Prostori ustvarjajo občutek domačnosti, topline in udobja, so zelo lepo in bogato opremljeni s pripomočki za delo z otroki, igračkami, risbami.

Glede sestanka na ministrstvu za socialno varnost, generacije in varstvo potrošnikov nisem imela posebnih pričakovanj. Srečala pa sem se z dvema krasnima gospema in spet izvedela veliko novega. Dogovorjena sem bila z Mario Orthofer, pridružila se nama je še Heidemarie Haydari. Orthofer je sodelovala na začetku vzpostavljanja »platforme proti nasilju«, Haydari pa je pozneje prevzela njeno delo, vendar danes dela na drugem področju. Gospe imata veliko znanja in izkušenj, predstavili pa sta mi zlasti medresorsko sodelovanje, sodelovanje njihovega ministrstva z ministrstvom za pravne zadeve in ministrstvom za notranje zadeve. Govorile smo tudi o težavah pri medsebojnem povezovanju, različnih stališjih različnih strokovnih profilov. Zanimiv je bil primer igre vlog na Centru za varstvo otrok Gradec, kjer so strokovnjaki z različnih področij zamenjali vloge, da bi lažje razumeli, zakaj kdo včasih ne ravna tako, kot od njega pričakuje sogovornik. Na hitro smo pregledale zakone s področja varstva žensk in otrok pred nasiljem v družini in (ne)sodelovanje z mediji. Omenili sta, da tudi ministrstvo ni nič na boljšem kot druge vladne in nevladne organizacije, saj morajo tudi oni vse objave v medijih plačevati. Nadaljevale smo z možnostmi za izboljšave, pomembnostjo preventive in usposabljanja učiteljev in policistov in svetovanja moškimi, ki izvajajo nasilje. Ministrstvo je v zadnjih letih podprlo zlasti preventivne programe, programe za storilce in spremljanje in zagovorništvo v fazah pred in med kazenskim postopkom. Povedali sta tudi, da kar precej sodelujeta s Slovenijo in da radi delata z nami.

Zadnji sestanek sem imela z gospodom Karnerjem na uradu javne organizacije za pomoč otrokom in mladostnikom. Gospod Karner je socialni delavec, direktor organizacije Jugendhilfe, poleg njega so v organizaciji zaposleni večinoma socialni delavci, po potrebi imajo na voljo tudi

psihologa z ministrstva. Govorila sva o storitvah in pristojnostih institucije, virih financiranja, namenu finančnih sredstev in dopolnilnih dejavnostih. Ena od zanimivih dejavnosti je organizirano druženje otrok po šoli do petih popoldne (*Kinderhorte*). Presenetil me je tudi podatek, da so v Spodnji Avstriji vrtci brezplačni. Gospod Karner mi je predstavil delo institucije v letu 2004, pogostost posameznih problemov, število uporabnikov, višino sredstev za pomoč ipd. Pogovarjala sva se o pomembnosti interdisciplinarnega pristopa in povezovanja z drugimi vladnimi in nevladnimi organizacijami, s katerimi imajo dobre odnose. Sodelujejo zlasti z varno hišo, intervencijskim centrom, zagovorniki otrok in mladine, centri za zaščito otrok, policijo, šolami, zdravstvom. Preventivni programi so usmerjeni v šole, povedal je, da imajo za naslednje leto za preventivo odobrenih še nekaj več sredstev, tako da se bodo za izvajanje programov povezali tudi z drugimi organizacijami. Sicer pa ima Jugendamt podobne pristojnosti na področju družine, kot jih imajo v Sloveniji centri za socialno delo.

Ob delu v okviru usposabljanja je ostalo nekaj časa tudi za spoznavanje St. Pöltna, ki je mestece z lepim starim mestnim jedrom, zaprtim za promet in polnim trgovinic, kavarn in prodajaln kebaba in decembrskega božičnega sejma. Očitno tu tudi zelo skrbijo za rekreacijo; za rekreacijske namene imajo urejen bližnji gozd in steze ob jezeru, popularna športa sta »nordijska hoja« in »vandranje«.

Seveda je bil nujen tudi kakšen izlet do okoliških krajev in na Dunaj, ki poleg študijske literature in obiskov različnih organizacij ponuja zgodovinsko in kulturno privlačne dogodke, muzeje, arhitekturo; vzdušje na ulicah je nekaj posebnega,

še zlasti v drugi polovici novembra, ko se je že vse začelo pripravljati na decembrske praznike in so turisti hodili gledat lučke. S kolegico Sabino sva precej dobro spoznali Dunaj, obiskali sva vse glavne znamenitosti od Rathausa, parlamenta, zgodovinskega in umetnostnega muzeja, Hofburga, Štefanove in Karlove cerkve, gradov Belvedere in Schönbrunn, muzeja Leopold in Hundertwasserja do nakupovalne ulice Mariahilfer. Udeležili smo se tudi nekaj enkratnih glasbeno-kulturnih prireditev v Festspielhaus St. Pölten.

Po devetih tednih so bili torej moji vtisi o usposabljanju zelo dobri, srečanja z mentorjem so bila redna, sproščena, koristna in produktivna, presenetljivo hitro in v velikem številu so se s pomočjo in zelo pomembnimi informacijami odzvali ostali profesorji, na institucijah so bili sicer precej zaposleni, vendar pripravljeni sodelovati. Moja pričakovanja so izpolnjena, na nekaterih področjih tudi presežena, vsekakor menim, da bo izkušnja usposabljanja v okviru programa Leonardo da Vinci zelo koristna tako za moje podiplomsko izobraževanje kot za delo na področju preprečevanja in odkrivanja nasilja nad otroki. Zlasti mi je bilo všeč terensko delo oziroma izpeljava intervjujev na obiskanih organizacijah. Menim, da je bilo zaradi spoznavanja oseb, ki so svojemu delu predane, verjamejo vanj in v napredek, usposabljanje v sklopu programa Leonardo da Vinci neprecenljivo. Glede na cilje, zadane v individualnem načrtu, si upam trditi, da sem jih dosegla, nekaj sem jih vmes opustila oz. prihranila za morebitno naslednje usposabljanje, nekaj pa sem jih dopolnila. Vsekakor je bilo usposabljanje odlična priprava in podlaga za delo, ki me še čaka na fakulteti v Ljubljani, in tako izkušnjo močno priporočam.

Iva Pirc

STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE NA UNIVERZI V BIRMINGHAMU

Ob koncu oktobra 2006 sem se za potrebe doktorskega študija v okviru programa EU za poklicno izobraževanje in usposabljanje Leonardo da Vinci odpravila na devettedensko strokovno izpopolnjevanje na Univerzo v Birminghamu, natančneje na Inštitut za uporabne družbene vede (Institute for Applied Social Studies). Med bivanjem v Birminghamu sem pridobila veliko novega znanja, pomembnega za moj študij. Literature je bilo res na pretek. Inštitut, kjer sem si delila pisarno z dvema kolegoma, je lociran v univerzitetnem kampusu. Imela sem dostop do vseh knjižnic kampusa, obiskovala pa sem osrednjo knjižnico in knjižnico pedagoške fakultete, kjer sem našla veliko knjig o vzgoji in izobraževanju slepih in slabovidnih otrok. S pomočjo Nicki Ward sem oblikovala osnutke vprašalnikov, ki jih nameravam uporabiti pri raziskavi za disertacijo, v veliko veselje pa so mi bile najine debate o različnih konceptih, povezanih s študijem hendikepa, in o položaju hendikepiranih oseb v Angliji, Sloveniji in širšem evropskem prostoru.

Zelo zanimivo se je bilo udeleževati seminarjev in predstavitev knjig s področja socialnega dela in socialne politike, saj sem tako spoznavala najaktualnejša dogajanja na teh področjih. Večina dogodkov se je odvijala v Centre of Excellence in Interdisciplinary Mental Health, ki je lociran v kampusu in katerega vodja je Ann Davis. Poslušala sem tudi predavanja v okviru študija socialne politike in socialnega dela na področju socialne izključenosti in se z ostalimi študenti vključevala v delavnice v okviru predavanj. Vzpostavila sem veliko stikov s posamezniki in organizacijami in upam, da bom stike ohranila tudi po vrnitvi v Slovenijo, saj so izkušnje in znanja, ki so mi jih posredovali, pomembni za moje nadaljnje delo.

Ena izmed organizacij, ki sem jih obiskala, je bil Kraljevi nacionalni inštitut slepih v Birminghamu, največja dobrodela organizacija v Angliji, ki spodbuja neodvisno življenje slepih in slabovidnih oseb. Njihovi strokovnjaki in prostovoljci pomagajo premagovati različne ovire za vključevanje slepih in slabovidnih oseb v vsakodnevno življenje, poskušajo vplivati na oblikovalce politik, ponuditi čim širšo in čim bolj ustrezno mrežo pomoči svojim uporabnicam in uporabnikom. Njihove glavne dejavnosti so informiranje uporabnic in uporabnikov in širše javnosti, prodaja artiklov (spletna trgovina), dejavnosti, povezane z izobraževanjem in zaposlovanjem, organiziranje prostočasnih aktivnosti, branje revij za slepe in slabovidne in snemanje zvočnih knjig, svetovanje glede opremljanja in najema stanovanja (občasno tudi pomoč pri nastanitvi slepih in slabovidnih oseb) in zagovorništvo. Uporabnic in uporabnikov njihovih storitev je trenutno dva milijona, rednih članic in članov pa približno osem tisoč. Ker so dobrodela organizacija, morajo za financiranje poskrbeti sami, saj jim država finančno ne pomaga. Polovico sredstev za delovanje pridobijo z različnimi donacijami, ostalo pa s prodajo artiklov in storitev in s članarino, ki znaša dobrih 20 evrov letno. Največja »delovna sila« so prostovoljci; trenutno jih je v mrežo vključenih čez 400. Sedež inštituta je v Londonu, izpostave pa so razpršene po celem otoku; poleg Birminghama tudi v Belfastu, Bristolu, Edinburghu, Liverpoolu in drugje. V birminghamski izpostavi sta me sprejela Rachel Setchell, ki se ukvarja z družinami, katerih člani so slepi in slabovidni otroci in mladostniki, in David Carrington Porter, svetovalec na področju izobraževanja odraslih; razkazala sta mi prostore in mi pojasnila delovanje organizacije. D. C. Porter sodeluje z Univerzo v Birminghamu pri izobraževanju učiteljev na

POROČILO

šolah in fakultetah, kjer se izobražujejo slepi in slabovidni učenci, dijaki in študenti; prav v času mojega obiska so pripravljali serijo seminarjev za profesorje birminghamske univerze. (O obisku gl. <http://www.zveza-slepih.si/rikoss>.)

Zelo zanimiv je bil tudi obisk centra Link to life v Cardiffu, kjer se ukvarjajo zlasti s preprečevanjem stresa, povezanega z zaposlitvijo in delom. Navdušil me je klicni center, kjer so strokovnjakinje in strokovnjak na voljo uporabnicam in uporabnikom vsak dan ob vsaki uri. Klicni center je namenjen učiteljicam in učiteljem, ki se spopadajo s stresom, depresijo in tesnobo. V času mojega obiska je bilo na delovnem mestu šest strokovnjakinj in en strokovnjak. Učiteljice in učitelji, ki imajo težave na delovnem mestu (s kolegi, nadrejenimi, študenti ali pa finančne težave), lahko pokličejo po telefonu ali komunicirajo po elektronski pošti. Vedno več uporabnic in uporabnikov se odloča za spletno komuniciranje, saj jim lahko svetovalka pošlje uporabno spletno povezavo na strokovne

tekste, ki obravnavajo tematiko premagovanja stresa in izgorevanja. Ena izmed svetovalk mi je natančno pojasnila in demonstrirala postopek spletnega komuniciranja. Temeljno načelo je, da svetovalka in uporabnica oz. uporabnik vzpostavita odnos zaupanja in zaupnosti.

Študijski del svojega obiska sem zaokrožila s predstavitvijo svoje teze študentkam in študentom v okviru doktorskega seminarja, ki ga koordinira Jan Waterson, kjer sem dobila nasvete in predloge za nadaljnjo delo.

Glede na to, da sem v Ljubljani redno zaposlena, se mi je zdelo vse skupaj nekakšen prosti čas, saj sem se lahko v celoti posvetila študiju. V času, ko se nisem ukvarjala s študijskimi obveznostmi, mi je bilo v veliko veselje druženje s sošolcem, sprehajanje po mestu, trgovinah, lokalčkih in obiskovanje koncertov. Koncertna ponudba glasbene zvrsti, ki mi je pri srcu, je bila res zelo bogata, kar je naredilo moje bivanje v Birminghamu še bolj prijetno in nepozabno.

Barbara Kobal

POVZETKI

SOCIALNO DELO, 46 (2007), 4-5

Maša Filipović

STANOVANJSKA RANLJIVOST V SLOVENIJI

ANALIZA NA PODLAGI RAZŠIRJENE
DEFINICIJE BREZDOMSTVA

Stanovanjsko ranljivost opazujemo na podlagi razširjene definicije brezdomstva, t. i. koncepta ETHOS. Prednost tega koncepta je, da razširi možnosti za politično diskusijo o fenomenu in povezovanje različnih rešitev, prej morda videni kot spopadanje z ločenimi problemi in različnimi skupinami. Izhaja namreč iz prepoznavanja stanovanjskih tveganj, ne pa iz stanja (npr. brezdomstva). V okviru tega širšega razumevanja problematike brezdomstva so predstavljene podatki, na podlagi katerih lahko okvirno ocenimo število ljudi v različnih tveganih stanovanjskih situacijah v Sloveniji. Predstavljene so tudi dokumenti in ukrepi v Sloveniji, namenjeni za pomoč posameznikom ali skupinam pri spopadanju s temi tveganji. Analiza je pokazala, da stanovanjska tveganja, čeprav o njih ni veliko razprav, v Sloveniji niso zanemarljiv pojav, političnim rešitvam na stanovanjskem področju pa manjka ustreznih instrumentov.

Ključne besede: stanovanjska tveganja, ETHOS, politike.

Dr. Maša Filipović je asistentka za področje sociologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in raziskovalka na centru za proučevanje družbene blaginje te fakultete. Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, (01) 5805205 [masa.filipovic@fdv.uni-lj.si].

Irena Gorenak

SODELOVANJE KRIMINALISTOV S CENTRI ZA SOCIALNO DELO

Prispevek govori o sodelovanju in odnosih med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo. Avtorica

namenja posebno pozornost oceni interpersonalnih kompetenc kriminalistov in oceni uporabe komunikacijskih slogov kriminalistov pri komuniciranju s predstavniki centrov za socialno delo in vplivu teh dveh dejavnikov na sodelovanje in odnose med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo. V raziskavo, na kateri temelji empirični del prispevka, je bilo vključenih 117 delavcev centrov za socialno delo. Najpomembnejša ugotovitev je, da na sodelovanje in odnose med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo vplivajo interpersonalne kompetence kriminalistov in uporaba njihovih komunikacijskih slogov. Z interpersonalnimi kompetencami kriminalistov je pojasnila 19,9 % variance, z uporabo komunikacijskih slogov kriminalistov pa 8,2 % variance sodelovanja in odnosov med kriminalisti in delavci centrov za socialno delo.

Ključne besede: raziskava, komunikacijski slogi, kompetence.

Dr. Irena Gorenak je višja svetovalka na Ministrstvu RS za notranje zadeve, sektor za pritožbe, Štefanova 2, 1000 Ljubljana [irena.gorenak@gov.si].

Liljana Rihter

EVALVACIJE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA V SLOVENIJI

Evalvacije so v trenutni situaciji, ko ima država blaginje številne probleme, pomembne zlasti za določanje uspešnosti in učinkovitosti programov. Avtorica analizira izvedene evalvacije na področju socialnega varstva v Sloveniji. Ugotavlja, da normativna osnova za izvajanje evalvacij ni obvezujoča in da je izvajanje evalvacij predvideno le za tiste programe, ki jih ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, sofinancira. Kljub temu je bilo v obdobju med leti 1997 in 2001 izvedenih kar nekaj evalvacij in samoevalvacij, ki zaradi številnih težav, ki so jih imeli

POVZETKI

izvajalci (samo)evalvacij, niso postale temelj za sprejemanje pomembnejših odločitev. Avtorica zato meni, da je treba zagotoviti evalvaciji trdnejšo podlago tako na normativnem kot na operativnem (izvedbenem) nivoju, saj bodo le na ta način rabile svojemu namenu.

Ključne besede: raziskovalni načrt, uspešnost, učinkovitost, samoevalvacija.

Dr. Liljana Rihter je asistentka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani, Topniška 31, 1000 Ljubljana, (01) 2809264 [liljana.rihter@fsd.uni-lj.si].

Eva Jereb, Marko Ferjan

SOCIALNI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA PO INTERNETU

Izredno pomembna elementa izobraževanja po internetu sta socialna interakcija izobraževancev in oblikovanje internetnih učnih skupin. Internetno izobraževalno okolje mora zadovoljiti tudi socialno komponento izobraževanja, prav tako kot v klasičnih šolah oziroma na fakultetah, kjer se izobraževanci družijo tudi izven razredov. Prispevek prikazuje delovanje in pomembnost internetnih učnih skupin za izobraževanje po internetu. Avtorja poudarita pomembnost ustreznih komunikacij in naštejeta nekatere elemente učinkovitega komuniciranja po internetu. Na koncu podata nekaj pravil vedenja, ki jih je smiselno upoštevati, kadar komuniciramo po internetu.

Ključne besede: socialna interakcija, internetne učne skupine, komuniciranje po internetu, internetna etiketa.

Dr. Eva Jereb je izredna profesorica na Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru, Kidričeva 55-A, 4000 Kranj, (04) 2374393 [eva.jereb@fov.uni-mb.si].

Dr. Marko Ferjan je izredni profesor na isti fakulteti in sourednik revije Organizacija, (04) 2374276 [marko.ferjan@fov.uni-mb.si].

Janja Babič

TEŽAVE OB ZAPOSLOVANJU MLADIH, KI SO BILI V OTROŠTVU ALI ZGODNJI MLADOSTI ZDRAVLJENI ZARADI RAKA

Zaradi maligne bolezni in njenega zdravljenja v otroštvu ali zgodnji mladosti se lahko neposredno ali sčasoma razvijejo telesne in psihične posledice. Kako bo bolezen vplivala na kakovost življenja, je odvisno od vrste posledic in od odziva nekdanjega bolnika in družbe na bolezen in na posledice. Nezaželeni izidi so težave pri šolanju, pri iskanju zaposlitve in pri delu. Odstotek oseb, ki imajo težave pri zaposlovanju in pri delu, je večji v primerjavi z vrstniki, ki nimajo izkušnje zdravljenja zaradi raka. V članku so opisane možnosti in težave v Sloveniji. S kvalitativno analizo pripovedi dvajsetih mladih nekdanjih bolnikov smo ugotovili, da sta poglaviti težavi dobiti zaposlitev in obdržati delo; zaradi težav ob delu in strahu pred izgubo zaposlitve je vse več prošenj za pridobitev statusa invalidnosti in upokojitve. Mladi nekdanji bolniki so izbirali rešitve, ki so bile po njihovih izkušnjah najbolj uporabne; večkrat so se razhajale od teh, ki so jih ponujali strokovnjaki.

Ključne besede: bolezen, pozne posledice, kakovost življenja.

Janja Babič, specialistka socialnega dela z ljudmi s posebnimi potrebami, je članica upravnega odbora ustanove Mali vitez, fundacije za pomoč mladim, ozdravljenim od raka. Janja Babič, C. borcev 2, 1358 Log, (01) 7565608 [mojca.babic@s5.net].

ABSTRACTS

SOCIALNO DELO, 46 (2007), 4-5

Maša Filipović
HOUSING VULNERABILITY IN SLOVENIA
ANALYSIS UPON AN EXTENDED
DEFINITION OF HOMELESSNESS

The titular subject is observed upon the extended definition of homelessness called the ETHOS concept. The advantage of this concept is that it expands the possibilities for political discussions on the phenomenon and for linking solutions that might appear to pertain to separate problems and groups. Its starting point is the recognition of housing risks and not a status (such as homelessness). In frame of such extended understanding of homelessness, the author presents the data that can serve to estimate the number of people in a variety of risky housing situations in Slovenia. The documents and related measures designed to help individuals and groups to meet those risks are presented as well. Analysis shows that housing risks, even though hardly discussed, are not insignificant in Slovenia, while political solutions in the field of housing lack appropriate instruments.

Keywords: housing risks, ETHOS, policies.

Maša Filipović, Ph.D., is an Assistant Lecturer at the University of Ljubljana Faculty of Social Sciences and a researcher at the Faculty Centre of Welfare Studies. Faculty of Social Sciences, Kardeljeva pl. 5, 1000 Ljubljana, Slovenia +386 1 5805205 [masa.filipovic@fdv.uni-lj.si].

Irena Gorenak
COOPERATION OF CRIMINAL INVESTIGATORS
WITH CENTRES OF SOCIAL WORK

The author presents a research of the cooperation and relations between criminal investigators and workers at

centres of social work. Upon the assessment of interpersonal competences of the former and the assessment of their communication styles in their contacts with the latter, she calculates the impact of these two factors on the cooperation and relationships between the two groups. The project included 117 workers at centres of social work (not only social workers). The main finding is that both factors do indeed have an impact. Interpersonal competences of criminal investigators accounted for 19.9 %, and their communication styles for 8.2 % of the variance of cooperation and relationships.

Keywords: police, communication styles, interpersonal competences.

Irena Gorenak, Ph.D., is a Senior Counsellor at the RS Ministry of the Interior, Complaint Sector, Štefanova 2, 1000 Ljubljana, Slovenia [irena.gorenak@gov.si].

Liljana Rihter
EVALUATIONS IN THE FIELD OF
SOCIAL CARE IN SLOVENIA

At present, when so many problems erode the welfare state, evaluations are mainly used for determining the efficacy and effectiveness of programmes. The author analyses the evaluations that have been carried out in the field of social care in Slovenia. She notes that the normative basis to carry out evaluations is not binding, and that their implementation is anticipated only for the programmes that are co-funded by the pertaining ministry. Nevertheless, a great number of evaluations and self-evaluations were carried out between 1997 and 2001, but they have not been used for decision-making of a greater importance. The conclusion is that evaluations, in order to serve their purpose, need to become more firmly rooted on both normative and operative levels.

ABSTRACTS

Keywords: research plan, efficacy, effectiveness, self-evaluation.

Liljana Rihter, Ph.D., is an Assistant Lecturer at the University of Ljubljana Faculty of Social Work, Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia, +386 1 2809264 [liljana.rihter@fsd.uni-lj.si].

Eva Jereb, Marko Ferjan SOCIAL ASPECTS OF INTERNET LEARNING

The social interaction of educatees and the formation of Internet study groups are very important elements of Internet learning. Internet learning environment should fulfil the social component of education, just as regular schools and universities whose students can associate outside classrooms. The paper elaborates on the development of Internet study groups, stressing the importance of appropriate communication, and lists the main elements of effective Internet communication, including the rules of conduct that facilitate it.

Keywords: social interaction, Internet study groups, Internet communication, Internet etiquette.

Eva Jereb, Ph.D., is an Associate Professor at the University of Maribor Faculty of Organisational Sciences, Kidričeva 55-A, 4000 Kranj, Slovenia, +386 4 2374393 [eva.jereb@fov.uni-mb.si]. Marko Ferjan, Ph.D., is an Associate Professor at the same Faculty and an editor of the journal *Organizacija*, +386 4 2374276 [marko.ferjan@fov.uni-mb.si].

Janja Babič

EMPLOYMENT OBSTACLES FOR YOUNG PEOPLE WHO HAVE BEEN TREATED FOR CANCER IN CHILDHOOD OR ADOLESCENCE

A malign illness and its treatment in childhood or adolescence may be immediately or eventually followed by physical or mental consequences. The impact of the illness on the quality of life depends upon the type of consequence and upon the response of the former patient, as well as of society, to the illness and its consequences. The undesired results include difficulties in schooling, in the search of employment, and at work. The percentage of persons with difficulties in finding employment and at work is greater than that of their peers who did not experience cancer and its treatment. The paper focuses on possibilities and obstacles in Slovenia. Qualitative research of the narratives of twenty young former patients has shown that the main difficulties are to find employment and to keep it; moreover, these difficulties as well as the fear of losing employment in those who have got it induce the increased number of applications for the invalidity status and retirement. Young former patients choose the options that they deem useful; they frequently differ from those suggested by professionals.

Keywords: illness, enduring consequences, quality of life.

Janja Babič, a specialist in disability studies, is a board member of "Little Knight", a foundation for the assistance to young people cured from cancer. Janja Babič, C. borcev 2, 1358 Log, Slovenia, +386 1 7565608 [mojca.babic@s5.net].

Napovedujemo:

3. KONGRES SOCIALNEGA DELA SOCIALNO DELO ZA ENAKE MOŽNOSTI ZA VSE

Maribor, Hotel Habakuk, 10. - 12. oktober 2007

Organizatorja:

Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije

Soorganizatorji:

Socialna zbornica Slovenije
Skupnost centrov za socialno delo Slovenije
Skupnost socialnih zavodov Slovenije

Častni pokrovitelj:

Predsednik Republike Slovenije
dr. Janez Drnovšek

Pokrovitelji:

Evropska unija
Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve
Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

Informacije:

Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Topniška 31, 1000 Ljubljana

organizacija kongresa: kongres@fsd.uni-lj.si
uredništvo prispevkov: kongres-prispevki@fsd.uni-lj.si
spletna stran: www.fsd.uni-lj.si/kongres
telefon: +386 (0)1 3006238, 2809240
fax: +386 (0)1 2809270

Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije
Topniška 31, 1000 Ljubljana
www.fsd.uni-lj.si/dsdds

IZBRANE KNJIŽNE IZDAJE FAKULTETE ZA SOCIALNO DELO

Maja Bračko, urednica (2006), **Drugačno življenje: Izpovedi uporabnikov psihiatrije**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 204 str. ISBN 961-6569-01-5.

Barbara Kresal (2006), **Delovno pravo**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (učbenik), 137 str. ISBN 961-6569-08-2, 978-961-6569-08-8.

Ines Kvaternik Jenko (2006), **Politika drog: Pogledi uporabnikov in uporabnic**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 201 str. ISBN 961-6569-04-X, 978-961-6569-04-0.

Tanja Lamovec (2006), **Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup: Nove oblike skrbi za osebe v duševni krizi**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (druga, popravljena izdaja), 329 str. ISBN 961-6569-02-3.

Nino Rode, Liljana Rihter, Barbara Kobal (2006), **Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Inštitut RS za socialno varstvo, 166 str. ISBN 961-6569-03-1.

Darja Zaviršek, Vesna Leskošek, urednici (2006), **Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: Med družbenimi gibanji in političnimi sistemi**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 358 str. ISBN 961-6569-06-6, 978-961-6569-06-4.

Gabi Čačinovič Vogrinčič, Leonida Kobal, Nina Mešel, Miran Možina (2005), **Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 124 str. (zbirka Katalog socialnega dela). ISBN 961-91026-9-X.

Srečo Dragoš, Vesna Leskošek, Polona Petrovič Erlah, Jelka Škerjanc, Špela Urh, Simona Žnidarec Demšar (2005), **Krepitev moči**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 92 str. (zbirka Katalog socialnega dela). ISBN 961-91026-8-1, 961-91026-9-X.

Darja Zaviršek, urednica (2005), **»Z diplomom mi je bilo lažje delat!« Znanstveni zbornik ob 50-letnici izobraževanja za socialno delo v Sloveniji**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 246 + 9 str. ISBN 961-91026-6-5.

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2006), **Socialno delo z družino**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, 159 str. ISBN 961-6569-07-4, 978-961-6569-07-1.

Milka Cizelj, Zdenka Ferlež, Vito Flaker, Josip Lukač, Miha Pogačar, Vesna Švab (2004), **Vizija posebnih socialnih zavodov**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost socialnih zavodov Slovenije, 163 str. ISBN: 961-91026-4-9.

Vito Flaker (2003), **Oris metod socialnega dela: Uvod v katalog centrov za socialno delo**. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost centrov za socialno delo Slovenije (Zbirka Katalog socialnega dela), 104 str. ISBN 961-91026-1-4.

Publisher

University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor

Bogdan Lešnik

Editorial Board

Srečo Dragoš, Mojca Urek, Darja Zaviršek

In memoriam

Jo Campling

Advisory Board

Viktorija Bevc, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva
Vito Flaker, Andreja Kavar Vidmar, Zinka Kolarič
Anica Kos, Blaž Mesec, Marija Ovsenik, Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek, Tanja Rener, Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač, Marjan Vončina

Address

Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386) 1 2809260, fax 1 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si
www.fsd.uni-lj.si/sd/eng

Subventions

RS Ministry of Higher Education, Science & Technology

The Journal is issued bimonthly, starting in February,
with frequent multiple issues.

Instructions and information to foreign authors
may be found on the Journal's web pages.

SELECTED CONTENTS

Maša Filipovič – HOUSING VULNERABILITY IN
SLOVENIA – 187

Irena Gorenak – COOPERATION OF CRIMINAL
INVESTIGATORS WITH CENTRES OF SOCIAL
WORK – 199

Liljana Rihter – EVALUATIONS IN THE FIELD OF SOCIAL
CARE IN SLOVENIA – 207

Eva Jereb, Marko Ferjan – SOCIAL ASPECTS OF
INTERNET LEARNING – 213

Janja Babič – EMPLOYMENT OBSTACLES FOR YOUNG
PEOPLE WHO HAVE BEEN TREATED FOR CANCER
IN CHILDHOOD OR ADOLESCENCE – 223

ENGLISH ABSTRACTS – 279

ČLANKI	Maša Filipovič – STANOVANJSKA RANLJIVOST V SLOVENIJI: ANALIZA NA PODLAGI RAZŠIRJENE DEFINICIJE BREZDOMSTVA – 187
	Irena Gorenak – SODELOVANJE KRIMINALISTOV S CENTRI ZA SOCIALNO DELO – 199
	Liljana Rihter – EVALVACIJA NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA V SLOVENIJI – 207
	Eva Jereb, Marko Ferjan – SOCIALNI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA PO INTERNETU – 213
	PROJEKT MOBILNOSTI LEONARDO DA VINCI
UVOD V TEMATSKI BLOK	Liljana Rihter – PRILOŽNOST ZA UČENJE IN REFLEKSIJO – 221
ČLANEK	Janja Babič – TEŽAVE Z ZAPOSLOVANJEM MLADIH, KI SO BILI V OTROŠTVU ALI ZGODNJI MLADOSTI ZDRAVLJENI ZARADI RAKA – 223
POROČILA	Špela Urh – PRESEGANJE INSTITUCIONALNEGA, KULTURNEGA IN OSEBNEGA RASIZMA V SOCIALNEM DELU – 233
	Jelka Škerjanc – PRISPEVEK UPORABNIKOV K UVELJAVLJANJU PARTICIPACIJE V SOCIALNEM VARSTVU IN SOCIALNEM DELU V VELIKI BRITANiji – 239
	Ana Gajič, Natalija Jeseničnik – UPORABNIŠKA PERSPEKTIVA V SOCIALNEM DELU (BERLIN) – 245
	Nuša Pavko – ALTERNATIVE V SOCIALNEM DELU: KAJ SE LAHKO NAUČIMO OD POSTMODERNE UMETNOSTI – 251
	Irena Ceglar – MOŽNOSTI ZA ASTRID (ŠVEDSKA) – 257
	Suzana Oreški – USPOSABLJANJE NA PODROČJU DUŠEVNEGA ZDRAVJA V SKUPNOSTI NA ANGLIA RUSKIN UNIVERSITY, CAMBRIDGE – 265
	Iva Pirc – USPOSABLJANJE NA ODDELKU ZA SOCIALNO DELO FACHHOCHSCHULE ST. PÖLTEN – 269
	Barbara Kobal – STROKOVNO IZPOPOLNJEVANJE NA UNIVERZI V BIRMINGHAMU – 275
POVZETKI	SLOVENSKI – 277
	ANGLEŠKI – 279